

ΕΚΘΕΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ

Οι απόψεις που εκφράζονται στην παρούσα έρευνα είναι των συγγραφέων και δεν αντικατοπτρίζουν τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ούτε τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης ούτε κανένα πρόσωπο που ενεργεί εξ ονόματός τους μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για τη χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτά.

Η ευθύνη για τις πληροφορίες και τις απόψεις που παρουσιάζονται σε αυτή την έκθεση ανήκει εξ ολοκλήρου στους συγγραφείς. Η αναπαραγωγή επιτρέπεται υπό την προϋπόθεση ότι γίνεται αναφορά στη βιβλιογραφική πηγή.

Επιμέλεια Έκδοσης

Μαργαρίτα Δεφίγγου

Συγγραφική Ομάδα

Αναστάσιος Μάραντος

Ισιδώρα Δαυϊδούλα Μυτιληναίου,

Ουρανία Ξυλούρη

Παρασκευή Τρούκη

Ξενοφώντας Χαλάτσης

Συμβολή στην οργάνωση, συλλογή και ανάλυση δεδομένων

Ισαβέλα Τσιαντούλα

Άννα Αφεντουλίδου

Χρυσή Μπομπορίδου

Ειρήνη Δούτσιου

Διάθεση

Athens Lifelong Learning Institute

Λ. Κηφισίας 62, 15125, Μαρούσι

Τηλ 211 01 38400

email: info@athenslifelonglearning.gr

www.athenslifelonglearning.gr

© 2021

Σχεδιασμός έκδοσης

Διονυσία Τουφεξή

Η μελέτη αυτή χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δικαιώματα, Ισότητα και Ιθαγένεια (2014-2020)

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή - Ο Στόχος του Έργου και ο Σκοπός της Έκθεσης Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών	5
2. Μεθοδολογία Ανάλυσης των Αποτελεσμάτων - Ερευνητικές Μέθοδοι	9
2.1. Δευτερογενής Έρευνα - Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	10
2.2. Έρευνα Πεδίου	11
2.3. Ερωτηματολόγια	12
2.3. Συνεντεύξεις	20
2.4. Ομάδες Εστίασης	22
2.5. Διαφύλαξη των συμμετεχόντων και των δεδομένων της έρευνας	24
3. Η Πρόκληση της Εκπαιδευτικής Ένταξης των Μαθητών Ρομά	26
4. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας	42
4.1. Ανάλυση Αποτελεσμάτων Ερωτηματολογίων σε Εκπαιδευτικούς και Στελέχη Εκπαίδευσης	43
ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ	43
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΒΟΗΘΗΣΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΡΟΜΑ	51
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ	57
ΤΡΟΠΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	60
4.2. Ανάλυση Αποτελεσμάτων Συνεντεύξεων και Ομάδων Εστίασης με Εκπαιδευτικούς, Γονείς Ρομά και Εμπλεκόμενους Φορείς	63
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΡΟΜΑ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΝΤΑΞΗ	64
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	68
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ	69
ΟΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΩΝ	71
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ	72
5. Συζήτηση επί των πορισμάτων	74
Παράρτημα 1. Συναφείς/Παλαιότερες Δράσεις	86
Παράρτημα 2. Ερωτηματολόγιο Έρευνας Στελεχών Εκπαίδευσης	101
Παράρτημα 3. Ερωτηματολόγιο Έρευνας Εκπαιδευτικών	109

1. Εισαγωγή - Ο Στόχος του Έργου και ο Σκοπός της Έκθεσης Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών

Το Έργο "Inclusive Schools for Roma" στοχεύει στην ανάπτυξη και στην εφαρμογή μιας αποτελεσματικής ενταξιακής στρατηγικής για την επιτυχή ένταξη των Ρομά μαθητών/τριών στη σχολική κοινότητα. Φιλοσοφία του έργου είναι η ολιστική προσέγγιση στη βάση των αρχών της συμπερίληψης, ώστε το σχολείο ως οργανισμός να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την αποδοχή και αξιοποίηση της διαφορετικότητας και να λειτουργεί με βάση αυτές. Οι στόχοι του έργου επιτυγχάνονται με την υποστήριξη των επαγγελματιών εκπαίδευσης, ούτως ώστε να υποστηρίξουν και εκείνοι με τη σειρά τους τα παιδιά Ρομά και τον μετασχηματισμό του σχολικού περιβάλλοντος σε ένα χώρο ισοτιμίας, συμπερίληψης και ένταξης.

Στην Ελλάδα, οι κοινότητες των Ρομά ζουν σε συνθήκες ακραίας περιθωριοποίησης, κοινωνικού αποκλεισμού, φτώχειας και διακρίσεων. Η ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία παραμένει μια παρατεταμένη και ανεπίλυτη πρόκληση και περιλαμβάνει όλους τους κομβικούς τομείς της ζωής, όπως η στέγαση, η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, η εκπαίδευση και η κατάρτιση, η εργασία και η απασχόληση.

Πιο συγκεκριμένα, ο αποκλεισμός των Ρομά είναι εμφανής με διάφορους τρόπους και στα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά. Τα παιδιά Ρομά συχνά δεν εγγράφονται και δεν φοιτούν στο σχολείο. Αλλά ακόμη κι εάν εγγράφονται η σχολική τους επίδοση είναι συχνά χαμηλή, τα ποσοστά σχολικής διαρροής πολύ υψηλά, ενώ πολύ συχνά αναφέρονται σε μία απογοητευτική σχολική εμπειρία.

Ο κύριος στόχος του προγράμματος Inclusive Schools for Roma είναι η αντιμετώπιση των αναγκών ένταξης των παιδιών Ρομά παρουσιάζοντας ένα μοντέλο δημοκρατικής και χωρίς αποκλεισμούς σχολικής ανάπτυξης με βάση τις αρχές και τις κατευθυντήριες γραμμές για τα ανθρώπινα δικαιώματα για τη διαπολιτισμική μάθηση. Το έργο θα συνεργαστεί απευθείας με ελληνικά σχολεία για την υποστήριξη και την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών των μαθητών Ρομά.

Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών βρίσκεται στην καρδιά του σχεδιασμού των εκπαιδευτικών προγραμμάτων καθώς συνιστά αναγκαία και απαραίτητη προϋπόθεση, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει αποτελεσματικός σχεδιασμός. Ο σκοπός της είναι να αποτυπώσει και να αξιολογήσει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών Ρομά μέσω της συμμετοχής εμπειρογνομόνων, εκπροσώπων του εκπαιδευτικού συστήματος, διαμεσολαβητών Ρομά, μελών οργανώσεων της κοινότητας των Ρομά και γονέων μαθητών Ρομά. Η συμμετοχική διαβούλευση των παραπάνω ομάδων αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θα βασιστούν τα επακόλουθα πακέτα εργασίας και παραδοτέα καθώς απαιτούνται ειδικές μεθοδολογίες και προσεγγίσεις για την παροχή εξατομικευμένης στήριξης στα παιδιά Ρομά τόσο από την άποψη της παιδαγωγικής βοήθειας όσο και της δημιουργίας των απαραίτητων συνθηκών ώστε να συμμετέχουν τα παιδιά και οι οικογένειες Ρομά με ουσιαστικό τρόπο στο σχολείο και στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες και να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι της σχολικής διαρροής.

Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών στηρίζεται σε ένα ευρύ φάσμα ερευνητικών μεθόδων, προσεγγίσεων και τρόπων ανάλυσης δεδομένων, όπως αποτυπώθηκε στην Μεθοδολογία της Έκθεσης, ενώ προϋποθέτει τη συνεχή και ουσιαστική συνεργασία με όλους τους συντελεστές υλοποίησης του έργου. Η διερεύνηση και καταγραφή των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών, των διευθυντών

και του υπόλοιπου εκπαιδευτικού προσωπικού σχετικά με την πλήρη εκπαιδευτική ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά που φοιτούν στην σχολική μονάδα τους αποτελεί μια σύνθετη και δημιουργική διαδικασία, η οποία θα πρέπει να προσεγγιστεί με διάφορες μεθόδους και μέσα, ώστε να εξασφαλιστεί η επιστημονικότητά της και κυρίως η εγκυρότητά της. Χωρίς τον εντοπισμό των επιμορφωτικών τους αναγκών δεν μπορεί να προσδιοριστεί επιτυχημένα το εκπαιδευτικό περιεχόμενο του προγράμματος και επομένως να επιτύχει τους εκπαιδευτικούς στόχους και τις προσδοκίες των εκπαιδευόμενων.

Στόχος της Μεθοδολογίας της Έκθεσης Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών πάνω στην οποία στηρίχθηκε η παρούσα Έκθεση ήταν η συγκρότηση μιας ενιαίας ερευνητικής διαδικασίας ανίχνευσης εκπαιδευτικών αναγκών στον πληθυσμό των εκπαιδευτικών που εργάζονται σε σχολεία της χώρας στα οποία φοιτούν μαθητές Ρομά. Σε πρακτικό επίπεδο βασική επιδίωξη της Μεθοδολογίας ήταν να αποτυπώσει συνοπτικά μια διαδικασία διαμόρφωσης μιας εκπαιδευτικής δράσης επιμόρφωσης, η οποία ανταποκρίνεται στις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες που έχουν όσοι επαγγελματίες εργάζονται σε σχολεία με μαθητές από διαφορετικά πολιτιστικά υπόβαθρα, κυρίως με μαθητές Ρομά.

Η αποτύπωση και η αξιολόγηση αυτή πραγματοποιούνται για πρώτη φορά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και αναμένεται να αποτελέσουν πραγματική κινητήρια δύναμη για την αλλαγή στη μελλοντική υλοποίηση παρόμοιων παρεμβάσεων για τη στήριξη των παιδιών και των νέων Ρομά.

Ποιοι είναι οι στόχοι της Έκθεσης;

Η παρούσα Έκθεση εντάσσεται στο ευρύτερο Πακέτο Εργασιών 2 του έργου Inclusive Schools for Roma και αποτελεί το πρώτο βήμα για την ανάπτυξη και επίτευξη του Πακέτου αυτού. Η Έκθεση πρωτίστως στοχεύει στην αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης που βιώνουν τόσο οι μαθητές Ρομά και οι οικογένειές τους, κυρίως ως προς την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών αυτών, όσο και οι εκπαιδευτικοί που καλούνται να συμβάλουν αποτελεσματικά στην ένταξη αυτή. Μέσω της αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης η Έκθεση ευελπιστεί να αναδείξει εκείνες τις διαστάσεις που θα διευκολύνουν την εκπαίδευση των μαθητών Ρομά, κυρίως σε ό,τι αφορά σε θέματα συνεργασίας σχολείου και οικογένειας και σε θέματα ουσιαστικής εκπαιδευτικής διαμεσολάβησης.

Πιο συγκεκριμένα, οι στόχοι της Έκθεσης Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης που βιώνουν οι οικογένειες Ρομά ως προς βασικές πτυχές της ζωής όπως η στέγαση, η οικονομική κατάσταση, η υγεία και η εργασία, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στη χώρα μας,
- διερεύνηση των επιμορφωτικών αναγκών όσων υπηρετούν σε σχολεία με υψηλό ποσοστό μαθητών Ρομά ώστε να αποκτήσουν τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά,
- αποσαφήνιση του ρόλου και των δράσεων που μπορούν και πρέπει να αναλάβουν οι εκπαιδευτικοί διαμεσολαβητές ώστε να συμβάλλουν στην αποτελεσματική ένταξη των μαθητών Ρομά στα ελληνικά σχολεία,
- διαμόρφωση συγκεκριμένης παρέμβασης, μέσω του έργου Inclusive Schools for Roma, που να μετατρέπει τα σχολεία σε θετικά συμπεριληπτικά περιβάλλοντα για όλους τους μαθητές και κυρίως τους μαθητές Ρομά. Η παρέμβαση θα στηριχθεί στην προσπάθεια να εμπλέξουμε την οικογένεια Ρομά, στην επίτευξη μίας συνεχούς εκπαιδευτικής διαμεσολάβησης και στη

διαμόρφωση ενός θετικού σχολικού περιβάλλοντος με συγκεκριμένους στόχους και δράσεις ως προς την ένταξη των μαθητών Ρομά.

Πώς η Έκθεση οδηγεί στις επακόλουθες δράσεις του έργου;

Η Έκθεση αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες του έργου Inclusive Schools for Roma πάνω στον οποίο θα στηριχθούν οι επακόλουθες δράσεις του. Η σύνδεση της Έκθεσης με τις δράσεις του έργου έχει ως εξής:

- Η Έκθεση θα χρησιμοποιηθεί ως βάση για τη διαμόρφωση συγκεκριμένων Κατευθυντήριων Γραμμών (Guidelines) τις οποίες αν ακολουθήσουν σχολεία με υψηλή συγκέντρωση μαθητών Ρομά, θα επιτύχουν την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών αυτών
- Η Έκθεση θα καταδείξει τις θεματικές ενότητες στις οποίες θα πρέπει να ενδυναμωθούν οι εκπαιδευτικοί προκειμένου να συμβάλουν ενεργά στην ένταξη των μαθητών Ρομά στις τάξεις τους και ευρύτερα, στα σχολεία τους.
- Η Έκθεση θα διευκολύνει την εκπόνηση κατάλληλου υποστηρικτικού υλικού για τους εκπαιδευτικούς αυτούς.
- Η Έκθεση θα συμβάλει στην άρτια γνωστική προετοιμασία των εκπαιδευτικών διαμεσολαβητών ώστε να αναλάβουν τον σύνθετο ρόλο της σύνδεσης του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος των παιδιών Ρομά με το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας.
- Συνολικά, η Έκθεση θα αποτελέσει τη βάση για την ενεργό εμπλοκή στο έργο δύο βασικών ομάδων που, συνδυαστικά, μπορούν να επιτύχουν την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά: των σχολικών περιβαλλόντων και των διαμεσολαβητών.

Ποια είναι τα ερωτήματα της έρευνας για την εκπόνηση της Έκθεσης;

Τα ερευνητικά ερωτήματα που αποτελούν τους άξονες της παρούσας Έκθεσης έχουν ως εξής:

- ποιες είναι οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε σχολεία με παιδιά Ρομά;
- ποιες είναι οι υπηρεσίες που προσφέρονται στους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν σε σχολεία με παιδιά Ρομά για να υποστηρίξουν την ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά στη σχολική ζωή και στην ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης;
- ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τους βέλτιστους τρόπους ενσωμάτωσης των παιδιών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον και την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης;
- ποιες είναι οι δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν σε σχολεία με παιδιά Ρομά;
- ποιες είναι οι ελλείψεις σε γνώσεις και δεξιότητες των παιδιών Ρομά που τους εμποδίζουν την ενσωμάτωση και παραμονή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα και την επιτυχή ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης;

Απώτερος σκοπός όλων αυτών των ερωτημάτων είναι ο προσδιορισμός των κενών και αναγκών επιμόρφωσης και γενικότερα υποστήριξης της εκπαιδευτικής κοινότητας με τελικό στόχο τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης παρέμβασης εντός της σχολικής κοινότητας για την υποστήριξη του ρόλου του εκπαιδευτικού και της εκπαιδευτικής διαδικασίας στοχεύοντας στη

ουσιαστικά στη βελτίωση της σχολικής εμπειρίας των παιδιών Ρομά, και, εν τέλει, στην ένταξή τους στη σχολική ζωή.

Επισκόπηση των κεφαλαίων

Μετά το παρόν εισαγωγικό κεφάλαιο, στο **δεύτερο κεφάλαιο** της παρούσας Έκθεσης αναπτύσσεται η μεθοδολογία για τη διεξαγωγή της έρευνας. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι τρεις (3) ερευνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν καθώς και τα δεοντολογικά ζητήματα της κάθε ερευνητικής μεθόδου.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** επιχειρείται η αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης των Ρομά, τόσο σε εθνικό επίπεδο, όσο και στα ειδικά χαρακτηριστικά που αφορούν τα παιδιά Ρομά και τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, στην παραμονή τους και στην επιτυχή ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτού του κεφαλαίου, θα παρουσιαστούν, επίσης, οι προηγούμενες παρεμβάσεις και καλές πρακτικές σε εθνικό αλλά και Ευρωπαϊκό επίπεδο, που στόχο είχαν να διευκολύνουν την ένταξη των Ρομά. Στόχος αυτής της αποτύπωσης είναι να μπορέσουν τόσο οι εκπαιδευτικοί, όσο και άλλοι εμπλεκόμενοι φορείς, να αξιοποιήσουν την πλούσια προηγούμενη εμπειρία και το σύνολο των υπαρχόντων διαθέσιμων εργαλείων και μεθοδολογιών ένταξης.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** περιλαμβάνεται η ανάλυση και σύνθεση των δεδομένων της έρευνας προκειμένου να προκύψουν τα συνολικά συμπεράσματα βάσει των οποίων σχεδιάστηκαν ο οδηγός με τίτλο «Αρχές του Ενταξιακού Σχολείου για Ρομά», ο οδηγός εκπαιδευτικών διαμεσολαβητών, το συμπληρωματικό διδακτικό και μαθησιακό υλικό και το περιεχόμενο εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών διαμεσολαβητών Ρομά. Η Έκθεση ολοκληρώνεται με τη σύνθεση όλων των ευρημάτων σχετικά με την αποτελεσματική ένταξη των μαθητών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας.

Στο τέλος της παρούσας Έκθεσης παρατίθενται οι βιβλιογραφικές παραπομπές, ο κατάλογος των προηγούμενων έργων και καλών πρακτικών που έχουν αναπτυχθεί για την υποστήριξη της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων Ρομά δομών παιδικής προστασίας, καθώς και οι οδηγοί για τη διενέργεια των ομάδων εστίασης και των εις βάθος συνεντεύξεων, τα ερωτηματολόγια καθώς και οι φόρμες συναίνεσης για τη συμμετοχή στην ερευνητική διαδικασία.

2. Μεθοδολογία Ανάλυσης των Αποτελεσμάτων - Ερευνητικές Μέθοδοι

Η παρούσα Έκθεση στηρίζεται κυρίως στη διεξαχθείσα έρευνα η οποία αναγνωρίζει την πραγματικότητα των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία των σχολείων. Επιπλέον, η υφιστάμενη πραγματικότητα έχει μια αντικειμενική ύπαρξη. Ωστόσο, τυχόν γεγονότα μπορεί να εξαρτώνται από αυτή την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά δεν καθορίζονται μόνο από αυτήν. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι πάντα προφανή και μπορούν να παραχθούν, να περιγραφούν και να εξηγηθούν με την αποκάλυψη των διαφόρων υποκείμενων κοινωνικών δομών και μηχανισμών που τα επηρεάζουν. Η εξέταση και επεξήγηση αυτών των υποκείμενων δομών και μηχανισμών δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει ούτε τις μεθόδους εμπειρισμού, οι οποίες δηλώνουν ότι οι πηγές γνώσης είναι οι αισθήσεις των ανθρώπων, ούτε οι μέθοδοι ορθολογισμού, οι οποίες ευνοούν τη μαθηματική και τυπική συλλογιστική στην παραγωγή γνώσης.

Ο κριτικός ρεαλισμός παρέχει μια σύνθεση των παραπάνω φιλοσοφικών θεωριών. Αυτή η σύνθεση απαιτεί τη διαστρωμάτωση της κοινωνικής πραγματικότητας που επιτρέπει στους ερευνητές να έχουν πρόσβαση στα διάφορα επίπεδα της πραγματικότητας - ατομικά, διαδραστικά, και θεσμικά - να εξετάσουν τη συμπεριφορά και τους ανθρώπους και τέλος να εξηγήσουν τη δημιουργία των γεγονότων σε κάθε ένα από αυτά τα επίπεδα. Ως εκ τούτου, η επιστημολογική προσέγγιση του κριτικού ρεαλισμού εξηγεί και δημιουργεί γνώσεις σχετικά με την οντολογία των σχολείων που μπορεί να χαρακτηρίζονται από την δομή τους, αλλά των οποίων πραγματικότητα δεν είναι πάντα διαφανής και μπορεί να επανεξεταστεί αποκαλύπτοντας τις υποκείμενες δομές του.

Η οντολογική θέση αυτής της έρευνας θεωρεί τους οργανισμούς ως ουσιαστικές συνιστώσες του κοινωνικού κόσμου σε σύγκριση με την οντολογία άλλων κοινωνικών θεσμών όπως η κοινωνία, η κοινότητα και η οικογένεια¹. Οι κοινωνίες, οι κοινότητες και οι οικογένειες υπάρχουν• οι οργανισμοί κάνουν. Η αυξανόμενη σημασία τους εξηγείται από την ικανότητα επιτάχυνσης των κοινωνικών αλλαγών, ενώ ο ρόλος άλλων θεσμών κυρίως από τη διατήρηση της κοινωνικής σταθερότητας. Τα κύρια χαρακτηριστικά των σχολείων είναι η ειδική αποστολή τους, ο καταμερισμός της εργασίας και τα καθήκοντά τους, και η παραγωγή νέων γνώσεων, αγαθών και υπηρεσιών. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι προκλήσεις των σχολείων υποδηλώνουν ότι η οργανωτική κοινωνική πραγματικότητα έχει αντικειμενική ύπαρξη που μπορεί να εξηγηθεί εξετάζοντας την έννοια που αποδίδουν οι κοινωνικοί φορείς στην ύπαρξή της. Ως εκ τούτου, ο ευρύς ερευνητικός τομέας της έρευνας υποδηλώνει ότι η λειτουργία των σχολείων εξαρτάται επίσης από τις ενέργειες των ατόμων που είναι μέσα σε αυτά.

Καθώς η ανάλυση της σχολικής ένταξης των μαθητών Ρομά αποτελεί ένα αρκετά περίπλοκο κοινωνικό ζήτημα, μία καθαρά ποσοτική και μία καθαρά ποιοτική έρευνα δεν θα μπορούσε να αποδώσει μία ολοκληρωμένη ανάλυση του εν λόγω θέματος. Για αυτό τον λόγο υιοθετήθηκε ένας συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων προκειμένου να αποτυπωθεί καλύτερα το ζήτημα της ένταξης των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα - δηλαδή της εγγραφής τους, της παραμονής και αποτροπής της σχολικής διαρροής και εν τέλει της ολοκλήρωσης της υποχρεωτικής σχολικής εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά.

¹ Drucker, P. (1994, November). The age of social transformation. The Atlantic Monthly, pp. 53-80.

Ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων και υποστηρικτικών δράσεων δεν αποτελεί μια διεργασία στατική, αλλά πρόκειται για μια διαδικασία που διαρκώς βρίσκεται σε εξέλιξη και για την οποία απαιτείται δημιουργικότητα, εξειδίκευση και λήψη σημαντικών αποφάσεων. Συνεπώς απαιτείται σε βάθος μελέτη, αλλά και δραστικές αναθεωρήσεις, ανατροφοδότηση από τους εμπλεκόμενους σε αυτήν, καθώς και διαρκή διερεύνηση της καταλληλότητας των μεθόδων και των μέσων που χρησιμοποιούνται. Η διαδικασία του σχεδιασμού αποτελείται από κάποια βασικά βήματα τα οποία συνδέονται στενά μεταξύ τους και το ένα επηρεάζει το άλλο.

Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών αποτελεί μια πρωτογενή και δευτερογενή έρευνα σχετικά με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των επαγγελματιών εκπαίδευσης που εργάζονται σε σχολικές μονάδες, όπως των εκπαιδευτικών και του υπόλοιπου εκπαιδευτικού προσωπικού, σχετικά με τα ζητήματα που άπτονται της πλήρους εκπαιδευτικής ενσωμάτωσης των μαθητών Ρομά στο περιβάλλον των σχολικών μονάδων. Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών βρίσκεται στην καρδιά του σχεδιασμού του έργου καθώς συνιστά αναγκαία και απαραίτητη προϋπόθεση, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει αποτελεσματικός σχεδιασμός.

Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών απαρτίζεται από ένα ευρύ φάσμα ερευνητικών μεθόδων, προσεγγίσεων και τρόπων ανάλυσης δεδομένων, ενώ προϋποθέτει τη συνεχή και ουσιαστική συνεργασία με όλους τους συντελεστές υλοποίησης του έργου. Η μεθοδολογία για την ανίχνευση των εκπαιδευτικών αναγκών περιλαμβάνει:

[α]. Δευτερογενή Έρευνα - Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

[β]. Διενέργεια Έρευνας Πεδίου με χορήγηση ερωτηματολογίου, ομάδες εστίασης και σε βάθος συνεντεύξεις

όπως αναλυτικά παρουσιάζονται ακολούθως:

2.1. Δευτερογενής Έρευνα - Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Προκειμένου να καταγραφεί η υφιστάμενη κατάσταση, μελετήθηκαν και αποτυπώθηκαν τα δεδομένα που προέκυψαν από τη μελέτη του σχετικού θεσμικού πλαισίου, των δευτερογενών πηγών από την επισκόπηση της σχετικής με το αντικείμενο της μελέτης βιβλιογραφίας. Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση ανιχνεύτηκε και καταγράφηκε το περιβάλλον για το περιεχόμενο της μελέτης, προκειμένου αυτή να οριοθετηθεί.

Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής, αναζητήθηκαν και μελετήθηκαν εις βάθος όλες οι απαραίτητες εκθέσεις, αναφορές και μελέτες που σχετίζονται με τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά κατά την διάρκεια της φοίτησής τους σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της χώρας, καθώς και με τους τρόπους με τους οποίους η συμμετοχή τους σε οποιαδήποτε βαθμίδα της εκπαίδευσης μπορεί να ενδυναμωθεί και να εξασφαλιστεί, ώστε να επιτευχθεί η πλήρης εκπαιδευτική (και κοινωνική) τους ενσωμάτωση. Επίσης διερευνήθηκαν μελέτες και στοιχεία που επισημαίνουν τον ρόλο των εκπαιδευτικών στη διαδικασία της ενσωμάτωσης και στους τρόπους με τους οποίους αυτή η ενσωμάτωση μπορεί να γίνει πραγματικότητα. Αναζητήθηκαν και μελετήθηκαν πρωτίστως τα κάτωθι στοιχεία:

1. Στοιχεία και δεδομένα που αποτυπώνουν την πραγματικότητα που βιώνουν οι μαθητές Ρομά κατά την διάρκεια της φοίτησής τους στα σχολεία της χώρας. Αναζητήθηκαν ποσοτικά δεδομένα που παρουσιάζουν τα ποσοστά φοίτησης των μαθητών Ρομά με επικέντρωση στα στοιχεία σχετικά με την εγκατάλειψη της εκπαίδευσης, την χαμηλή σχολική επίδοση, την διακεκομμένη παρακολούθηση, την μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η αποτύπωση της παρούσας κατάστασης οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριες Ρομά και θα δώσουν μία επίκαιρη εικόνα της υφιστάμενης σχολικής πραγματικότητας για αυτά τα παιδιά.
2. Στοιχεία σχετικά με ενέργειες, δράσεις, πρωτοβουλίες και έργα που έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν στη χώρα μας με στόχο την εκπαιδευτική ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον αναζητήθηκαν, μελετήθηκαν και αξιολογήθηκαν ως προς την αποτελεσματικότητά τους και τα βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα αποτελέσματά τους. Δράσεις που ποικίλουν από πρωτοβουλίες εμπλοκής της κοινότητας Ρομά στην σχολική πραγματικότητα μέχρι έργα διαμεσολάβησης μεταξύ σχολείων και γονέων Ρομά μελετήθηκαν εκτενώς εξαιτίας της συνάφειας τους με τις ενέργειες του παρόντος έργου. Καλές πρακτικές αναδείχθηκαν ώστε να αποτελέσουν επιβοηθητικό υλικό για τον σχεδιασμό των δράσεων του έργου Inclusive Schools for Roma.
3. Στοιχεία που παρουσιάζουν συνολικά τις εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών, των διευθυντών σχολικών μονάδων και του υπόλοιπου εκπαιδευτικού προσωπικού σχετικά με τις τεχνικές, τις πρακτικές και τα εργαλεία ενσωμάτωσης μαθητών από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα αναζητήθηκαν, με επικέντρωση στην ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά στα σχολεία φοίτησής τους. Αυτά τα στοιχεία τροφοδότησαν τον σχεδιασμό των επόμενων ερευνητικών τεχνικών, δηλαδή της έρευνας πεδίου.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η βιβλιογραφική έρευνα περιλαμβάνει έρευνες, μελέτες και άρθρα που εκπονήθηκαν και εκδόθηκαν τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε χώρες της Ευρώπης.

2.2. Έρευνα Πεδίου

Οι ερευνητικές μέθοδοι είναι τα εργαλεία για τη συλλογή ερευνητικών δεδομένων. Μπορούν να περιλαμβάνουν τη χρήση ειδικών μέσων, όπως ερωτηματολόγια και έρευνες ή τη χρήση του ερευνητή ως μέσου με το οποίο ο ερευνητής συμμετέχει, ακούει και παρακολουθεί άλλους. Η συγκεκριμένη έρευνα υιοθέτησε τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές ερευνητικές μεθόδους και συγκεκριμένα την ημιδομημένη συνέντευξη, τις ομάδες εστίασης και τα ερωτηματολόγια. Οι συνεντεύξεις και οι ομάδες εστίασης κατέγραψαν τις σκέψεις και απόψεις των συμμετεχόντων ενώ τα ερωτηματολόγια βοήθησαν στην εξαγωγή αριθμητικών στατιστικών και ποσοστών.

Το ερωτηματολόγιο είναι το κύριο μέσο για τη συλλογή δεδομένων στην έρευνα. Βασικά, είναι ένα σύνολο τυποποιημένων ερωτήσεων, που συχνά ονομάζονται στοιχεία, τα οποία ακολουθούν ένα σταθερό σχήμα για τη συλλογή μεμονωμένων δεδομένων σχετικά με ένα ή περισσότερα συγκεκριμένα θέματα. Τα ερωτηματολόγια μπορούν να ταξινομηθούν τόσο ως ποσοτική όσο και ως ποιοτική μέθοδος ανάλογα με τη φύση των ερωτήσεων. Συγκεκριμένα, οι απαντήσεις που λαμβάνονται μέσω κλειστών ερωτήσεων με επιλογές απάντησης πολλαπλής επιλογής αναλύονται με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων

και μπορεί να περιλαμβάνουν γραφήματα πίτας, γραφήματα ράβδων και ποσοστά. Οι απαντήσεις που λαμβάνονται σε ερωτήσεις ερωτηματολογίου αορίστου χρόνου αναλύονται με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων και περιλαμβάνουν συζητήσεις και κριτικές αναλύσεις χωρίς τη χρήση αριθμών και υπολογισμών. Τα ερωτηματολόγια προσφέρουν τη δυνατότητα να αναλυθούν μεγάλα δεδομένα αποκρίσεων σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα.

Η συνέντευξη αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μεθόδους έρευνας. Ο κύριος σκοπός της είναι να προσφέρει εμβάθυνση στις απόψεις διαφορετικών ανθρώπων, πεποιθήσεων, στάσεων και εμπειριών με τη διεξαγωγή διαδραστικού διαλόγου². Το γενικό σκεπτικό της μεθόδου συνεντεύξεων είναι η παροχή πλούσιων και λεπτομερών απαντήσεων σε οποιοδήποτε ερευνητικό θέμα. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης, μπορεί να προκύψουν νέα ζητήματα και νέες ιδέες που θα μπορούσαν να διευκολύνουν περαιτέρω την ανάλυση οποιουδήποτε θέματος. Προκειμένου να βοηθηθούν αυτά τα νέα θέματα και ιδέες που θα προκύψουν, οι συνεντεύξεις στην ποιοτική έρευνα τείνουν να είναι λιγότερο δομημένες. Κατά τη διάρκεια οποιουδήποτε διαλόγου, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται περισσότερο στην άποψη του ερωτώμενου και λιγότερο στη διεξαγωγή σαφούς και προγραμματισμένης συνέντευξης που να αντικατοπτρίζει τα θέματα που χρειάζεται ο ερευνητής να καλύψει. Αυτή η ευελιξία αποδίδει με τη σειρά της ευρύτερες πτυχές στα εν λόγω θέματα καθώς και απροσδόκητα θέματα που μπορούν, ωστόσο, να είναι εξίσου σημαντικά με τις αρχικές ερωτήσεις των ερευνητών.

Οι ομάδες εστίασης αποτελούν μια ερευνητική μέθοδο κατά την οποία οι ερευνητές οργανώνουν μία ομαδική συνέντευξη με σκοπό τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων μέσα από διαδραστικές συζητήσεις. Ο Bryman³ ορίζει τη μέθοδο της ομάδας εστίασης ως «συνέντευξη στην οποία συμμετέχουν αρκετοί συμμετέχοντες, δίνεται έμφαση στην αμφισβήτηση ενός συγκεκριμένου αρκετά αυστηρά καθορισμένου θέματος και η προσφορά είναι κατά την αλληλεπίδραση εντός της ομάδας η από κοινού οικοδόμηση νοήματος». Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Gibbs (1997:2): «... συμπεριφορές, συναισθήματα και πεποιθήσεις μπορούν να είναι εν μέρει ανεξάρτητα από μια ομάδα ή το κοινωνικό της περιβάλλον, αλλά είναι πιο πιθανό να αποκαλυφθούν μέσω της κοινωνικής συγκέντρωσης και της αλληλεπίδρασης που μία ομάδα εστίασης συνεπάγεται»⁴.

2.3. Ερωτηματολόγια

Στόχος της έρευνας, μέσω της διανομής ερωτηματολογίου με δομημένες ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου, ήταν η καταγραφή των θέσεων, των αναγκών και των σκέψεων των ίδιων των συμμετεχόντων/ουσών σχετικά με τις ανάγκες τους για την καλύτερη και σφαιρική υποστήριξη των παιδιών Ρομά. Η μεθοδολογία υλοποίησης περιελάμβανε τη χορήγηση ερωτηματολογίων σε επαγγελματίες στο χώρο της σχολικής εκπαίδευσης, στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικούς, με στόχο την αποτύπωση των εκπαιδευτικών τους αναγκών σε ζητήματα που αφορούν στις γνώσεις και τις δεξιότητες για την ενσωμάτωση όλων των μαθητών, ειδικά των μαθητών Ρομά, στο σχολικό περιβάλλον.

² Mason, J. (2002) *Qualitative Researching*. 2nd Edition, Sage Publications, London

³ Bryman, A. (2004) *Social research methods*. 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 592.

⁴ A. Gibbs, "Focus Groups," *Social Research Update Issue 19*, Guilford, 1997.

Σύμφωνα με την πρόταση που υποβλήθηκε για χρηματοδότηση, στο πλαίσιο της παρούσας δράσης προβλεπόταν η συλλογή 100 ερωτηματολογίων από μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Ως προς τη μεθοδολογία χορήγησης προκρίθηκε να γίνει ανοιχτή πρόσκληση προς τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας και όχι να επιλεγεί στοχευμένο δείγμα, προκειμένου:

- (α). να διερευνηθεί ο βαθμός ανταπόκρισης, δηλαδή σε ποιο βαθμό εκπαιδευτικοί και στελέχη εκπαίδευσης επέλεξαν να δώσουν χρόνο για να απαντήσουν,
- (β). να διερευνηθούν οι απόψεις όλων ανεξάρτητα από τον βαθμό εμπειρίας και εμπλοκής στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά, ώστε να αναδειχθούν τυχόν ομοιότητες και διαφορές ως προς την προσέγγιση εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά. Ως εκ τούτου, στην παρούσα έρευνα λαμβάνουμε υπόψη την εμπειρία των συμμετεχόντων/ουσών σε θέματα εκπαίδευσης παιδιών Ρομά κατά τον σχολιασμό των δεδομένων.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το διάστημα από 18.11.20 έως 31.12.2020. Η συμμετοχή των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας ήταν προαιρετική.

Διαμορφώθηκαν ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια. Ειδικότερα, για τις ανάγκες της έρευνας έχει επιλεγεί το ανοιχτό λογισμικό δημιουργίας ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων LimeSurvey. Το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο στηρίζεται σε ψηφιακά μέσα, τόσο για τη δημιουργία και την επεξεργασία του από τον ερευνητή και τη συμπλήρωση του από τους ερωτώμενους, όσο και για το διαμοιρασμό και τη συλλογή του, προς και από τους μετέχοντες στην έρευνα.

Τα ηλεκτρονικά ερωτηματολόγια παρέχουν μεγάλα πλεονεκτήματα σε σχέση με τα έντυπα. Μερικά από αυτά είναι ότι για κάθε ερώτηση:

- μπορούν να τεθούν κανόνες επικύρωσης της απάντησης, ώστε τουλάχιστον οι απαντήσεις να είναι εντός του αποδεκτού εύρους τιμών ή να εισάγονται βάσει ενός προκαθορισμένου format,
- μπορεί να τεθεί λογική παράλειψης ερωτήσεων ή και απαντητικών κατηγοριών, εφόσον κάποιες ερωτήσεις ή απαντητικές κατηγορίες δεν έχουν νόημα να ερωτηθούν σε κάποιους ερωτώμενους,
- μπορούν να τεθούν κανόνες τυχαιοποίησης των ερωτήσεων ή των απαντητικών κατηγοριών,
- μπορεί να αλλάζει το λεκτικό της κύριας ερώτησης βάσει προηγούμενων απαντήσεων του ερωτώμενου,

Τα ερωτηματολόγια ήταν ενταγμένα στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ (<http://iep.edu.gr/el/deltia-typou-genika/inclusive-schools-for-roma-project-881953-rec>). Ο σχετικός σύνδεσμος εστάλη με σχετική ανακοίνωση στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, προκειμένου να ενημερωθούν αρμοδίως οι εκπαιδευτικοί και τα στελέχη εκπαίδευσης. Επίσης, η σχετική ανακοίνωση αναρτήθηκε και στον ιστότοπο του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

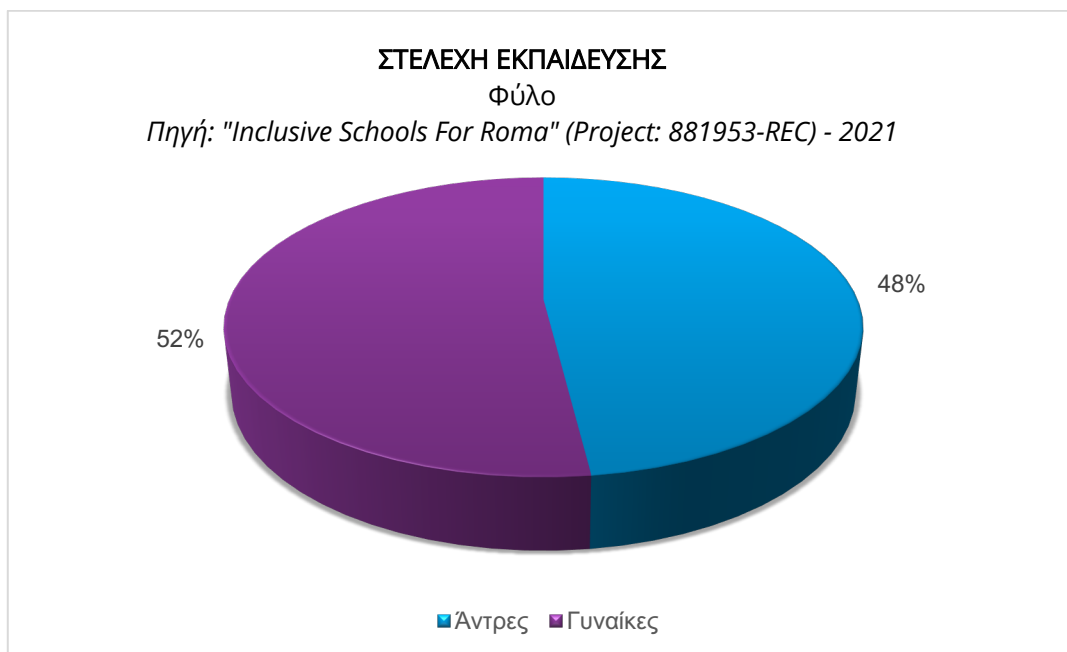
Δείγμα πληθυσμού

Συνολικά ανταποκρίθηκαν στην έρευνα και υπέβαλαν ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια 640 άτομα εκ των οποίων οι 252 είναι στελέχη εκπαίδευσης και οι 388 εκπαιδευτικοί.

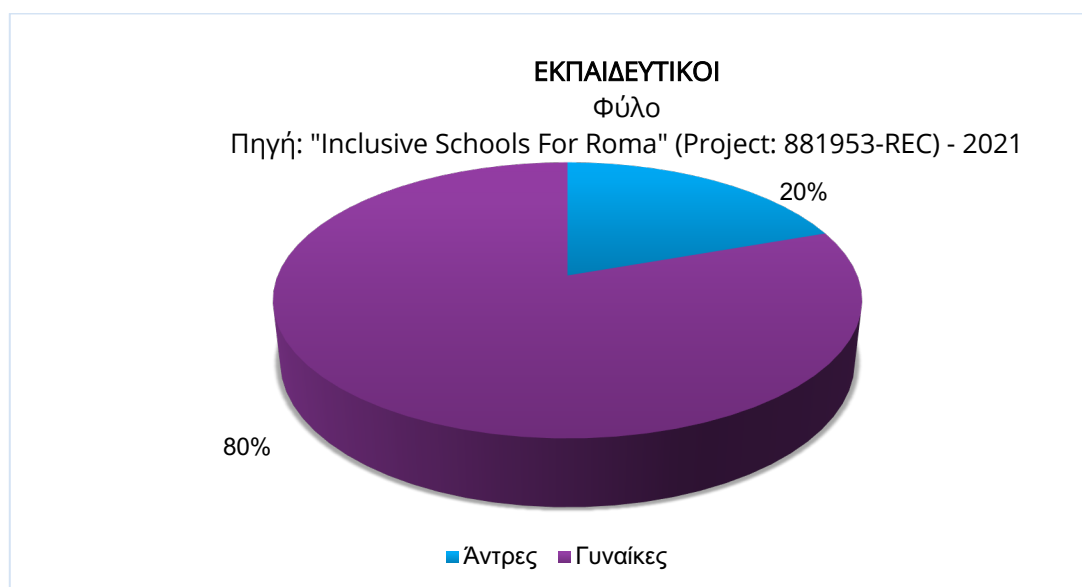
Συγκεκριμένα:

- από τα 252 στελέχη εκπαίδευσης οι 121 είναι άνδρες εκ των οποίων οι 83 δεν έχουν εμπειρία σε θέματα εκπαίδευσης Ρομά σε αντίθεση με τους υπόλοιπους 38. Από τις 131 γυναίκες - στελέχη εκπαίδευσης που απάντησαν οι 86 δεν έχουν εμπειρία σε θέματα εκπαίδευσης Ρομά, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες 45.
- από τους 388 εκπαιδευτικούς οι 76 είναι άνδρες εκ των οποίων οι 33 δεν έχουν εμπειρία σε θέματα εκπαίδευσης Ρομά σε αντίθεση με τους υπόλοιπους 43. Από τις 312 γυναίκες - εκπαιδευτικούς που απάντησαν οι 114 δεν έχουν εμπειρία σε θέματα εκπαίδευσης Ρομά σε αντίθεση με τις υπόλοιπες 198.

Στα γραφήματα που ακολουθούν παρουσιάζεται το συνολικό δείγμα ως προς το φύλο και την εμπειρία.

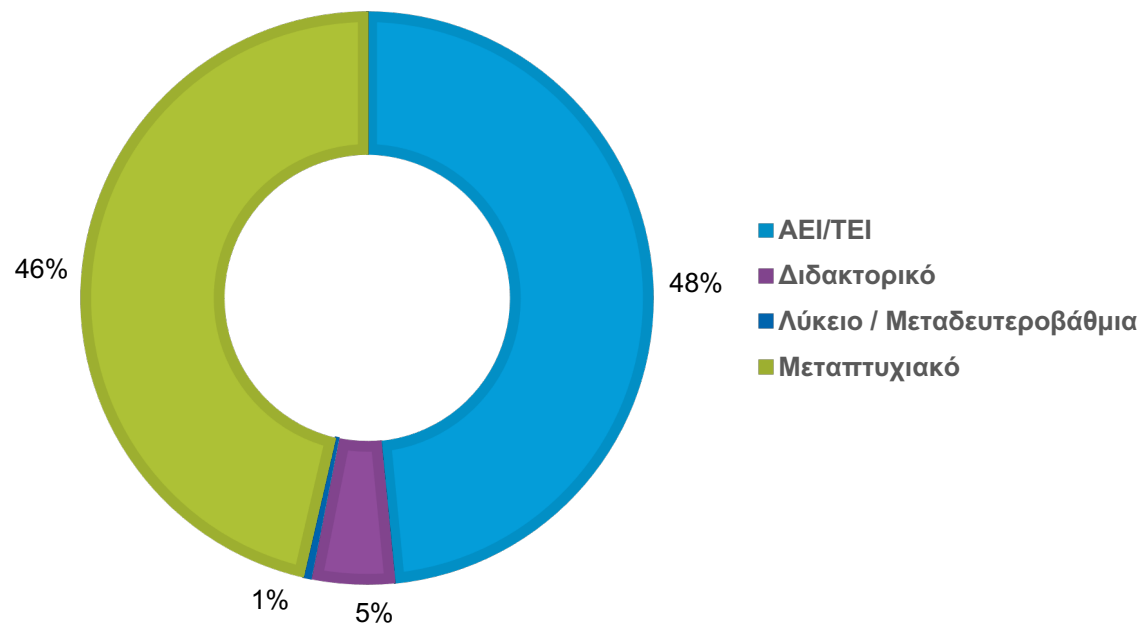
Γράφημα 1. Στελέχη Εκπαίδευσης - Δείγμα έρευνας ανά φύλο

Γράφημα 2. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας ανά φύλο

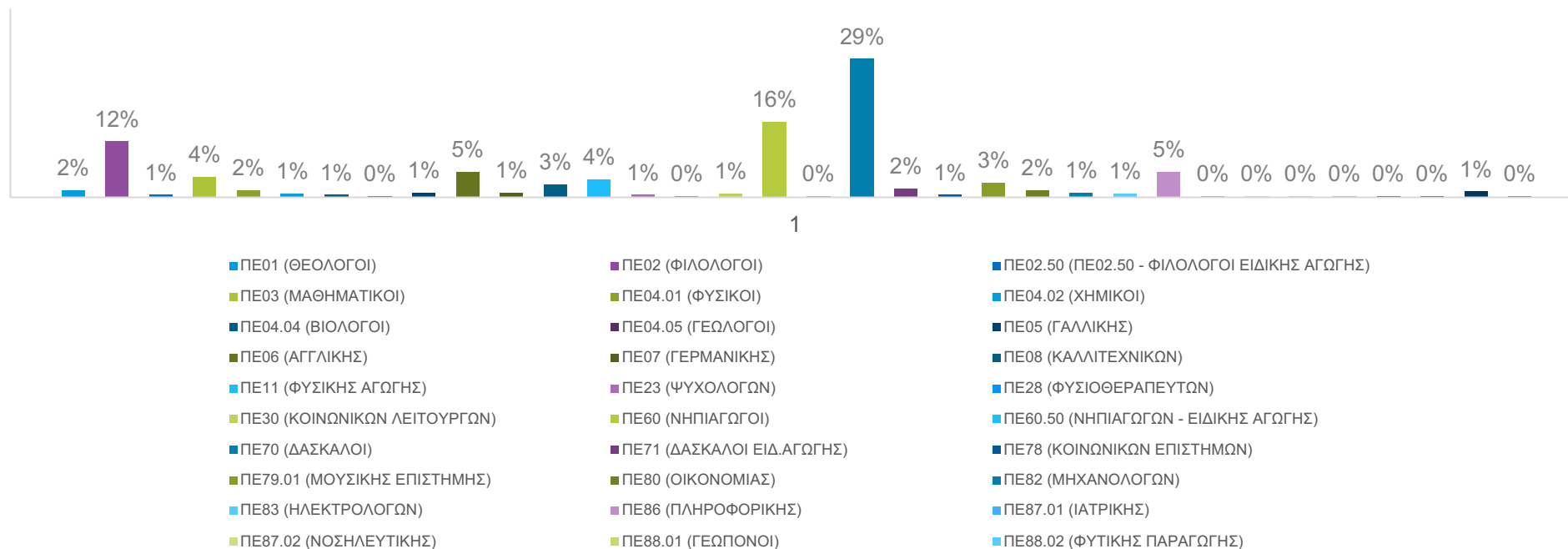
Προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων/ουσών σε σχέση με δράσεις και έργα ενσωμάτωσης των μαθητών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον και οι τυχόν ελλείψεις τους σε γνώσεις και δεξιότητες ώστε να επιτευχθεί η πλήρης ενσωμάτωση των μαθητών αυτών, δομήθηκαν δύο ερωτηματολόγια, για κάθε ομάδα-στόχο (στελέχη εκπαίδευσης και εκπαιδευτικοί), αποτελούμενα από τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος αφορούσε στα προσωπικά στοιχεία. Συγκεκριμένα για κάθε ομάδα-στόχο, το επίπεδο σπουδών, την ειδικότητα, την περιφερειακή διεύθυνση που εργάζονται, τη βαθμίδα εκπαίδευσης και αν προσφέρουν υπηρεσίες στα παιδιά Ρομά κατά το έτος 2020 - 2021:

ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΠΗΓΗ: "INCLUSIVE SCHOOLS FOR ROMA" (PROJECT: 881953-REC) - 2021

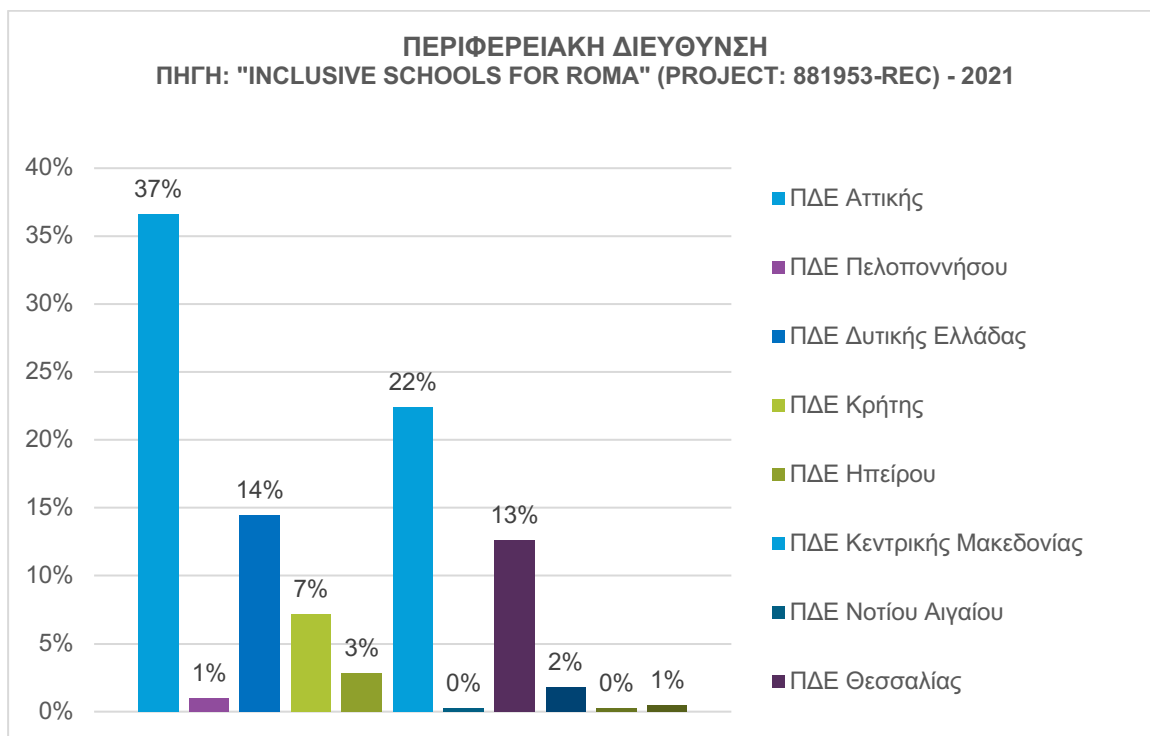

Γράφημα 3. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας ανά επίπεδο σπουδών

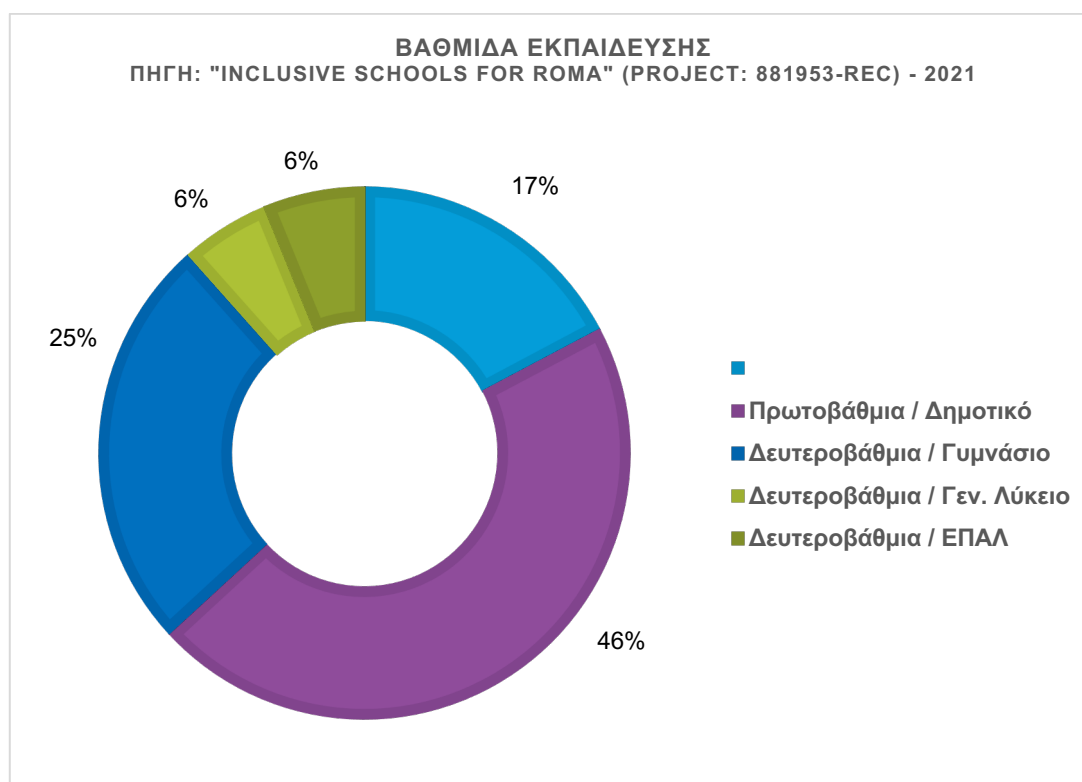
ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΩΝ
ΠΗΓΗ: "INCLUSIVE SCHOOLS FOR ROMA" (PROJECT: 881953-REC) - 2021

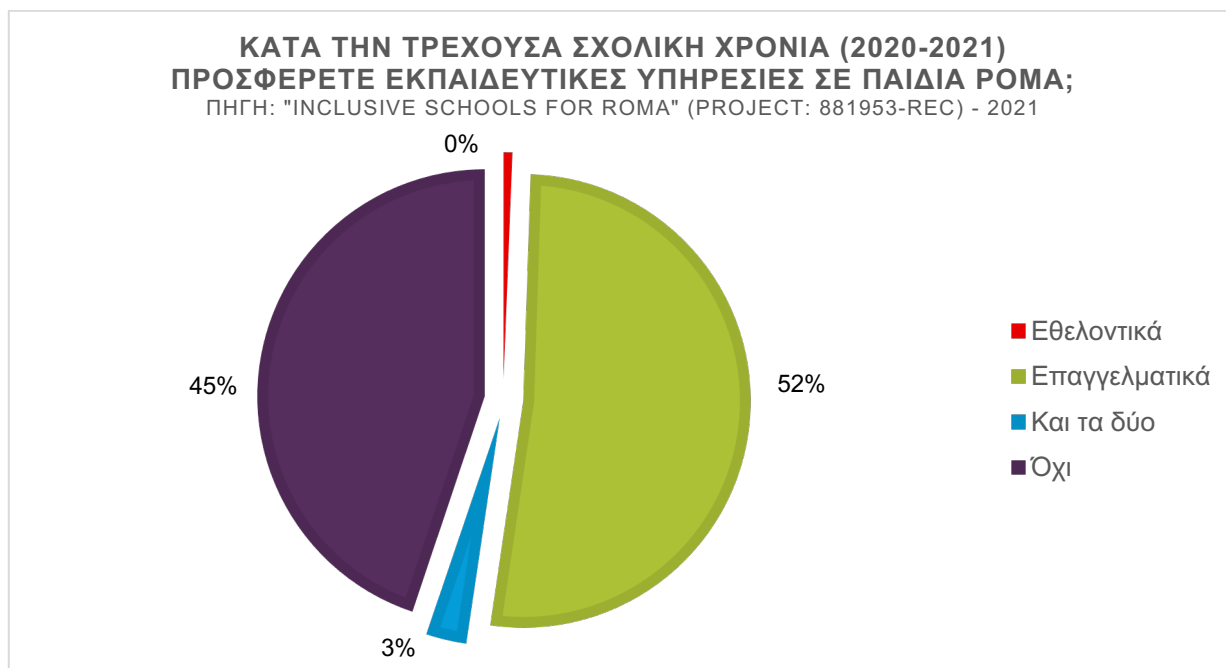
Γράφημα 4. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας ανά ειδικότητα

Γράφημα 5. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας ανά περιφερειακή διεύθυνση

Γράφημα 6. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Γράφημα 7. Εκπαιδευτικοί - Δείγμα έρευνας εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε παιδιά Ρομά

1. Στελέχη εκπαίδευσης

- Εμπειρία στην υποστήριξη παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά. Η εμπειρία προσδιορίζεται χρονικά (η μικρότερη εμπειρία είναι κάτω των 5 ετών και η μέγιστη άνω των 10 ετών). Επίσης, προσδιορίζεται ποιοτικά (ρόλοι, γνώση μαθησιακών πόρων, δράσεων, εμπειρία σε συνεργασία με διαμεσολαβητές).
- Διαπιστώσεις σε σχέση με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Διερευνάται η γνώμη των ερωτώμενων ως προς βασικές θέσεις σχετικά με τα εμπόδια στην επιτυχή σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά, τα στοιχεία που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά, καθώς και τα στοιχεία που είναι δυνατό να συμβάλουν στην προώθηση της εκπαίδευσης παιδιών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι Ρομά.
- Δράσεις για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών Ρομά. Διερευνάται η γνώμη των ερωτώμενων ως προς τους άξονες της υποστήριξης που θα ήθελαν να λάβουν.

2. Εκπαιδευτικοί

- Εμπειρία στη διδασκαλία παιδιών Ρομά. Η εμπειρία προσδιορίζεται χρονικά (η μικρότερη εμπειρία είναι κάτω των 5 ετών και η μέγιστη άνω των 10 ετών). Επίσης, προσδιορίζεται ποιοτικά (ρόλοι, γνώση μαθησιακών πόρων, εμπειρία σε συνεργασία με διαμεσολαβητές).
- Διαπιστώσεις σε σχέση με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Διερευνάται η γνώμη των ερωτώμενων ως προς βασικές θέσεις σχετικά με τα εμπόδια στην επιτυχή σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά, τα στοιχεία που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά, καθώς και τα στοιχεία που είναι δυνατό να συμβάλουν στην προώθηση της εκπαίδευσης παιδιών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι Ρομά.

- Προγράμματα επιμόρφωσης και δράσεις για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών Ρομά. Διερευνάται η γνώμη των ερωτώμενων ως προς τους άξονες της υποστήριξης που θα ήθελαν να λάβουν.

Όπως φαίνεται από την παραπάνω αποτύπωση, οι άξονες είναι κοινοί στα δύο ερωτηματολόγια, προκειμένου να μπορούν να γίνουν συγκριτικές παρατηρήσεις μεταξύ των δύο ομάδων-στόχου.

Κατά τη διαμόρφωση του ερωτηματολογίου μελετήθηκε η πλέον κατάλληλη διάταξη και ροή των ερωτήσεων, τα οποία θα πρέπει να έχουν κάποια λογική προς τον ερωτώμενο. Ζητούμενο ήταν επίσης η αποφυγή αόριστων ερωτήσεων, ειδικής ορολογίας και εξεζητημένων φράσεων, καθώς και καθοδηγητικών και προσωπικών ερωτήσεων.

Προηγήθηκε πιλοτική εφαρμογή σε δείγμα δέκα (10) ατόμων προκειμένου να διασφαλιστεί και να επιβεβαιωθεί η κατανόηση και σωστή διατύπωση των ερωτήσεων, να αποτυπωθεί ο χρόνος ολοκλήρωσης, να διασφαλιστεί ότι διατηρεί το ενδιαφέρον των ερωτώμενων κλπ. Η πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου είχε ως αποτέλεσμα την αναδιατύπωση ερωτήσεων για τη βέλτιστη κατανόηση.

Με την ολοκλήρωση της συλλογής, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν συγκεντρώθηκαν προς επεξεργασία σε xlsx format, με τη χρήση των απαραίτητων φίλτρων ανά ενότητα ερωτήσεων, για τους δύο τύπους των ερωτηματολογίων. Η εξαγωγή των δεδομένων και ο σχετικός υπολογισμός των αντίστοιχων δεικτών πραγματοποιήθηκε σε υπολογιστικά φύλλα xlsx, με συναρτήσεις και φίλτρα για την ανάλυση των μεμονωμένων ερωτήσεων, καθώς και συνδυαστική ανάλυση ερωτήσεων-απαντήσεων για την εξαγωγή συγκεκριμένων συμπερασμάτων, όπως π.χ. η συσχέτιση φύλο-εμπειρία.

2.3. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Στη δεδομένη περίπτωση του έργου “Inclusive Schools for Roma” η ποιοτική έρευνα αφορούσε εκπαιδευτικούς, λοιπό εκπαιδευτικό προσωπικό σχολείων στα οποία φοιτά ποσοστό παιδιών Ρομά, δασκάλους, Ρομά και γονείς Ρομά, φορείς χάραξης πολιτικής, εκπροσώπους συλλογικοτήτων, μέλη ΜΚΟ και άλλους εμπλεκόμενους του χώρου της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και αποσκοπούσε στην ανάδειξη εκείνων των παραμέτρων που θα διευκολύνουν την μόνιμη και επιτυχή ενσωμάτωση των παιδιών αυτών στο σχολικό τους περιβάλλον. Βασική αρχή των συνεντεύξεων ήταν η διατύπωση της φωνής των ίδιων των ατόμων σε σχέση με τις πραγματικές τους ανάγκες.

Η έρευνα μέσω των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε κατά το διάστημα από 01.02.21 έως 26.02.2021. Η συμμετοχή των συνεντευξιζόμενων ήταν προαιρετική. Προηγήθηκε πιλοτική εφαρμογή του Οδηγού Συνέντευξης σε δείγμα δύο (2) ατόμων προκειμένου να σταθμιστεί κατάλληλα.

Στο πλαίσιο της παρούσας δράσης διενεργήθηκαν τριάντα (30) εις βάθος συνεντεύξεις μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας zoom με:

- 15 εκπαιδευτικούς (Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης), διευθυντές σχολείων και λοιπό εκπαιδευτικό προσωπικό σχολικών μονάδων με ικανό ποσοστό μαθητών Ρομά,
- 5 γονείς μαθητών Ρομά
- 10 διαμεσολαβητές Ρομά.

Προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων/ουσών σε σχέση με δράσεις και έργα ενσωμάτωσης των μαθητών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον και οι τυχόν ελλείψεις τους σε γνώσεις και δεξιότητες ώστε να επιτευχθεί η πλήρης ενσωμάτωση των μαθητών αυτών, ο οδηγός συνέντευξης δομήθηκε ως εξής:

- το πρώτο μέρος αφορούσε στα προσωπικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων.
- το δεύτερο μέρος αφορούσε την καταγραφή των προβλημάτων και των προκλήσεων στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά καθώς και την καταγραφή των προϋποθέσεων για την ένταξη των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση.
- το τρίτο μέρος αφορούσε τον ρόλο της οικογένειας και της κοινότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία των παιδιών Ρομά.
- το τέταρτο μέρος αφορούσε το ρόλο του διαμεσολαβητή στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά.
- το πέμπτο και τελευταίο μέρος αφορούσε την καταγραφή των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών και των διαμεσολαβητών προκειμένου να προαχθεί η εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.

Ανάλυση Συνεντεύξεων

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η αφήγηση έχει αποκτήσει ολοένα και πιο υψηλό προφίλ στην κοινωνική έρευνα. Όλο και πιο συχνά οι κοινωνικοί ερευνητές κάνουν αφηγηματική έρευνα, με κάποιο τρόπο. Ωστόσο, η αφηγηματική έρευνα, αν και είναι δημοφιλής και ελκυστική, εμπεριέχει δυσκολίες. Συχνές ερωτήσεις για την αφηγηματική έρευνα είναι: «Θα πρέπει να ζητήσω από τους ερωτηθέντες να μου πουν τις δικές τους ιστορίες ή όχι;», «Τι θα συμβεί αν οι ερωτηθέντες μου δεν παράγουν αφηγήσεις;», «Τι είναι μια αφήγηση, ούτως ή άλλως;» και, πιο τακτικά, «Τι μπορώ να κάνω με τις ιστορίες τώρα που τις έχω;». Τα αφηγηματικά δεδομένα είναι σημαντικά όμως συνεπάγονται πολλές φορές μία ατελείωτη ερμηνεία.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, πολλοί ερευνητές που αναλύουν δεδομένα με αφηγήσεις πλαισιώνουν την έρευνά τους με όρους αφήγησης, διότι πιστεύουν ότι με αυτόν τον τρόπο θα είναι σε θέση να δουν μερικές φορές αντιφατικά στρώματα νοήματος, και να κατανοήσουν περισσότερα για την ατομική και κοινωνική αλλαγή. Εστιάζοντας στην αφήγηση, είμαστε σε θέση να διερευνήσουμε όχι μόνο πώς οι ιστορίες είναι δομημένες και τους τρόπους με τους οποίους λειτουργούν, αλλά και ποιος τις παράγει και τι σημαίνουν, τους μηχανισμούς με τους οποίους παράγονται και το πώς οι αφηγήσεις μπορούν να αμφισβητήσουν αρχικές ερευνητικές υποθέσεις ή να αναδείξουν καινούργιες υποθέσεις.

Οι βάσεις της σύγχρονης αφηγηματικής κοινωνικής έρευνας βρίσκονται σε δύο παράλληλα ακαδημαϊκά πεδία. Το πρώτο πεδίο αποτελεί το αποτέλεσμα της ανόδου των ανθρωπιστικών προσεγγίσεων μέσα στη δυτική κοινωνιολογία και την ψυχολογία και το δεύτερο αποτελεί αποτέλεσμα της κοινωνικής έρευνας στη Μεγάλη Βρετανία που υποστήριξε πως *“the storyteller does not tell the story, so much as she/he is told by it”*. Η αφηγηματική έρευνα έχει γίνει ένα πολύ δημοφιλές πεδίο στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες. Υπόσχεται νέους τομείς έρευνας, δημιουργικές λύσεις σε επίμονα προβλήματα, τρόπους για τη δημιουργία συνδέσεων με άλλους κλάδους, όπως πολιτιστικές και λογοτεχνικές σπουδές, βελτιωμένες δυνατότητες στην πολιτική και την πρακτική, και μια νέα προοπτική της κοινωνικής έρευνας.

Η Torril Moen⁵ στις σκέψεις της σχετικά με την αφηγηματική ερευνητική προσέγγιση, ξεκινά με την τοποθέτηση της αφήγησης στο πλαίσιο της κοινωνικο-πολιτιστικής θεωρίας, όπου η πρόκληση για τον ερευνητή είναι να εξετάσει και να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο οι ανθρώπινες δράσεις σχετίζονται με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο συμβαίνουν. Υποστηρίζει ότι η αφήγηση ως τεχνική ανάλυσης παρέχει τα μέσα για να γίνει αυτό. Η συγγραφέας αναφέρεται στην εκπαιδευτική έρευνα και τονίζει ότι τα αποτελέσματα της αφηγηματικής έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βασική τεχνική ανάλυσης στον τομέα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Υπάρχουν δύο τρόποι για την αφηγηματική ανάλυση:

Η δομική αφηγηματική ανάλυση προτείνει ότι κάθε αφήγηση έχει έξι μέρη: περίληψη, εισαγωγή, αποτελέσματα, αξιολόγηση, επίλογο, και σχολιασμό⁶. Το όφελος από τη χρήση μιας δομικής ανάλυσης είναι ότι επιτρέπει τη θεωρητικοποίηση σε πολλαπλές αφηγήσεις. Κοιτώντας πέρα από τις αφηγήσεις, επιτρέπεται η θεωρητικοποίηση π.χ. για το πώς οι δάσκαλοι κατανοούν τη συμπεριληπτική εκπαίδευση. Η δομική ανάλυση δεν αφορά τόσο το πλαίσιο της ανάλυσης όσο αφορά τον τρόπο λειτουργίας των αφηγήσεων.

Αντίθετα, μια ανάλυση διαλόγου/απόδοσης επικεντρώνεται στο ποιος, τι και γιατί των αφηγήσεων⁷. Αυτό το είδος της ανάλυσης επικεντρώνεται στο περιεχόμενο των αφηγήσεων. Από αυτές τις πολλαπλές αναγνώσεις, τα κοινά δομικά στοιχεία και το περιεχόμενο των πολλαπλών αφηγήσεων θα αρθρώσουν μια συγκεκριμένη κοσμοθεωρία.

Για τους σκοπούς ανάλυσης των αποτελεσμάτων των ημι-δομημένων συνεντεύξεων του έργου Inclusive Schools for Roma που είναι να αποτυπώσει τις φωνές των εμπλεκόμενων φορέων μέσω της κατάθεσης της δικής τους εμπειρίας, υιοθετήθηκε η δομική αφηγηματική ανάλυση των συνεντεύξεων.

2.4. Ομάδες Εστίασης

Μέσα από την πραγματοποίηση των τριών (3) ομάδων εστίασης εντοπίστηκαν και συζητήθηκαν σε βάθος σημαντικά ζητήματα σε σχέση με την επαρκή προετοιμασία των εκπαιδευτικών ώστε να συμβάλλουν ενεργά και επιτυχώς στην ένταξη των μαθητών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον. Επιπλέον, στο πλαίσιο του παρόντος έργου, η συγκεκριμένη ποιοτική διερεύνηση έχει ιδιαίτερη αξία καθώς ενθάρρυνε την αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται μεταξύ των συμμετεχόντων γεγονός που επέτρεψε να διερευνηθούν οι αντιλήψεις και οι στάσεις των συμμετεχόντων εντός ενός κοινωνικού πλαισίου, και να γίνει αντιληπτό το πως η κάθε άποψη ή στάση συγκροτείται σε αντιδιαστολή με μια αντίθετη θέση.

Η μεθοδολογία διεξαγωγής των ομάδων εστίασης πραγματοποιήθηκε με τη σε βάθος – συζήτηση εντός μικρών ομάδων 5 ή 6 ατόμων και η συζήτηση κάθε ομάδας εστίασης διήρκεσε 1 έως 2 ώρες. Κατά τη διάρκειά τους υπήρξε επαφή και επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων/ουσών οι οποίοι/ες πραγματεύτηκαν σειρά θεμάτων που είχαν καθοριστεί με σαφήνεια στην αρχή της διεξαγωγής της ομάδας εστίασης.

⁵ Moen, Torill. (2006) Reflections on the Narrative Research Approach. *International Journal of Qualitative Methods (IJQM)*. vol. 5 (4).

⁶ Catherine Kohler Riessman (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. CA, USA: SAGE Publications

⁷ *ibid*

Οι ομάδες εστίασης πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα από 01.11.2020 έως 26.02.2021 μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας zoom και της πλατφόρμας Big Blue Button του ΙΕΠ.

2.4.1. Συμμετέχοντες

Για κάθε μια από τις τρεις Ομάδες Εστίασης που εκπονήθηκαν, ικανοποιήθηκαν συγκεκριμένα κριτήρια συμμετοχής ώστε τα άτομα που θα λάμβαναν μέρος σε αυτές να καλύπτουν το ευρύτερο δυνατό φάσμα εκπροσώπων που εμπλέκονται έμμεσα ή άμεσα στην εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών και μαθητριών Ρομά. Κάποια από τα βασικότερα κριτήρια για την επιλογή των συμμετεχόντων ήταν τα εξής:

- η επιθυμία τους και η δέσμευση τους να συμμετέχουν στην φάση αυτή της έρευνας
- η γνώση του χώρου της ενταξιακής εκπαίδευσης στην Ελλάδα
- η διάθεση τους να συμβάλλουν στην βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης σχετικά με τις υπηρεσίες που προσφέρονται για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών Ρομά
- η διαθεσιμότητα τους για την διενέργεια της ομάδας εστίασης
- πιθανές εμπειρίες τους από αντίστοιχα Ευρωπαϊκά ή εθνικά προγράμματα.

Εκάστη εκ των τριών (3) ομάδων εστίασης αποτελείτο από:

- εκπαιδευτικούς και στελέχη εκπαίδευσης σε σχολεία με ικανό ποσοστό μαθητών Ρομά,
- γονείς Ρομά με παιδιά που φοιτούν σε σχολεία,
- υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στον τομέα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, της υποστήριξης της ισότιμης συμμετοχής στην εκπαίδευση και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Οι ερωτήσεις που αποτέλεσαν τον πυρήνα της συζήτησης είναι οι ακόλουθες:

- Ποια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά κατά τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση;
- Ποιος είναι ο ρόλος του σχολείου/ δασκάλου/ διευθυντή στην ένταξη των μαθητών Ρομά;
- Τι απαιτείται για την πλήρη εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά στα σχολικά περιβάλλοντα;
- Πώς θα μπορούσε η διαμεσολάβηση να συμβάλει στην ένταξη αυτή;
- Ποια εκπαίδευση θα πρέπει να λάβουν οι εκπαιδευτικοί και οι διαμεσολαβητές για την προαγωγή της ένταξης αυτής;

Τέσσερις είναι οι διαθέσιμες τεχνικές ανάλυσης σε όσους εκτελούν ποιοτική έρευνα και χρησιμοποιούν ομάδες εστίασης για τη συλλογή δεδομένων⁸:

- Η συνεχής ανάλυση σύγκρισης απαιτεί από τους αναλυτές να ομαδοποιούν δεδομένα σε μικρές μονάδες, καθεμία με μια μοναδική περιγραφή ή κώδικα. Στη συνέχεια, οι ερευνητές βάζουν τους

⁸ Onwuegbuzie, Anthony & Johnson, R. & Collins, Kathleen MT. (2009). Call for mixed analysis: A philosophical framework for combining qualitative and quantitative approaches. International Journal of Multiple Research Approaches. 3. 10.5172/mra.3.2.114.

κώδικες σε ευρύτερες κατηγορίες, σχεδιάζοντας τελικά θέματα που ενώνουν κάθε μέλος αυτών των ομάδων.

- Η κλασική ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιεί μια παρόμοια μέθοδο, αλλά αντί να ψάχνει για ενοποιητικά θέματα, η έρευνα μετράει τις εμφανίσεις κάθε κώδικα. Αυτό προφανώς περιλαμβάνει ένα στοιχείο της ποσοτικής ανάλυσης, αλλά καθώς οι ερευνητές ενθαρρύνουν τη χρήση μιας "πλούσιας περιγραφής" για τους κωδικούς, αυτό συνεπάγεται και μία ποιοτική ανάλυση. Επομένως, μπορεί να θεωρηθεί ως "μικτή" μέθοδος ανάλυσης.
- Οι λέξεις-κλειδιά επικεντρώνονται όχι μόνο στις λέξεις που χρησιμοποιούνται από τους συμμετέχοντες, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με άλλες λέξεις. Αυτό παρέχει ένα πολύ πλουσιότερο και πιο χρήσιμο σύνολο πληροφοριών σχετικά με τις έννοιες των λέξεων από ό, τι θα ήταν μια μέθοδος που εξέτασε μόνο τη χρήση λέξεων-κλειδιών.
- Η ανάλυση λόγου κοιτάζει πέρα από την έννοια επιφάνειας των λέξεων προκειμένου να τοποθετηθούν σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Αναγνωρίζει ότι η γλώσσα δεν είναι απλώς ένας ουδέτερος μεταφορέας πληροφοριών, αλλά και μια κοινωνική δράση, και ότι για να κατανοήσουμε τις προφορικές απαντήσεις, είναι απαραίτητη η επίγνωση πολλών κοινωνικών παραγόντων.

Για τις ανάγκες της ανάλυσης των ομάδας εστίασης του έργου προτιμήθηκε η ανάλυση των λόγων των φορέων. Υπάρχουν πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις και τεχνικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διεξαγωγή ανάλυσης λόγου, αλλά τα παρακάτω βήματα περιγράφουν τα βασικά βήματα που υιοθετήθηκαν στην παρούσα ανάλυση:

1. Ορισμός της βασικής ερώτησης της έρευνας.
2. Κοινωνικό πλαίσιο του προβλήματος υπό έρευνα.
3. Εξέταση διαφόρων δεδομένων και τη σχέση τους με χαρακτηριστικά, θέματα και μοτίβα που σχετίζονται με την ερευνητική ερώτηση.
4. Εξέταση αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων και συσχέτιση με το υπό έρευνα ερώτημα.

2.5. Διαφύλαξη των συμμετεχόντων και των δεδομένων της έρευνας

Κάθε επιστημονική μελέτη που αφορά ανθρώπους θα πρέπει να είναι σύμφωνη με τους ηθικούς κανόνες και τις θεσμοθετημένες αρχές που καθοδηγούν μια έρευνα. Ειδικά κάθε ποιοτική έρευνα που περιλαμβάνει τη συλλογή δεδομένων από ανθρώπους εγείρει ηθικά ζητήματα που αναφέρονται σε βλάβη, εξαπάτηση, συγκατάθεση και εμπιστευτικότητα, και στέρηση της ιδιωτικής ζωής⁹.

Οι δεοντολογικές εκτιμήσεις δεν εξαφανίζονται όταν μια ερευνητική μεθοδολογία εγκρίνεται από την αντίστοιχη Επιτροπή Δεοντολογίας. Είναι μια συνεχής δέσμευση των ερευνητών να διασφαλίσουν, εκτός από την υπογραφή συγκατάθεσης των ερωτηθέντων και τη δέσμευση σε όλα τα επίπεδα συγκατάθεσης πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την ολοκλήρωση της έρευνας¹⁰.

⁹ Punch, K.F. (1998) Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches. Sage, London.

¹⁰ Sin, Chih. (2005). Seeking Informed Consent: Reflections on Research Practice. Sociology-the Journal of The British Sociological Association - SOCIOLOGY. 39. 277-294. 10.1177/0038038505050539.

Creswell, J. W. (2003). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Η έρευνα περιλαμβάνει τρεις ξεχωριστές δεοντολογικές εκτιμήσεις. Σύμφωνα με τον Shaw¹¹, υπάρχουν η ηθική του ερευνητικού σχεδιασμού, η ηθική των επιτόπιων εργασιών και η ηθική της ανάλυσης δεδομένων και της επακόλουθης χρήσης. Οι Guillemin και Gillam¹², υποδηλώνουν ότι υπάρχουν τρεις κύριες διαστάσεις δεοντολογίας στην έρευνα: η διαδικαστική δεοντολογία που αναφέρεται στην έγκριση από μια επιτροπή δεοντολογίας, η «ηθική στην πράξη» που αφορά τα καθημερινά δεοντολογικά ζητήματα και η ηθική συμπεριφοράς που αφορά συγκεκριμένους κώδικες κάθε ερευνητικού τομέα.

Το έγγραφο συγκατάθεσης των συμμετεχόντων σχεδιάστηκε σύμφωνα με τις έννομες κατευθυντήριες γραμμές και με βάση τη διασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων. Οι πληροφορίες ήταν σαφείς προκειμένου να αποφευχθεί η εξαπάτηση των συμμετεχόντων. Τα άτομα αντιμετωπίστηκαν με βάση τον σεβασμό των προσωπικών τους αξιών και πεποιθήσεων. Η οικοδόμηση αμοιβαίου σεβασμού, κατανόησης και εμπιστοσύνης ήταν οι θεμελιώδεις παράγοντες κατά την διάρκεια όλης της έρευνας.

Κατά τη διάρκεια αυτής της έρευνας η ανάλυση των πορισμάτων πραγματοποιήθηκε με πλήρως υπεύθυνο τρόπο. Η εμπιστευτικότητα επιδιώχθηκε κατά τρόπο ώστε να ελαχιστοποιηθεί κάθε πιθανή βλάβη και δυσφορία στους συμμετέχοντες. Τα οφέλη που προκύπτουν από την έρευνα θα πρέπει να μην υπερτερούν οποιασδήποτε πιθανής βλάβης και δυσφορίας. Οι ανησυχίες των ενδιαφερόμενων μερών ελήφθησαν υπόψη.

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας τηρήθηκαν όλες οι νόμιμες διαδικασίες για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτές ορίζονται από τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό 2016/679/ΕΕ και τον εφαρμοστικό Νόμο 4624/2019. Τα δεδομένα χρησιμοποιήθηκαν μόνο για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Επιπλέον, η ασφάλεια των ανεπεξέργαστων και επεξεργασμένων δεδομένων αποκτήθηκε ηλεκτρονικά με την αποθήκευσή τους σε προσωπικούς υπολογιστές των ερευνητών. Τα δεδομένα και τα έγγραφα κωδικοποιήθηκαν έτσι ώστε, σε μία πιθανή πρόσβαση η ταυτοποίηση των φυσικών προσώπων δεν θα ήταν δυνατή.

¹¹ Shaw, Ian. (2008). Ethics and the Practice of Qualitative Research. *Qualitative Social Work*. 7. 400-414. 10.1177/1473325008097137.

¹² Guillemin, Marilys & Gillam, Lynn. (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*. 10. 261-280. 10.1177/1077800403262360.

3. Η Πρόκληση της Εκπαιδευτικής Ένταξης των Μαθητών Ρομά

α. Παρούσα Κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα

Όπως αναφέρεται ήδη από τον Πρόλογο της πρόσφατης έρευνας του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹³ σχετικά με την υφιστάμενη κατάσταση που βιώνουν οι πληθυσμοί Ρομά σε 9 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, «περίπου 80 % των Ρομά που συμμετείχαν στην έρευνα ζουν κάτω από το όριο κινδύνου φτώχειας στη χώρα τους, ένας στους τρεις Ρομά ζει σε νοικοκυριό χωρίς τρεχούμενο νερό, ενώ ένα στα τρία παιδιά Ρομά ζει σε νοικοκυριό όπου κάποιος πήγε για ύπνο νηστικός τουλάχιστον μία φορά τον προηγούμενο μήνα». Όσον αφορά την εκπαίδευση του πληθυσμού, διαπιστώθηκε ότι ένας στους δύο Ρομά ηλικίας από 6 έως 24 ετών δεν πηγαίνει σχολείο και δεν συμμετέχει σε κάποιου είδους εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η έκθεση υπογράμμισε εκ νέου μια ανησυχητική πλην όμως αναπόδραστη πραγματικότητα: η μεγαλύτερη εθνική μειονότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξακολουθεί να αντιμετωπίζει αόρητες διακρίσεις και άνιση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως στέγαση, υγεία και εκπαίδευση.

Προτού αποτυπωθούν τα ζητήματα που συν-διαμορφώνουν την κατάσταση των Ελλήνων Ρομά ως προς συγκεκριμένους βασικούς τομείς, αξίζει να δοθεί μία σύντομη επισκόπηση της υφιστάμενης κατάστασής των Ρομά σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς τα δεδομένα ελάχιστα διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Με βάση την ίδια έρευνα του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016), παρόλο που η στρατηγική «Ευρώπη 2020» θέτει ως στόχο τη μείωση, έως το 2020, του αριθμού των ατόμων που απειλούνται από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό κατά 20 εκατομμύρια και παρόλη τη σύσταση του Συμβουλίου του 2013 για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη σχετικά με τη μείωση της φτώχειας μέσω κοινωνικών επενδύσεων, οι στόχοι δεν έχουν επιτευχθεί και τα δεδομένα για τις διακρίσεις που βιώνει η ομάδα των Ρομά πανευρωπαϊκά παραμένουν ανησυχητικά. Ακολουθούν τα βασικότερα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία συνηγορούν στην παραδοχή ότι οι Ρομά, σε ολόκληρη την Ευρώπη βιώνουν πολλαπλές και αλληλένδετες διακρίσεις, στους τομείς της οικονομίας, της εργασίας, της εκπαίδευσης και της στέγασης, όπως επιγραμματικά παρουσιάζονται παρακάτω, με ειδική μνεία στα ευρήματα που αφορούν τη χώρα μας:

α. Οικονομική κατάσταση: Στην Ευρώπη, μόλις τέσσερα χρόνια πριν, το 80 % συνολικά των ερωτηθέντων Ρομά και των παιδιών τους ζουν με εισόδημα χαμηλότερο από το αντίστοιχο εθνικό όριο κινδύνου φτώχειας. Στην Ισπανία (98 %), και την Ελλάδα (96 %) το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού Ρομά που καλύφθηκε από την έρευνα είχε εισόδημα κάτω του εθνικού ορίου εισοδηματικής φτώχειας. Ειδικά μάλιστα στην Ελλάδα, το ποσοστό δεν διέφερε ανάλογα με την οικιστική συγκέντρωση Ρομά: τον ίδιο κίνδυνο φτώχειας αντιμετωπίζουν τόσο οι Ρομά εντός οικισμών όσο και εκτός αυτών. Όσον αφορά την αδυναμία κάλυψης ακόμα και βασικών αναγκών, η έρευνα αναφέρει ότι «στην Ελλάδα, ένας στους δύο σχεδόν (47 %) ζει σε νοικοκυριό στο οποίο ένα μέλος αναγκάστηκε να πάει για ύπνο νηστικό τουλάχιστον μία φορά τον τελευταίο μήνα». Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό διότι ενώ στην Ελλάδα καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό Ρομά με αμειβόμενη απασχόληση, αυτή φαίνεται ότι δεν επαρκεί ούτε για την κάλυψη βασικών αναγκών, όπως η τροφή.

¹³ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_el.pdf

β. Εργασία και απασχόληση: Κατά μέσο όρο, ένας στους τέσσερις Ρομά ηλικίας τουλάχιστον 16 ετών (25 %) δήλωσε ως κύρια απασχόληση «εργαζόμενος» ή «αυτοαπασχολούμενος», με την Ελλάδα να λαμβάνει τα υψηλότερα ποσοστά (43%). Το χάσμα στην απασχόληση ανδρών και γυναικών παραμένει υψηλό, καθώς, πανευρωπαϊκά, το 34 % των ανδρών Ρομά δηλώνουν «εργαζόμενοι» ως κύρια απασχόληση, έναντι μόλις 16 % των γυναικών Ρομά. Στην Ελλάδα η έρευνα αναφέρει ότι το ποσοστό των Ρομά σε αμειβόμενη εργασία είναι το πλησιέστερο σε αυτό του γενικού πληθυσμού. Αυτό ερμηνεύεται εν μέρει από το υψηλό ποσοστό των Ρομά που δηλώνουν «αυτοαπασχολούμενοι» και περιστασιακά εργαζόμενοι. Από την άλλη, ο συνδυασμός υψηλού ποσοστού Ρομά σε αμειβόμενη εργασία και υψηλού ποσοστού φτώχειας (96 % των Ρομά στην Ελλάδα) φανερώνει ότι πολλοί Ρομά είναι «φτωχοί εργαζόμενοι» ή απασχολούνται κατ' εξοχήν σε κακοπληρωμένες θέσεις εργασίας. Τέλος, όσον αφορά την ιδιαίτερη ομάδα των νέων εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης (νέοι και νέες 16-24 ετών), το ποσοστό στην Ευρώπη ανέρχεται, κατά μέσο όρο, σε 63 % —έναντι ποσοστού 12 % στην ίδια ηλικιακή ομάδα του γενικού πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

γ. Εκπαίδευση: Τα χαμηλά ποσοστά φοίτησης, η σχολική διαρροή και η υποεπίδοση στο σχολείο αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των Ρομά σε ολόκληρη την Ευρώπη, ανεξαρτήτως βαθμίδας. Για παράδειγμα, ως προς την προσχολική αγωγή, τα μισά παιδιά Ρομά στην Ευρώπη δεν παρακολουθούν προσχολική αγωγή, ενώ στην Ελλάδα το ποσοστό των παιδιών που παρακολουθούν προσχολική αγωγή είναι 28%, ποσοστό που απέχει ιδιαίτερα από το ποσοστό-στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ανέρχεται στο 95%. Όσον αφορά την πρόωγη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τα ποσοστά των νέων Ρομά 18- 24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση απέχουν πολύ από τον Ευρωπαϊκό στόχο (10%), με την Ελλάδα να αγγίζει το 91%, το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη. Αυτό το ποσοστό, συνδυασμένο με το πάλι υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη των Ρομά που δεν έχουν λάβει καθόλου επίσημη εκπαίδευση σκιαγραφεί την πολύ προβληματική εικόνα της εκπαίδευσης και του μορφωτικού επιπέδου των Ρομά, ειδικά στην χώρα μας.

δ. Στέγαση: Τα ευρήματα της έρευνας φανερώνουν ότι ο ανεπαρκής χώρος εξακολουθεί να αποτελεί πρόβλημα για τα νοικοκυριά των Ρομά, γεγονός το οποίο συντελεί στη σοβαρή στέρηση στέγης, σε ολόκληρη την Ευρώπη. Στον τομέα της πρόσβασης σε βασικές οικιακές ανέσεις, η Ελλάδα βρίσκεται υψηλότερα σε σχέση με τις υπόλοιπες 8 χώρες της έρευνας. Οι Έλληνες Ρομά σε ποσοστό 89% ζουν σε νοικοκυριά με ρεύμα, ενώ μόνο το 9% των νοικοκυριών δεν έχει πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό. Ειδική μνεία σχετικά με την υφιστάμενη κατάσταση του οικιστικού ζητήματος των Ελλήνων Ρομά θα πρέπει να γίνει και στην χαρτογράφηση και την τυπολογική κατάταξη των οικισμών διαβίωσης των Ρομά, που έγινε από την Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά το 2017 και αποτυπώθηκε στο Επιχειρηματικό Σχέδιο Δράσης 2017- 2021¹⁴. Η κατάταξη αυτή αποτυπώνει την ανομοιογένεια του πληθυσμού των Ρομά της χώρας, ένα δεδομένο που προκύπτει σχεδόν για κάθε πτυχή της ζωής τους. Σύμφωνα με την χαρτογράφηση συνολικά εντοπίζονται 354 περιοχές διαβίωσης Ρομά με συνολικό πληθυσμό 104.210 κατοίκους. Οι περιοχές διαβίωσης της χώρας κατηγοριοποιούνται σε τρεις (3) βασικούς τύπους:

I. Τύπος I, «Άκρως υποβαθμισμένες περιοχές»: Στις 76 περιοχές της χώρας με τέτοιο τύπο οικισμού διαβιούν συνολικά 8.582 άτομα. Οι συνθήκες διαβίωσης είναι μη αποδεκτές, οι κάτοικοι ζουν σε καλύβια και παραπήγματα ενώ παρατηρείται απουσία βασικών υποδομών.

II. Τύπος II, «Μικτός καταυλισμός»: Στις 159 περιοχές της χώρας Τύπου II διαβιούν 59.292 άτομα. Στις περιοχές αυτές υπάρχει ανάμιξη σπιτιών με πρόχειρες κατασκευές (παραπήγματα, σκηνές /τσαντρία, λυόμενες κατασκευές (container) με μόνιμη, συνήθως, χρήση και μερική και υποτυπώδη υποδομή

¹⁴ https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/SYNOPSH-EPIXEIRHSIAKOU_SXEDIOU-ROMA-1.pdf

(ύδρευσης, ηλεκτροδότησης, οδοποιίας). Οι οικισμοί αυτοί, που αποτελούν και την πλειονότητα των καταυλισμών Ρομά στην χώρα, συνήθως βρίσκονται στις παρυφές κατοικημένης περιοχής.

III. Τύπος III, «Γειτονιά»: Στις 119 περιοχές που παρατηρείται ο Τύπος αυτός, ζουν συνολικά 36.336 άτομα. Οι γειτονιές αυτές συχνά βρίσκονται σε υποβαθμισμένες περιοχές του αστικού ιστού και αποτελούνται κυρίως από σπίτια, διαμερίσματα ή μονοκατοικίες και κάποιες λυόμενες κατασκευές (container).

Τέλος σημαντικά είναι τα ευρήματα της έρευνας σχετικά με τις διακρίσεις που υφίστανται οι Ρομά κατά την πρόσβασή τους σε βασικά αγαθά. Κατά μέσο όρο, 41 % των Ρομά στα 9 κράτη μέλη της έρευνας δήλωσαν ότι υπέστησαν διακριτική μεταχείριση λόγω καταγωγής Ρομά τουλάχιστον μία φορά την τελευταία πενταετία σε τουλάχιστον ένα από τα πεδία της καθημερινής ζωής που διερευνούσε η έρευνα, όπως η αναζήτηση εργασίας, η εργασία, η στέγη, η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση. Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι Ρομά αισθάνονται ότι υφίστανται διακριτική μεταχείριση λόγω καταγωγής Ρομά κατά την επαφή τους με δημόσιες ή ιδιωτικές υπηρεσίες, με τα υψηλότερα ποσοστά να καταγράφονται στην «αναζήτηση στέγης» και στην «αναζήτηση εργασίας».

Τα ευρήματα της προαναφερθείσας έρευνας που διεξήχθη το 2016 σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, συνάδουν με αντίστοιχα ευρήματα πολλών άλλων μελετών και ερευνών που διενεργήθηκαν σε εθνικό επίπεδο με στόχο την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης των Ελλήνων Ρομά και των ζητημάτων που αντιμετωπίζουν σε διαφορετικές πτυχές της σύγχρονης ζωής. Αξίζει να αναφερθούν κάποια πρόσφατα ευρήματα που σκιαγραφούν τις πολυδιάστατες στερήσεις και διακρίσεις που υφίσταται η ομάδα και που νοσηματοδοτούν την ανάγκη παρεμβάσεων, όπως αυτή που προτείνεται από το έργο Inclusive Schools for Roma.

Κάνοντας μια σύντομη αναδρομή στην πορεία ένταξης των Ελλήνων Ρομά στην ελληνική κοινωνία, θα πρέπει να γίνει αναφορά σε κάποιους σταθμούς- κλειδιά αυτής πορείας καθώς σχετίζονται στενά με την κατάσταση της ομάδας σήμερα στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Αυτοί οι σταθμοί θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής¹⁵:

- Η Ελληνική ιθαγένεια αποδόθηκε στους Ρομά το 1955 με νομοθετικό διάταγμα (Ν. Δ. 3370/55) για τον Κώδικα Ιθαγένειας. Ήταν η πρώτη φορά την περίοδο αυτή που δημιουργήθηκε στη χώρα το στοιχειώδες θεσμικό πλαίσιο για την αναγνώριση των Ρομά ως Ελλήνων πολιτών και συνεπώς και την δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και αγαθά.
- Τη δεκαετία του '70, ειδικότερα μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, υπήρξε διαδικασία μαζικής απόδοσης ιθαγένειας στους Ρομά, ενώ τη δεκαετία του '80, υπήρξε η απαρχή μιας εθνικής πολιτικής για τα θέματά τους αλλά και ενεργοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Επίσης, τη δεκαετία του '80 υπήρξε και το πρώτο κύμα αυτό-οργάνωσης των Ρομά και συλλογικής τους έκφρασης μέσω συλλόγων τους.
- Την δεκαετία του 1990 απασχόλησαν ουσιαστικά την Ελληνική πολιτεία τα ζητήματα κοινωνικής ένταξης των Ρομά, με την απαρχή των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων (ΚΠΣ) και τις κατευθύνσεις της Ε.Ε. Αυτή την περίοδο παρατηρείται έντονη κινητοποίηση συλλόγων Ρομά, φορέων των Ο.Τ.Α., Μ.Κ.Ο. και οργανισμών προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δημιουργώντας ένα δίκτυο πίεσης για το σχεδιασμό κατάλληλων πολιτικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρώτη χαρτογράφηση της εγκατάστασης τσιγγάνικων πληθυσμών στην Ελλάδα έγινε μόλις το 1996 (Βασιλειάδου & Παυλή-Κορρέ, 2011· Μάρκου, 2013)¹⁶.
- Το 2000 συστάθηκε «Διυπουργική Συντονιστική Επιτροπή» για το σχεδιασμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση της Εθνικής Πολιτικής για τους Ρομά και το 2001 ανακοινώθηκε το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων 2001 -

¹⁵ <http://www.teiath.gr/userfiles/lamveny/documents/roma/meletes/politikes.pdf>

2008». Αργότερα, το 2011, ανακοινώθηκε η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012- 2020 με πρωταρχικό στόχο «την άρση των όρων του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά και η δημιουργία των προϋποθέσεων της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, Ελλήνων και αλλοδαπών που διαβιούν νόμιμα στην χώρα».

- Από το 2016 λειτουργεί η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής ένταξης των Ρομά του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Το 2017 η Γραμματεία εξέδωσε το Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά¹⁷ το οποίο περιγράφει τις πολιτικές που θα υλοποιηθούν για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων στους τομείς της στέγασης, της εκπαίδευσης, της απασχόλησης, της υγείας και της κοινωνικής μέριμνας.

Από την παραπάνω αναδρομή καθίσταται σαφές ότι η διαδικασία ενσωμάτωσης των Ρομά στην ελληνική κοινωνία ξεκίνησε αργά και προχωρά εξίσου αργά. Παρόλες τις εξαγγελίες για ισότιμη πρόσβαση σε αγαθά, όπως ο υπόλοιπος πληθυσμός της χώρας, τα δεδομένα για την ομάδα των Ελλήνων Ρομά παραμένουν ανησυχητικά εγείροντας πληθώρα ερωτημάτων σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μέτρων και των πρωτοβουλιών για την καταπολέμηση των διακρίσεων εις βάρος της ομάδας και την αντιμετώπιση των Ρομά ως ισότιμων μελών της κοινωνίας.

Τα δεδομένα σχετικά με την εκπαίδευση των Ρομά στην χώρα μας χρήζουν ιδιαίτερης ανάλυσης στο πλαίσιο του έργου Inclusive Schools for Roma καθώς το έργο ευελπιστεί να προτείνει τρόπους και εργαλεία για την ισότιμη πρόσβαση τους σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, καταπολεμώντας τα χρόνια προβλήματα που αντιμετωπίζει η ομάδα στον τομέα αυτόν, όπως η πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης, η σχολική αποτυχία και διαρροή και η υποεπίδοση.

Σύμφωνα με την έκθεση του Roma Civil Monitor¹⁸ (2019) σχετικά με την υλοποίηση των Εθνικών Στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά στην Ελλάδα, η οποία καταρτίστηκε με την συμβολή ΜΚΟ στον χώρο της ένταξης των Ρομά, αναφέρεται ότι «στην Ελλάδα παρά την απουσία νομικών εμποδίων για την πρόσβαση των Ελλήνων Τσιγγάνων στην εκπαίδευση, στην πραγματικότητα είναι πολλά τα προβλήματα που εμποδίζουν την πρόσβαση των Ελλήνων Τσιγγάνων στο σχολείο, την εγγραφή τους σ' αυτό, την παραμονή τους στην εκπαίδευση και την επιτυχή ολοκλήρωση των σπουδών τους σε οποιαδήποτε εκπαιδευτική βαθμίδα». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία της έκθεσης που αφορούν σε συγκεκριμένες βαθμίδες εκπαίδευσης όπως η προσχολική εκπαίδευση, η υποχρεωτική και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπως παρουσιάζονται παρακάτω:

Προσχολική εκπαίδευση: Παρόλο που η προσχολική φροντίδα και η εκπαίδευση είναι εξαιρετικά σημαντικές για την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων και την εξοικείωση των παιδιών με το σχολικό περιβάλλον, η συμμετοχή των Ελλήνων Ρομά είναι μικρή, καθώς μόλις το 28% των παιδιών Ελλήνων Ρομά ηλικίας 4-6 ετών παρακολουθούν προσχολική εκπαίδευση, ενώ αυτό το ποσοστό στο γενικό πληθυσμό είναι 84%. Βασικός λόγος που εμποδίζει τη συμμετοχή παιδιών Ελλήνων Ρομά είναι το γεγονός ότι πολλοί Έλληνες Ρομά γονείς δυσκολεύονται να αποδείξουν ότι έχουν χαμηλό εισόδημα ώστε να συμμετέχουν χωρίς να καταβάλουν ποσόν για τροφεία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι εργάζονται άτυπα ή είναι άνεργοι αλλά χωρίς να διαθέτουν την επίσημη κάρτα ανεργίας που χορηγεί ο ΟΑΕΔ. Άλλες πιθανές αιτίες της μικρής συμμετοχής των Ελλήνων Ρομά στην προσχολική αγωγή, είναι η υποεκτίμηση της σημασίας της προσχολικής αγωγής και της εκπαίδευσης από τους Έλληνες Ρομά γονείς, η απόσταση των παιδικών σταθμών από τα σημεία εγκατάστασης - διαβίωσης των Ελλήνων Ρομά και η ανεπαρκής εποπτεία των εγγραφών στις δημόσιες δομές προσχολικής αγωγής από τους κρατικούς φορείς. Τέλος, οι περιορισμένες δυνατότητες του οικογενειακού περιβάλλοντος να βοηθήσει στην

¹⁷https://egroma.gov.gr/wp-content/uploads/2019/06/LOW-%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%A7%CE%95%CE%99%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%9F_SXEDIO_DRASH_S_ROMA.pdf

¹⁸ European Commission, Roma Civil Monitor (2019). Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategy in Greece. Assessing the progress in four key policy areas of the strategy. <https://cps.ceu.edu/roma-civil-monitor-reports>

ανάπτυξη των γλωσσικών και γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών Ρομά (αναλφαριθμητισμός γονέων), αποτελεί επιπρόσθετο πρόβλημα για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Υποχρεωτική εκπαίδευση: Η προσπάθεια βελτίωσης της πρόσβασης των Ελλήνων Τσιγγάνων στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση διαρκεί πολλά χρόνια. Υπάρχει εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας από το 1987¹⁹, ενώ με εγκυκλίους του 1992 και του 1995 ορίζονται μέτρα αντιμετώπισης γραφειοκρατικών εμποδίων στην εγγραφή παιδιών Ελλήνων Τσιγγάνων στο σχολείο και την παρακολούθηση μαθημάτων σε κοινά σχολεία και τάξεις με τους Έλληνες μη Τσιγγάνους μαθητές²⁰. Από τότε μέχρι και σήμερα η πρόσβαση των μαθητών Ρομά στην υποχρεωτική εκπαίδευση παραμένει προβληματική, καθώς με βάση την έκθεση του FRA MIDIS II (2016) «το 69% των παιδιών Ελλήνων Τσιγγάνων ηλικίας υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης ήταν στο σχολείο, ενώ αυτό το ποσοστό στο γενικό πληθυσμό ήταν 95%». Αυτό καταδεικνύει τη δυσμενέστερη θέση που βρίσκονται οι μαθητές Ρομά έναντι του υπόλοιπου μαθητικού πληθυσμού. Τα γνωστικά - γλωσσικά κενά, η αδυναμία των γονέων τους να παρακολουθήσουν και να ενισχύσουν την εκπαίδευσή τους, οι συνθήκες διαβίωσης, η περιθωριοποίηση αλλά και οι πρόωροι γάμοι αποτελούν βασικούς παράγοντες μη τακτικής και πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσής τους.

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Τα ποσοστά φοίτησης Ελλήνων Τσιγγάνων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με την έρευνα FRA MIDIS II (2016) συγκριτικά με το 2011 έχουν βελτιωθεί²¹. Αναφέρεται ότι το 69% των παιδιών Ελλήνων Τσιγγάνων παρακολουθούν υποχρεωτική εκπαίδευση, δηλ. Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το αντίστοιχο ποσοστό στο γενικό πληθυσμό είναι 95%. Αναφέρεται επίσης ότι το 9% των παιδιών Ελλήνων Τσιγγάνων φοιτούν στο λύκειο (ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση) ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στο γενικό πληθυσμό είναι 88%. Σύμφωνα με παλαιότερη έρευνα που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2012- 2013 στις περιοχές παρέμβασης του προγράμματος «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» από το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε όλη την επικράτεια της χώρας εκτός Μακεδονίας και Θράκης, η ελλιπής φοίτηση των μαθητών Ρομά στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν οφείλεται στην αρνητική στάση των Ελλήνων Τσιγγάνων έναντι της εκπαίδευσης αλλά σε αντικειμενικές (κυρίως οικονομικές) δυσκολίες και στο κοινωνικό περιβάλλον (μέσα και έξω από τις κοινότητες των Ελλήνων Τσιγγάνων) που συχνά αποθαρρύνει τις προσπάθειες των νέων Ελλήνων Τσιγγάνων να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους σε ανώτερες βαθμίδες και απογοητεύουν τους γονείς τους που τους στηρίζουν.

Επίσης, σχετικά με την φοίτηση των Ρομά σε άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία επειδή το κράτος δεν τηρεί χωριστά αρχεία για αυτούς. Τα στοιχεία που υπάρχουν είναι από εξειδικευμένες έρευνες που αφορούν στους Έλληνες Τσιγγάνους, από προσωπικές εμπειρίες, από υπηρεσίες που υλοποιούν δράσεις υποστήριξης της εκπαίδευσης των Ελλήνων Τσιγγάνων και από ΜΚΟ Ελλήνων Τσιγγάνων. Η έρευνα στο πλαίσιο υλοποίησης του Έργου «Ένταξη και Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά», έδειξε ότι το ποσοστό των νέων Ελλήνων Τσιγγάνων που φοιτούσαν σε ΑΕΙ ήταν 2,8% και στα ΤΕΙ 1,0%. Αυτό το πολύ μικρό ποσοστό, κρίθηκε σημαντικό, σε σύγκριση με εκείνο του 1999 που ήταν μηδενικό.

Τέλος, σχετικά με τις διακρίσεις που υφίστανται οι μαθητές Ρομά στην εκπαίδευση αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα, διακρίσεις εναντίον Ελλήνων Τσιγγάνων είναι σχεδόν αδύνατο να καταγραφούν, λόγω της άρνησης των ίδιων των Ελλήνων Τσιγγάνων να διαφοροποιηθούν με οποιονδήποτε τρόπο από την

¹⁹ 2 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Γ1 /20614/4/1987 «Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ» στην οποία αναφέρεται: «επειδή τα παιδιά των Ελλήνων Τσιγγάνων δεν φοιτούν καθόλου στο νηπιαγωγείο, δεν εγγράφονται όλα στο Δημοτικό και εγκαταλείπουν εύκολα την εκπαίδευση, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να ενημερωθούν για τις συνθήκες της ζωής τους, να τα βοηθήσουν και να προστατεύσουν τα δικαιώματα των μαθητών τους όταν αυτά προσβάλλονται ή καταπατούνται ή παρεμποδίζονται από γραφειοκρατικές διαδικασίες».

²⁰ ΥΠ.Ε.Π.Θ., Γ1/372/853/Γ.Γ.475/16-9-92 «ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ ΤΣΙΓΓΑΝΟΠΑΙΔΩΝ», Φ4/350/Γ1/1028- 22/8/1995 «ΕΓΓΡΑΦΗ & ΦΟΙΤΗΣΗ ΤΣΙΓΓΑΝΟΠΑΙΔΩΝ ΣΕ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ»

²¹ (EU-MIDIS II). Ρομά - Επιλεγμένα συμπεράσματα: «Σε σύγκριση με την έρευνα για τους Ρομά το 2011, η EU-MIDIS II βρίσκει ελαφρώς υψηλότερα ποσοστά εγγραφής στην υποχρεωτική σχολική φοίτηση στις περισσότερες χώρες - με εξαίρεση τη Ρουμανία και τη Σλοβακία, όπου δεν υπάρχουν ουσιαστικές αλλαγές" (διατίθεται στη διεύθυνση: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7034688/3-16102015-CPEN.pdf>)

ιδιότητα του Έλληνα πολίτη, έτσι όπως αποτυπώνεται στον αυτοπροσδιορισμό τους²². Εκτός από αυτό, στην Ελλάδα δεν μπορεί να υπάρξει οποιουδήποτε τύπου επίσημη βάση δεδομένων που να αφορά Έλληνες Τσιγγάνους, αφού και για το ελληνικό Κράτος επίσης, οι Έλληνες Τσιγγάνοι είναι «απλά» Έλληνες πολίτες που στην πλειοψηφία τους αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού²³. Συνολικά, με βάση τα στοιχεία της έκθεσης του Roma Civil Monitor, «οι διακριτικές συμπεριφορές εναντίον των Ελλήνων Τσιγγάνων εκδηλώνονται σχεδόν αποκλειστικά στα πρώτα εκπαιδευτικά «στάδια», δηλαδή στην προσχολική αγωγή και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου... Αντίθετα, όσο το επίπεδο εκπαίδευσης ανεβαίνει, οι αρνητικές συμπεριφορές μειώνονται και σταδιακά εξαλείφονται τελείως». Σχετικά με το ζήτημα η έκθεση καταλήγει ότι «στερεοτυπικές αντιλήψεις υπάρχουν και στις δύο πλευρές της ελληνικής κοινωνίας (Έλληνες Ρομά και Έλληνες μη Ρομά) που τροφοδοτούν την προκατάληψη και το φόβο. Ενέργειες που εμπεριέχουν ρατσιστικά κίνητρα, εκδηλώνονται κυρίως σε περιοχές όπου το επίπεδο κοινωνικής ένταξης των Ελλήνων Ρομά είναι χαμηλό και η επικρατούσα κατάσταση εμφανίζει πολλά, μεγάλα και σοβαρά προβλήματα (φτώχεια, αναλφαριθμητισμός, εξαθλίωση, αστεγία, παραβατικότητα, κ.α.), ενώ στις περιοχές όπου η κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Ρομά προχωράει, τα φαινόμενα σταδιακά μειώνονται ή και εξαλείφονται».

β. Η ανάγκη της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά

Η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά αντιπροσωπεύει μια ιδιαίτερη πρόκληση για την εκπαίδευση και για ολόκληρη την ελληνική κοινωνία. Όποια ονομασία και αν επιλέξουμε για να μιλήσουμε για τους Ρομά, οι λέξεις ομοιογενοποιούν τεχνητά μία ομάδα που είναι ιδιαίτερα διαφοροποιημένη τόσο σε σχέση με την κυρίαρχη ομάδα όσο και εσωτερικά σε επιμέρους ομάδες²⁴. Σε κάθε περίπτωση, οι Ρομά αποτελούν μία ευάλωτη κοινωνικά ομάδα, με κατά τόπους ακραία περιθωριοποίηση, άρα με εξίσου ευάλωτα παιδιά, που σε μεγάλο ποσοστό βρίσκονται εκτός σχολείου ή έχουν διακοπτόμενη φοίτηση σε αυτό. Τα εν λόγω παιδιά είναι δίγλωσσα και κατά τόπους (π.χ. στη Θράκη) τρίγλωσσα, και θεωρούμε ότι προέρχονται από μια καθημερινή κουλτούρα συγκροτημένη με κανόνες προφορικότητας²⁵ ή αλλιώς από μία κοινότητα γραμματισμού με τους δικούς της κανόνες.

Η ενασχόληση με την εκπαίδευσή τους έχει περάσει πολλά στάδια. Οι παρεμβάσεις αντανakλούν αφενός τις προσπάθειες του Υπουργείου Παιδείας να κατανοήσει αρχικά το ζήτημα και στη συνέχεια να εναρμονίσει την εκπαιδευτική πολιτική του με τις σχετικές ευρωπαϊκές επιταγές, και αφετέρου τις επιστημονικές προσεγγίσεις και τις προσπάθειες ερμηνείας εκ μέρους επιστημόνων από τον χώρο των ανθρωπιστικών, κοινωνικών και παιδαγωγικών επιστημών²⁶.

²² Το κείμενο του ψηφίσματος του αυτοπροσδιορισμού των Ελλήνων Τσιγγάνων την Άνοιξη του 2001 στη Θεσσαλονίκη, είναι το ακριβώς παρακάτω:

«Εμείς οι Έλληνες Τσιγγάνοι δηλώνουμε κατηγορηματικά και προς πάσα κατεύθυνση, ότι αποτελούμε ένα άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα του απανταχού Ελληνισμού. Οποιαδήποτε άλλη θεώρηση από οπουδήποτε και αν εκφράζεται ή/και εκπορεύεται, δεν θα μας βρίσκει απλώς διαφωνούντες, αλλά και αντιμέτωπους. Εάν δε ποτέ έστω και υποθετικά τεθεί ερώτημα περί απαλοιφής του ενός εκ των δύο συστατικών όρων της Ταυτότητάς μας για την οποία δηλώνουμε υπερήφανοι, δηλαδή: α) «Έλληνες» - β) «Τσιγγάνοι», δηλώνουμε απερίφραστα, κατηγορηματικά και ομόφωνα, ότι επιλέγουμε την απαλοιφή του όρου «Τσιγγάνοι» και τη διατήρηση μόνου του όρου «Έλληνες». Το παραπάνω κείμενο αποτελεί ομόφωνη απόφαση και ψήφισμα όλων των Ελλήνων Τσιγγάνων, το οποίο ψηφίστηκε από 46 Συλλόγους Ελλήνων Τσιγγάνων από όλη τη χώρα. Είναι αξιοσημείωτο, ότι 4 από τους Συλλόγους που το ψήφισαν, ήταν Σύλλογοι Ελλήνων Τσιγγάνων Μουσουλμάνων από τη Θράκη.

²³ Είναι πολύ χαρακτηριστικό, ότι με το Νομοθετικό Διάταγμα 3370/1955, οι Έλληνες Τσιγγάνοι δεν θεωρούνται απλώς Έλληνες πολίτες στους οποίους αποδόθηκε η ελληνική υπηκοότητα επειδή κατοικούν για μακρύ χρονικό διάστημα τη χώρα, αλλά αναγνωρίζονται ως Γηγενείς Έλληνες. Αυτό, έρχεται σε πλήρη ταύτιση με το ομόφωνο ψήφισμα του αυτοπροσδιορισμού τους, στο οποίο δεν αναφέρουν απλά ότι αισθάνονται τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, αλλά «άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα του απανταχού Ελληνισμού.»

²⁴ Ράντης, Μ. (2008). Οι μορφές οργάνωσης των Ελλήνων Τσιγγάνων στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους. Στο Σ. Τρουμπέτα (Επιμ.), Οι Ρομά στο σύγχρονο ελληνικό κράτος. Συμβιώσεις, αναίρεσεις, απουσίες (σσ. 189-198). Αθήνα: Κριτική.

²⁵ Παπαρήστος, Δ., Σκούρτου, Ε., & Σπαντιδάκης, Ι. (2012). Γραμματισμός και εκπαίδευση παιδιών Ρομά: παράγοντες αποκλεισμού και προτάσεις από τη σκοπιά κοινωνικο-πολιτισμικών και κοινωνικο-γνωστικών θεωριών. Επιστήμες Αγωγής, Θεματικό Τεύχος «Εκπαίδευση Παιδιών Ρομά» (σσ. 93-134).

²⁶ Σκούρτου, Ε. 2016. Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά. [Κεφάλαιο 3]. Στο Σκούρτου, Ε., Κούρτη-Καζούλλη, Β., Σελλά-Μάζη, Ε., Χατζηδάκη, Α., Ανδρούσου, Α., Ρεβυθιάδου, Α., Τσοκαλίδου, Π. 2016. Διγλωσσία & Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 4. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/6349>

Ιστορικά, στο επίπεδο της εκπαίδευσης παρατηρείται συστηματική ενασχόληση με τους Ρομά αρχικά στη δεκαετία του 1980, όταν το Υπουργείο Παιδείας συγκροτεί σειρά ομάδων εργασίας / επιτροπών για να μελετήσουν το θέμα της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων, ενώ τα κατά τόπους παραρτήματα της τότε Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΓΓΛΕ) καλούνται να αποτυπώσουν την κατάσταση των Τσιγγάνων στην περιοχή τους²⁷. Επίσης, στην ίδια δεκαετία και στην επόμενη (1990) εμφανίζονται μικρής και μεσαίας κλίμακας παρεμβατικά προγράμματα σε τοπική κλίμακα, όπως π.χ. το πρόγραμμα «Φτώχεια 3» από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ενώ στο δεύτερο μισό του 1990 συγκεκριμενοποιούνται και ανατίθενται σε Πανεπιστήμια τα μεγάλης κλίμακας παρεμβατικά προγράμματα, τα οποία, με κάποια ενδιάμεσα διαχειριστικά κενά στη χρηματοδότηση και προσαρμογές στους άξονες τους, συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Τα προγράμματα παρέμβασης από τα Πανεπιστήμια της χώρας προσπάθησαν από την αρχή και συνεχίζουν μέχρι σήμερα να φέρουν τα παιδιά Ρομά από τους δρόμους στα σχολεία και από την παιδική εργασία στην εκπαίδευση. Επιπλέον, προσπάθησαν να κρατήσουν τα παιδιά στο σχολείο και να τα υποστηρίξουν στις σχολικές δραστηριότητές τους. Η εγγραφή, η συστηματική φοίτηση και η καλή επίδοση στο σχολείο (υποχρεωτική εκπαίδευση) είναι οι τρεις αλληλένδετοι στόχοι όλων των παρεμβατικών προγραμμάτων τα οποία είχαν ενταξιακό χαρακτήρα μέσω της συνεκπαίδευσης μεικτών μαθητικών πληθυσμών (μαθητές γενικού πληθυσμού / μαθητές Ρομά).

Τα πανεπιστήμια που επωμίστηκαν τα προγράμματα αυτά είναι με χρονολογική σειρά: α) το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων για το διάστημα 1997-2001 (πρόγραμμα «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» με επιστημονικό υπεύθυνο τον Α. Γκότοβο), β) πάλι, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων για το διάστημα 2001-2004 (πρόγραμμα «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» με επιστημονικό υπεύθυνο τον Π. Παπακωνσταντίνου), γ) το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (πρόγραμμα «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» με επιστημονικά υπεύθυνο τον Ν. Μήτση) για το διάστημα 2006-2008, ενώ δ) για το διάστημα 2010-2013 (με παρατάσεις μέχρι το 2015) το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε να υλοποιήσει το πρόγραμμα στις περιφέρειες Αττικής, Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδας, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Κρήτης, Β. & Ν. Αιγαίου (πρόγραμμα «Εκπαίδευση παιδιών Ρομά» με επιστημονικό υπεύθυνο αρχικά τον Γ. Παπακωνσταντίνου, στη συνέχεια τον Γ. Μάρκου και στη συνέχεια τον Χ. Παρθένη) και ε) το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για τις περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (πρόγραμμα «Εκπαίδευση παιδιών Ρομά» με επιστημονική υπεύθυνη την Ε. Τρέσσου)²⁸.

Με μία πρώτη αποτίμηση των προγραμμάτων των Πανεπιστημίων, μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής:

α. αρχικά τα προγράμματα απευθύνονται σε Τσιγγανόπαιδες και στη συνέχεια σε παιδιά Ρομά, ακολουθώντας στην ονοματοθεσία το πολιτικά ορθό και ευθυγραμμιζόμενα με την ευρωπαϊκή πολιτική

β. ανάμεσα στις περιόδους υλοποίησης υπάρχουν χρονικά κενά μέχρι δύο χρόνων (2004-2006 και 2008-2010), καθυστέρηση η οποία προφανώς επιβραδύνει τα όποια αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα,

γ. όλα τα προγράμματα χαρακτηρίζονται από πολύ ισχυρή τεκμηρίωση με βάση κοινωνικές, διαπολιτισμικές, εκπαιδευτικές παραμέτρους (ισχύει ιδιαίτερα για τα προγράμματα στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών), και από την υιοθέτηση της επικοινωνιακής μεθόδου²⁹ στη γλωσσική διδασκαλία (ισχύει ιδιαίτερα για το πρόγραμμα στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας).

²⁷ Βασιλειάδου, Μ., & Παυλή-Κορρέ, Μ. (2011). Η εκπαίδευση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων / Ίδρυμα Νεολαίας και διά Βίου Μάθησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών / Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

²⁸ Σκούρτου Ε. (ibid)

²⁹ Μήτσης, Ν. (2004). Η διδασκαλία της γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης: εισαγωγή στη θεωρία και την τεχνική του επικοινωνιακού μοντέλου. Αθήνα: Gutenberg.

δ. όλα τα προγράμματα έλαβαν την βασική τους χρηματοδότηση από Ευρωπαϊκούς πόρους και όχι από την κεντρική εξουσία, υποδηλώνοντας ίσως ότι το ζήτημα της εκπαίδευσης των Ρομά δεν αποτελεί άμεση προτεραιότητα για το ελληνικό κράτος.

ε. όλα τα προγράμματα πραγματοποιήθηκαν μέσω των Πανεπιστημίων, χωρίς όμως την υπαγωγή τους στα αντίστοιχες δράσεις και Σχέδια του Υπουργείου Παιδείας, γεγονός που ίσως εξηγεί την ασυνέχεια και την αποσπασματικότητά τους. Έτσι χάνεται στο κενό ανάμεσα στα προγράμματα η δυναμική που αναπτύσσεται κατά την υλοποίησή τους, σταματούν οι όποιες καλές πρακτικές, ακυρώνονται αποτελεσματικές δομές με επακόλουθο να συσσωρεύεται η απογοήτευση και η δυσπιστία τόσο από τα παιδιά Ρομά και τις οικογένειές τους, όσο και από τα στελέχη της εκπαίδευσης που εμπλέκονται. Γεγονός επομένως παραμένει ότι μέχρι σήμερα απουσιάζει η κεντρική πολιτική πρωτοβουλία που θα αντιμετώπιζε σταθερά και σε βάθος χρόνου το ζήτημα της παροχής ποιοτικής εκπαίδευσης στους μαθητές Ρομά.

Η υφιστάμενη κατάσταση σχετικά με την εκπαίδευση των μαθητών Ρομά αποτυπώνεται εναργώς στο Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2017-2021 της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά³⁰. Με βάση το Σχέδιο αυτό τα υφιστάμενα προβλήματα και οι προκλήσεις ως προς την εκπαίδευση του πληθυσμού έχουν ως εξής:

- Σχολική διαρροή
- Αποσπασματική παρακολούθηση μαθημάτων
- Μη ενεργή συμμετοχή σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης
- Μικρότερη συμμετοχή κοριτσιών Ρομά
- Έλλιπείς κτιριακές υποδομές
- Έλλειψη παιδαγωγικού και υποστηρικτικού προσωπικού
- Προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ σχολείων και οικογένειες μαθητών
- Μεγάλο ποσοστό νέων Ρομά εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (NEET)

Όσον αφορά σε άλλους λόγους εξαιτίας των οποίων το ζήτημα της εκπαίδευσης των μαθητών Ρομά δεν έχει ακόμα επιλυθεί στην χώρα μας, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι για τα όποια εκπαιδευτικά προβλήματα (ισχνή παρουσία στο σχολείο, διαρροή, χαμηλές επιδόσεις) των παιδιών Ρομά ευθύνονται πρωτίστως κοινωνικοί και όχι πολιτισμικοί λόγοι. Παιδιά δηλαδή προερχόμενα από μη προνομιούχα κοινωνικά περιβάλλοντα έχουν αναμενόμενα χαμηλότερες σχολικές επιδόσεις και υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής, όχι τόσο επειδή διαφέρουν πολιτισμικά αλλά επειδή είναι κοινωνικά ανισότιμοι. Επιπλέον, οι ανά τριετία επαναλαμβανόμενες εκθέσεις του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ/ΟΕCD) στις χώρες-μέλη του για τις επιδόσεις των μαθητών στο τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης επιβεβαιώνουν ότι το κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο των μαθητών του δείγματος ανά χώρα αποτελεί ισχυρό παράγοντα στη διαμόρφωση της σχολικής επίδοσής τους (βλ. π.χ. OECD, 2010)³¹ Συνοπτικά, οι υψηλές επιδόσεις συναρτώνται με το κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο της οικογένειας, προϋποθέτουν εξοικείωση των παιδιών με το πολιτισμικό κεφάλαιο του σχολείου και την κοινωνική εγγύτητα σχολείου/οικογένειας. Αντίστροφα, οι χαμηλές επιδόσεις εξηγούνται από την κοινωνική απόσταση ανάμεσα στο σχολείο και στην οικογένεια που ευθύνεται για τη μη έγκαιρη εξοικείωση των παιδιών με την κουλτούρα του σχολείου³².

Αυτοί οι παράγοντες όμως δεν αρκούν για να φωτίσουν πλήρως το θέμα. Όπως αναφέρει και η Σ. Μητακίδου σε ανακοίνωσή της με τίτλο «Κρίσιμα θέματα στην εκπαίδευση Ρομά»³³, «γράφονται και

³⁰ <https://pepdym.gr/images/Wb/ASPEP/050/05/16.pdf>

³¹ OECD (2010). PISA 2009 results: Overcoming social background – Equity in learning opportunities and outcomes (Volume II). Paris. Ανακτήθηκε από <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852584.pdf>

³² Φραγκουδάκη, Α. (2001). Η κοινωνική ανισότητα στην εκπαίδευση. Στο Θ. Δραγώνα, Ε. Σκούρτου & Α. Φραγκουδάκη, Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες (σσ. 81-165). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

³³ http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/2292015_17.pdf

λέγονται πολλά για να εξηγήσουν γιατί η πλειοψηφία των παιδιών Ρομά δεν παρακολουθούν το σχολείο κανονικά ή σταματούν πρόωρα ή δεν περιμένουν και πολλά από το σχολείο, δεν τους ταιριάζει το σχολείο, κτλ». Όπως συνεχίζει η αν. καθηγήτρια του ΑΠΘ, «όταν υπάρχει μια οικονομική σταθερότητα στην οικογένεια από τη μια μεριά και μια συστηματική και σταθερή αντιμετώπιση του ρατσισμού που είναι διάχυτος στη κοινωνία από την άλλη, τα παιδιά Ρομά έχουν πιο πολλές ευκαιρίες να πάνε και να τελειώσουν το σχολείο. Δεν φτάνει να θέλει η οικογένεια να στείλει το παιδί στο σχολείο, πρέπει και το σχολείο να είναι έτοιμο να δεχτεί παιδιά που ανήκουν σε μια μειονότητα που κουβαλάει ένα έντονο στίγμα διαφορετικότητας και έχει καλλιεργήσει μηχανισμούς άμυνας που μπορεί να είναι ενοχλητικοί και ανατρεπτικοί της προσπάθειας για ένταξη. Και πρέπει και η κοινωνία με τους θεσμούς της να θέλει ειλικρινά να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του μακρόχρονου αποκλεισμού μιας ομάδας στους κόλπους της». Επομένως, το ζήτημα της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά αναδεικνύεται ως πολυδιάστατο και πολύπλοκο για την επίλυση του οποίου θα πρέπει να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένα ζητήματα που περιλαμβάνουν το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, τις υφιστάμενες ρατσιστικές αντιλήψεις και στερεότυπα, τον ρόλο της οικογένειας Ρομά και τον ρόλο του σχολείου και των δασκάλων του. Στη συνέχεια αναλύονται κάποια από αυτά τα ζητήματα που αναδεικνύουν τις παραμέτρους για την αποτελεσματική εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά.

α. Στερεοτυπικές κυρίως αντιλήψεις. Πολύ συχνά το χαμηλό ποσοστό φοίτησης παιδιών Ρομά στην προσχολική εκπαίδευση αποδίδεται στην υπερπροστατευτικότητα των γονιών ή στις αντιλήψεις τους ότι το νηπιαγωγείο μπορεί να παραληφθεί. Έρευνες όμως έχουν αποδείξει ότι οι γονείς Ρομά πλέον αναγνωρίζουν τη σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης ως παράγοντα κοινωνικοποίησης στη σχολική κουλτούρα και ως μέσο κατάκτησης της κυρίαρχης γλώσσας, ενώ δεν θα πρέπει να υποτιμούνται οι αρνητικές εμπειρίες των γονέων Ρομά από το σχολείο που τους κάνουν δύσπιστους και διστακτικούς να εμπιστευθούν τα μικρά τους στο σχολείο φοβούμενοι ότι δεν θα έχουν ισότιμη μεταχείριση³⁴. Σχετικά με την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου από μαθητές Ρομά, η κυρίαρχη αντίληψη την αποδίδει στους πρόωρους γάμους. Όμως, το εν λόγω έθιμο, αν και συχνά πλέον απορρίπτεται από την ομάδα, πιθανά να υποδηλώνει την συσπείρωση και την προσκόλληση της ομάδας σε παραδοσιακές πρακτικές, ειδικά όταν έχουν βιώσει την απόρριψη από το σχολείο ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Τέλος, πολύ συχνά η σχολική διαρροή αποδίδεται σε βιοποριστικούς λόγους που συνηγορούν στην παιδική εργασία. Αυτό, αν και ως ένα βαθμό ισχύει εξαιτίας της ακραίας φτώχειας που βιώνουν πολλές οικογένειες Ρομά, εύκολα ανατρέπεται αν ληφθούν υπόψη ότι ακόμα και τα παιδιά των πιο οικονομικά εύρωστων οικογενειών Ρομά αποχωρούν από την υποχρεωτική εκπαίδευση. Η πιθανή εξήγηση για το γεγονός αυτό είναι το σχολικό κλίμα, το οποίο δεν τα κάνει να νιώσουν ευπρόσδεκτα και δεν φροντίζει να τα εντάξει ισότιμα. Επομένως, από τα τρία αυτά παραδείγματα διαφαίνεται ότι την αποτυχία του σχολείου και την αδυναμία της πολιτείας να εντάξει τα παιδιά Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα τη χρεώνονται συχνά τα ίδια τα παιδιά και οι οικογένειές τους. Το ελλειμματικό μοντέλο που αποδίδει τα προβλήματα του εκπαιδευτικού αποκλεισμού των παιδιών Ρομά σε δικές τους ελλείψεις (π.χ. γλωσσικές, κοινωνικές, πολιτισμικές) εξακολουθεί να αποτελεί εργαλείο ανάλυσης της σχολικής πορείας των παιδιών Ρομά. Το γεγονός ότι πολλά παιδιά Ρομά ακόμη και σήμερα δεν εγγράφονται ποτέ στο σχολείο και ότι από όσα εγγράφονται, τα περισσότερα περιθωριοποιούνται και διακόπτουν τη φοίτησή τους, βαραίνει τις ίδιες τις οικογένειες Ρομά που συχνά κατηγορούνται ότι η απαξίωση του σχολείου είναι συνειδητή τους επιλογή.

β. Η διγλωσσία. Τα παιδιά Ρομά κινούνται και διαμορφώνουν τις ταυτότητες τους ανάμεσα σε δυο πολιτισμούς και δυο γλώσσες. Μεγαλώνουν μιλώντας στο σπίτι και την κοινότητά τους τη ρομανί, ενώ παράλληλα στο πλαίσιο των καθημερινών οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών τους με την ευρύτερη κοινότητα, μαθαίνουν να μιλούν την ελληνική γλώσσα. Αξίζει βέβαια να τονιστεί ότι πολλά παιδιά Ρομά δεν διαφέρουν από τα παιδιά του γενικού πληθυσμού στη χρήση του προφορικού λόγου,

³⁴ Μητακίδου (ibid)

ενώ στη χρήση του γραπτού λόγου υπάρχει αισθητή απόκλιση. Γενικά, η χρήση της ελληνικής δεν είναι ενιαία, όπως δεν είναι ενιαία και η χρήση της ρομανί στην κοινότητα. Όμως, γεγονός παραμένει ότι το επίπεδο ανάπτυξης της ελληνικής είναι συνήθως χαμηλό, περιορίζεται στη βασική επικοινωνιακή επάρκεια και καλύπτει ανάγκες επιβίωσης, ενώ είναι γνωστό ότι για αποτελεσματική λειτουργία στο σχολείο είναι απαραίτητη η ανάπτυξη της ακαδημαϊκής γλωσσικής επάρκειας³⁵. Στην καθημερινότητα του σχολείου, αρκετοί δάσκαλοι και συμμαθητές των μαθητών Ρομά έχουν αρνητική στάση απέναντί τους γιατί δεν χρησιμοποιούν την πρότυπη γλώσσα³⁶, ενώ αυτή η αρνητική στάση αποθαρρύνει τους μαθητές Ρομά καθώς θεωρούν ότι οι προσπάθειές τους για να επιτύχουν στο σχολείο είναι μάταιες³⁷. Όπως αναφέρει και η Σ. Μητακίδου «η χαμηλή επάρκεια στα ελληνικά και η έλλειψη εξοικείωσης με την κουλτούρα του σχολείου χαρακτηρίζεται χαμηλό γλωσσικό και γνωστικό επίπεδο, καθώς ο λογαριασμός ξεκινά από αυτά που δεν ξέρει το παιδί για να ανταποκριθεί στο σχολείο και όχι από εκείνα, τα πολλά διαφορετικά, που ξέρει».

γ. Οι χαμηλές προσδοκίες του σχολείου. Πολύ συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι για τα παιδιά Ρομά είναι αρκετό να μάθουν να γράφουν και να διαβάζουν, από τη στιγμή που εντάσσονται με καθυστέρηση στο εκπαιδευση ή/και με ελάχιστη εξοικείωση με τη σχολική κουλτούρα. Με αυτόν τον τρόπο το σχολείο συχνά μειώνει τις προσδοκίες του, υιοθετώντας την «παιδαγωγική της φιλανθρωπίας», η οποία εκλαμβάνεται από τους μαθητές και τις μαθήτριες ως «άδεια να αποτύχουν», με αποτέλεσμα τα παιδιά να περιθωριοποιούνται και, αν παραμείνουν στην εκπαίδευση, να περνούν τις τάξεις χωρίς να κατακτούν το επίπεδο γνώσεων που αντιστοιχεί σε κάθε τάξη. Η λογική του σχολείου είναι ότι έτσι τουλάχιστον τα παιδιά Ρομά εξασφαλίζουν ένα τυπικό προσόν, το απολυτήριο του Δημοτικού ή και του Γυμνασίου για όσα παιδιά φτάνουν εκεί.

δ. Η σχέση σχολείου- σπιτιού. Σε πολλές περιπτώσεις η σχέση σχολείου και οικογένειας Ρομά χαρακτηρίζεται από αμοιβαία επιφύλαξη και καχυποψία, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των δύο μερών. όπως αποτυπώνεται και στο Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο³⁸, απαιτείται η ενδυνάμωση και η υποστήριξη των γονέων Ρομά να εμπιστευτούν το σχολείο και το εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι, από την μία πλευρά, η συλλογική μνήμη των προκαταλήψεων εναντίον των παιδιών Ρομά, σε συνδυασμό με το υψηλό ποσοστό σχολικής αποτυχίας τους, κάνει τους γονείς Ρομά επιφυλακτικούς και δύσπιστους για τις προθέσεις του σχολείου απέναντι στα παιδιά τους. Μερικές φορές μάλιστα, κανόνες που ισχύουν για όλα τα παιδιά μπορεί να εκλαμβάνονται από γονείς Ρομά ως μεροληπτική συμπεριφορά εναντίον των παιδιών τους. «Οι Τσιγγάνοι,» εντοπίζει η Λυδάκη³⁹ «πιστεύουν ότι τα παιδιά τους 'δεν μαθαίνουν', δεν είναι 'καλοί μαθητές' επειδή οι δάσκαλοι δεν τα προσέχουν όσο πρέπει και τα παραμελούν επειδή είναι Τσιγγανόπουλα.» Από την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί, απομονώνοντας τις σχολικές επιδόσεις και συμπεριφορές των παιδιών από την καθημερινή τους πραγματικότητα και χρησιμοποιώντας την οικεία σ' αυτούς κυρίαρχη οπτική, μοιραία τις παρερμηνεύουν, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται η αποτελεσματική συνεργασία σχολείου-οικογένειας. Αξίζει να υπογραμμιστεί τέλος ότι στην περίπτωση των παιδιών Ρομά, το σπίτι δεν αποτελεί ένα «δεύτερο παιδαγωγικό χώρο» όπου οι Ρομά μαθητές και μαθήτριες θα μελετήσουν και θα ασχοληθούν με τις σχολικές τους υποχρεώσεις⁴⁰.

ε. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών. Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα ζητήματα, οι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν μαθητές Ρομά, πολύ συχνά δεν έχουν υψηλές προσδοκίες από τους μαθητές αυτούς και τους

³⁵ Cummins, J. (2002). Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση. (Ε. Σκούρτου, επιμ.-εισ., Σ. Αργύρη, μτφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

³⁶ Σιούλα Β. (2019). Σχολική διαρροή και υποεπίδοση των μαθητών Ρομά στο Γυμνάσιο 2010- 2018. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

³⁷ Αρχάκης Α. και Κονδύλη Μ. (2004). Εισαγωγή σε θέματα Κοινωνιογλωσσολογίας, 2^η Έκδοση. Αθήνα: Νήσος

³⁸ <https://pepdym.gr/images/Wb/A5PEP/050/05/16.pdf>

³⁹ Λυδάκη, Α. (1998). Οι Τσιγγάνοι στην πόλη. Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα. Αθήνα: Καστανιώτης.

⁴⁰ Εξαρχος, Γ. (1998). Κοινωνικός Αποκλεισμός των Τσιγγάνων. Στο Κ. Κασσιμάτη (Επιμ.), Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία (σελ. 193-220). Αθήνα: Gutenberg.

αντιμετωπίζουν ως «παιδιά σε κίνδυνο» παρά ως «παιδιά που υπόσχονται την επιτυχία»⁴¹. Πολύ συχνά έτσι, εξαιτίας προκαταλήψεων, δεν αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά την εκπαίδευση των μαθητών Ρομά παρόλο που, όπως παρατηρεί ο Oehle (στο Liegeois, 1992)⁴², ο εκπαιδευτικός που δουλεύει με παιδιά Ρομά χρειάζεται να εγκαταστήσει μια «διαλεκτική αλληλεπίδραση» με τα παιδιά αυτά, πράγμα που για να γίνει «χρειάζεται να καταλάβει όσο πιο βαθιά γίνεται το σύμπαν στο οποίο ζει το άλλο μισό της σχέσης». Με βάση τον ίδιο ερευνητή, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι κομβικής σημασίας για τη επιτυχή εκπαιδευτική ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά, ενώ κάθε προσπάθεια εκ μέρους του εκπαιδευτικού θα πρέπει να διέπεται από ευελιξία και από συνεχή αναστοχασμό και αναθεώρηση ώστε να επιτυγχάνεται «μια ασταμάτητη διαδικασία διαπραγμάτευσης σε θέματα όχι μόνο παιδαγωγικά αλλά και κοινωνικά».

στ. Ο προσανατολισμός του ελληνικού σχολείου προς την πολυπολιτισμικότητα. Όπως αναφέρει ο Χ. Παρθένης, στο άρθρο με τίτλο «Η πρόκληση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά» (2015)⁴³, «η έννοια της πολυπολιτισμικής κοινωνίας δεν μπορεί να περιορίζεται σε μια συνθηματολογία περί αναγνώρισης της ύπαρξης διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Η προσαρμογή στην νέα πραγματικότητα του γλωσσικού και πολιτισμικού πλουραλισμού προϋποθέτει το σχεδιασμό και την εφαρμογή εκείνων των πολιτικών που θα επιτρέψουν την υπέρβαση του παραδοσιακού μονοπολιτισμικού και μονογλωσσικού χαρακτήρα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και όσο αυτό δεν συμβαίνει, τόσο περιορίζονται οι δυνατότητες διαμόρφωσης μιας πραγματικά δημοκρατικής, πολυπολιτισμικής κοινωνίας».

γ. Προγράμματα εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών Ρομά στην Ελλάδα

Τα κύρια προγράμματα που αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν κατόπιν των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά στη χώρα μας είναι τα ακόλουθα:

1. «Ένταξη και Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» (2016-): Βασικός στόχος του Προγράμματος είναι η ενίσχυση της πρόσβασης των παιδιών Ρομά στην προσχολική αγωγή και στη συνέχεια η έγκαιρη εγγραφή τους στην Α΄ Δημοτικού, η εξοικείωσή τους με το σχολείο και η παραμονή τους σε αυτό σε όλη τη διάρκεια τουλάχιστον της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Το Πρόγραμμα επιδιώκει επί της ουσίας την αρμονική ένταξη των μαθητών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα, με άμεσο στόχο τη μείωση της σχολικής διαρροής και αποτυχίας και έμμεσο στόχο την άρση του σχολικού και κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά και την ενδυνάμωση των μελών της κοινότητάς τους.
2. «Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών ΡΟΜΑ» στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης» (2016-2018)
3. «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» στις περιφέρειες Βορείου και Νοτίου Αιγαίου» (2014-2020)
4. PROACTIVE-Prevent Roma Discrimination Providing Mediation Skills to Police Officers (2016-2018): Το πρόγραμμα PROACTIVE στοχεύει στην παροχή δεξιοτήτων κοινωνικής διαμεσολάβησης σε Έλληνες αστυνομικούς πρώτης γραμμής, εστιάζοντας στην καταπολέμηση των διακρίσεων και ταυτόχρονα στην εφαρμογή πολιτικών που αποτρέπουν τον κοινωνικό αποκλεισμό της ευάλωτης ομάδας των Ρομά. Μέσω της ανάπτυξης και εφαρμογής ενός καινοτόμου συμμετοχικού πλαισίου κοινωνικής διαμεσολάβησης και προληπτικής ασφάλειας,

⁴¹ Swadener, E. & Lubeck, S. (1995). Children and families "at promise." Deconstructing the discourse of risk. New York: State University of New York Press.

⁴² Liegeois, J.-P. (1992). Schooling for gypsies' and travelers' children-Evaluating innovation. Report of the 35th European Seminar. Strasbourg: Council of Europe Press.

⁴³ Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης Γ. (2015). Η πρόκληση της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης των παιδιών Ρομά: Η (επιτυχής;) περίπτωση της Αγίας Βαρβάρας, Νέα Παιδεία, σελ.153

το έργο επιδιώκει να ενισχύσει το ρόλο των αστυνομικών ως αναπόσπαστου μέρους της «κοινωνικής αλυσίδας», τονίζοντας το ρόλο των εκπαιδευμένων μεσολαβητών Ρομά.

5. Project Pal- “Καταπολέμηση των διακρίσεων και αντι - αθιγγανισμού στον τομέα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης στην ΕΕ”(Project Pal “Fighting discrimination and anti-Gypsyism in Education and Employment in EU”) (2016-2017): Το πρόγραμμα PAL αποσκοπεί στην ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης και στην επίτευξη ορισμένων στόχων στην εκπαίδευση, την απασχόληση, προκειμένου να επιταχυνθεί η ένταξη των Ρομά και να υποστηριχθεί η εφαρμογή των εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά και η σύσταση του Συμβουλίου για την ένταξη των Ρομά. Το πρόγραμμα αποσκοπεί στη στήριξη της συμμετοχής των νέων Ρομά σε διάφορα επίπεδα, συγκεντρώνοντας ποιοτικά δεδομένα σχετικά με τις προσεγγίσεις και τις πρακτικές των νέων Ρομά και υποστηρίζοντας πρωτοβουλίες όπου η συμμετοχή των Ρομά είναι καίριας σημασίας για μακροπρόθεσμες αλλαγές.
6. «Ένταξη μέσω της ανταλλαγής εμπειριών στην εκπαίδευση Νέων Ρομά» (Πρέσβεις των Ρομά – Romani Ambassadors) (2018-2019): Το έργο "Romani Ambassadors" αποτελεί συνέχεια προηγούμενων ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών με στόχο να συνεχιστεί η επιτυχής εφαρμογή μεθόδων κατάρτισης που προωθούν την ενσωμάτωση των Ρομά τόσο στον τομέα της εκπαίδευσης όσο και στην αγορά εργασίας.
7. “Inclusive schools: making a difference for Roma children” (2019-2021): Το σημείο εκκίνησης του προγράμματος "Σχολεία χωρίς αποκλεισμούς: κάνοντας τη διαφορά για τα παιδιά Ρομά" βασίζεται στην υπόθεση ότι δεν αρκεί να καταρτίσουμε πολιτικές αλλαγής. Η αλλαγή πρέπει να αντικατοπτρίζεται σε σχολικό επίπεδο και στο περιβάλλον των παιδιών. Υπάρχει συχνά ένα χάσμα μεταξύ των δηλώσεων και των απαιτήσεων στα έγγραφα πολιτικής και της πραγματικότητας στην οποία πρέπει να εφαρμοστούν. Η πρακτική έχει αποδείξει ότι για να ξεπεράσουν τα σχολεία το ρήγμα των αποκλειστικών διδακτικών και μαθησιακών προσεγγίσεων, πρέπει να επανεξετάσουν τι διδάσκουν, πώς διδάσκουν και πώς αξιολογούν τις επιδόσεις των μαθητών. Ένας πραγματικός δεσμός με τη μη τυπική εκπαίδευση και τη στήριξη των οικογενειών και των κοινοτήτων είναι απαραίτητος για τη δημιουργία μιας αλλαγής στην εκπαίδευση. Αντί να επικεντρώνεται στο παιδί ως πρόβλημα, το πρόγραμμα INSCHOOL θέτει στο επίκεντρο της δράσης της το εκπαιδευτικό σύστημα και την ικανότητά του να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών Ρομά, να αποδέχεται τις διαφορές και να υποστηρίζει τη μαθησιακή τους εμπειρία.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούν κάποιες καλές πρακτικές τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό σχετικά με το ζήτημα της ένταξης των μαθητών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα της εκάστοτε χώρας. Οι πρακτικές αυτές αφορούν περισσότερο σε μεμονωμένα ζητήματα της ένταξης, παρά σε μία συνολική παρέμβαση και έχουν ως εξής:

α. Ως προς τη συμμετοχή της οικογένειας⁴⁴: Η καθοριστική συμμετοχή της οικογένειας και της κοινότητας είναι μια επιτυχημένη εκπαιδευτική δράση που εφαρμόστηκε στα *Σχολεία ως Κοινότητες Μάθησης* στην Ισπανία, μια πρωτοβουλία που διοργανώθηκε από την Οργάνωση Γυναικών Ρομά DROM KOTAR MESTIPEN. Το πρόγραμμα των Κοινοτήτων Μάθησης έχει αναπτυχθεί σε περισσότερα από 150 σχολεία, από την προσχολική εκπαίδευση ως την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την εκπαίδευση ενηλίκων. Σε αυτά τα Σχολεία ως Κοινότητες Μάθησης με υψηλό ποσοστό μαθητών Ρομά, η εκπαιδευτική επιτυχία για όλους περιλαμβάνει τη μείωση της σχολικής διαρροής και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Η καθοριστική συμμετοχή της οικογένειας και της κοινότητας αφορά τη συμμετοχή περισσότερων εκπροσώπων των διαφόρων ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,

⁴⁴http://cloud2.snappages.com/c13113aadcc6acbc7b237bdac53d0398570c62aa/Electronic%20guide_EL.pdf

υλοποιώντας έτσι μια μορφή δημοκρατικής οργάνωσης. Αυτός ο τύπος οργάνωσης περιλαμβάνει τη 'φωνή' όλων των συμμετεχόντων στη διαχείριση του κέντρου. Βασίζεται στην ιδέα της "πολιτιστικής νοημοσύνης" (cultural intelligence). Οι οικογένειες και τα άλλα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Σε συνεργασία με τους δασκάλους, αποφασίζουν σχετικά με θέματα που σχετίζονται με τη μάθηση, την οργάνωση ή το σχολείο, ή/και για τους τρόπους επίλυσης και πρόληψης συγκρούσεων και την οργάνωση των σχολικών δραστηριοτήτων.

β. Ως προς την εκπαίδευση της οικογένειας και της κοινότητας: Στο ομώνυμο έργο που υλοποιήθηκε στην Ισπανία από την Οργάνωση Γυναικών Ρομά DROM KOTAR MESTIPEN, τοπικά σχολεία ανταποκρινόμενα σε συγκεκριμένες εκπαιδευτικές ανάγκες των οικογενειών και της τοπικής κοινότητας Ρομά πρόσφεραν δράσεις κατάρτισης οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την βελτίωση των ακαδημαϊκών επιδόσεων των παιδιών. Αυτή η βελτίωση παρατηρήθηκε όχι μόνο στην αύξηση που σχετίζεται με την απόκτηση των βασικών γνώσεων σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών, αλλά επίσης και στις θετικές συνέπειες σε άλλες πλευρές, όπως η μείωση των απουσιών και η αύξηση της εγγραφών. Το έργο απέδειξε ότι η εκπαίδευση της οικογένειας βοηθά να έρθουν οι εκπαιδευτικές πρακτικές στο σχολείο πιο κοντά στις πρακτικές μάθησης στο σπίτι. Η εκπαίδευση της οικογένειας και της κοινότητας βοηθά τις οικογένειες να μεταδώσουν μια θετική στάση για τη μάθηση, παρέχοντας περισσότερα κίνητρα για μάθηση.

γ. Το πρόγραμμα "*Μειώνοντας το ποσοστό σχολικής διαρροής των παιδιών Ρομά από το σχολείο*" (Decreasing the Dropout Rate of Roma Children from School) είναι ένα ζετές πρόγραμμα που εφαρμόζεται από το την οργάνωση Center Amalipe στη Βουλγαρία με επιχορήγηση από το Ίδρυμα 'η Αμερική για την Βουλγαρία' (America for Bulgaria Foundation). Ο κύριος στόχος του είναι να μειώσει το ποσοστό σχολικής διαρροής των παιδιών Ρομά που πρέπει να παρακολουθούν την υποχρεωτική εκπαίδευση μέσω αλλαγών που είναι απαραίτητες στο συνολικό σχολικό περιβάλλον: αλλαγές στις μεθόδους διδασκαλίας που εφαρμόζονται στα προγράμματα σπουδών, στην οργάνωση της διαδικασίας μάθησης και στη συμμετοχή των γονέων. Στο πλαίσιο του έργου δημιουργήθηκαν Σχολεία «Συμβουλευτικής Καθοδήγησης» (mentoring) για την πρόληψη της σχολικής διαρροής.

δ. Ως προς την προσχολική αγωγή: Το πρώτο βήμα του προγράμματος με τίτλο *«Ένα Καλό Ξεκίνημα»* που υλοποιήθηκε από το Κέντρο Ρομά Κοινωνικής Παρέμβασης και Μελετών (Romani CRISS) στην Ρουμανία, ήταν η επιλογή μιας κοινότητας για την εφαρμογή ενός εντατικού πιλοτικού εκπαιδευτικού προγράμματος για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, ενώ επόμενο βήμα αποτέλεσε η οργάνωση ενός σεμιναρίου κατάρτισης για το διδακτικό προσωπικό του έργου. Η εκπαίδευση υπογράμμισε τη σημασία της προσαρμογής του εκπαιδευτικού περιεχομένου στα χαρακτηριστικά των παιδιών (ηλικία, οικογενειακό περιβάλλον, χαρακτηριστικά της κοινότητας), την αποτίμηση της κινητοποίησης και του πνευματικού δυναμικού των παιδιών, και με μια στρατηγική διδασκαλίας βασισμένη στο παιχνίδι, για να αυξήσει την προσβασιμότητα των ενεργειών. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν νηπιαγωγεία για τα παιδιά που ήταν έτοιμα να εγγραφούν στο δημοτικό σχολείο. Οι δραστηριότητες στα νηπιαγωγεία αυτά αποσκοπούσαν να υπονομεύσουν τα πολιτιστικά και εθνικά στερεότυπα, να προωθήσουν τον διαπολιτισμικό διάλογο και την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των συμμετεχόντων, να βοηθήσουν τους συμμετέχοντες να κατανοήσουν τη συλλογική τους ταυτότητα, και να τους ευαισθητοποιήσουν σχετικά με τον πλούτο των παραδόσεων των Ρομά. Πέρα από αυτό, το Romani CRISS οργάνωσε διαπολιτισμικές δραστηριότητες στα κανονικά νηπιαγωγεία με εθνοτικά μεικτό πληθυσμό μαθητών. Οι δραστηριότητες επικεντρώθηκαν στην έκφραση των καλλιτεχνικών δεξιοτήτων (ζωγραφική, πηλός, κατασκευή κούκλας, και υποκριτική) και στην απόκτηση πληροφοριών σχετικά με την ιστορία και τις παραδόσεις των Ρομά⁴⁵.

⁴⁵ http://cloud2.snappages.com/c13113aadcc6acbc7b237bdac53d0398570c62aa/Electronic%20guide_EL.pdf

δ. Συμπεράσματα

Με βάση τις προηγούμενες ενότητες σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στην χώρα μας και τις πρακτικές που έχουν θετικά αποτελέσματα προς αυτή την κατεύθυνση, μπορούν να εξαχθούν συγκεκριμένα συμπεράσματα και να διατυπωθούν συγκεκριμένες συστάσεις οι οποίες δύνανται να υπηρετήσουν τους στόχους και τις δράσεις του έργου Inclusive Schools for Roma.

- Όσο οι παρεμβάσεις για την εκπαίδευση των μαθητών Ρομά δεν αποτελούν μέρος της κεντρικής εκπαιδευτικής πολιτικής, τα αποτελέσματά τους θα είναι ασυνεχή και αποσπασματικά, ενώ θα συνεχίσουν να προκαλούν απογοήτευση και δυσπιστία τόσο στα παιδιά Ρομά και τις οικογένειές τους, όσο και στα στελέχη της εκπαίδευσης που εμπλέκονται. όπως αναφέρει και η Σ. Μυτακίδη, «για μακροπρόθεσμα και μόνιμα αποτελέσματα η λύση είναι ο ενταξιακός προσανατολισμός του γενικού σχολείου [...] ώστε το γενικό σχολείο να λειτουργεί ως ενταξιακό, να εξασφαλίζει δηλαδή ισότιμη, δίκαιη και ποιοτική εκπαίδευση για ΟΛΑ τα παιδιά». Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται συνέργεια και συμπληρωματικότητα συγγενών προγραμμάτων, ενώ οι ίδιοι οι Ρομά πρέπει να έχουν ρόλο ισότιμου συνομιλητή ώστε οι δράσεις να δημιουργούνται με βάση τις πραγματικές δικές τους ανάγκες.
- Ο ρόλος της οικογένειας Ρομά, παραμένει κρίσιμος και θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων που στοχεύουν στην ένταξη των μαθητών Ρομά. Πέρα από τις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες που καθορίζουν το προφίλ μιας οικογένειας Ρομά, έχει αποδειχθεί ότι παρεμβάσεις που εμπλέκουν ενεργά τους γονείς Ρομά σε ζητήματα οργάνωσης, σχεδιασμού και διαχείρισης στο σχολικό περιβάλλον έχουν ως απώτερο αποτέλεσμα την παραμονή των παιδιών Ρομά στο σχολικό περιβάλλον και την βελτίωση των επιδόσεών τους σε αυτό.
- Το σχολείο δεν πρέπει να είναι ένας άκαμπτos οργανισμός που ζητά προσαρμογή από τους μαθητές, χωρίς να προσαρμόζεται το ίδιο σε νέες καταστάσεις ή/και προκλήσεις. Το σχολείο οφείλει να αντιδρά στις κοινωνικές/πολιτισμικές προκλήσεις, να διευρύνει τον ρόλο του και να συμπεριλαμβάνει στα προγράμματα και στις δραστηριότητές του προσεγγίσεις που ξεπερνούν τον παραδοσιακό ρόλο της μεταβίβασης γνώσης και άπτονται μοντέλων κατασκευαστικής/προοδευτικής και μετασχηματιστικής παιδαγωγικής⁴⁶. Στην περίπτωση των μαθητών Ρομά, το σχολείο οφείλει να λάβει υπόψη την διγλωσσία των μαθητών Ρομά, τις εμπειρίες γραμματισμού τους και τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες στην μητρική τους γλώσσα. Το σχολείο δηλαδή, και κατά βάση οι εκπαιδευτές του, οφείλουν να δημιουργήσουν έναν ενιαίο (με την έννοια ότι χωρούν σε αυτόν όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως καταγωγής) γνωσιακό χώρο και θα είναι συναισθηματικά ασφαλής για όλα τα παιδιά μίας τάξης / του σχολείου⁴⁷.
- Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην σχολική ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά είναι κομβικός. Σύμφωνα με την αναπτυξιακή προσέγγιση του Wiggings R.A.⁴⁸ που μεταβιβάζει στον ίδιο τον εκπαιδευτικό την ευθύνη της επαγγελματικής του ανάπτυξης, έχει αποτυπωθεί σε αρκετές έρευνες ότι ο περιορισμός του φαινομένου της σχολικής διαρροής και υποεπίδοσης των Ρομά μαθητών έχει σχέση και με την ατομική ευθύνη του εκπαιδευτικού και των στελεχών εκπαίδευσης.

⁴⁶ Σκούρτου, Ε. (2011). Η διγλωσσία στο σχολείο. Αθήνα: Gutenberg

⁴⁷ <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PRIMEDU390/roma8.pdf>

⁴⁸ Wiggings R.A. (1993) An alternative view of staff development: Personal professional growth within a single school setting. PHD, University of Illinois.

- Όπως αναφέρεται και στο Εθνικό Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά⁴⁹, απαιτείται η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών υποστήριξης και προγραμμάτων επιμόρφωσης εκπαιδευτικών σε θέματα διδακτικής, διαφοροποιημένης παιδαγωγικής, διαχείρισης τάξης, κα. Επιτακτική επομένως είναι η ανάγκη για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών οι οποίοι διδάσκουν σε σχολεία με μαθητές Ρομά, ώστε, αφενός να κατανοήσουν τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των παιδιών και των γονέων τους και αφετέρου να είναι σε θέση να επιλέξουν τις καταλληλότερες μεθόδους και υλικό ώστε να βοηθήσουν τα παιδιά στην κατάκτηση των εκπαιδευτικών στόχων. Όπως τονίζει και ο Χ. Παρθένης, «οι επιμορφωτικές δράσεις προς τους εκπαιδευτικούς και διευθυντές των σχολείων είναι απαραίτητο να πολλαπλασιαστούν, ώστε να αναδειχθούν οι καλές πρακτικές σε μια μαθητοκεντρική κυρίως προσέγγιση που θα αντλεί από τις γνωστικές-κονστрукτιβιστικές θεωρίες μάθησης και θα δίνει έμφαση στον ενεργό ρόλο που (πρέπει να) διαδραματίζει το υποκείμενο στη διαδικασία της μάθησης και στη βιωμένη εμπειρία (όλων) των μαθητών»⁵⁰. Παράλληλα, οι εκπαιδευτικοί μαθητών Ρομά, με βάση μελέτες σχετικές με την υλοποίηση του προγράμματος «Εκπαίδευση Παιδιών Ρομά» προτιμούν επιμορφωτικά προγράμματα ευέλικτα, προσαρμοσμένα στις ανάγκες τους, εφαρμόσιμα στην πράξη, με περιεχόμενο που καλύπτει κυρίως νέα γνωστικά αντικείμενα ή πεδία με νέες διδακτικές προσεγγίσεις σχεδιασμένα από αξιόπιστους φορείς⁵¹.
- Σχετικά με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης εκπαιδευτικών, πέρα από τα θέματα διδακτικής μεθοδολογίας, τις νέες τεχνολογίες και τα προβλήματα συμπεριφοράς που αποτελούσαν τα πάγια θέματα των εκπαιδευτικών για την επιμόρφωσή τους⁵², οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε σχολεία με παιδιά Ρομά αναφέρουν πως στις ανάγκες τους θα ανταποκρινόταν μια επιμόρφωση που θα εστίαζε σε ζητήματα ψυχοπαιδαγωγικά και ζητήματα δίγλωσσης εκπαίδευσης, σε ζητήματα ψυχολογίας και διαχείρισης της ετερότητας, αλλά και σε γνώση της τσιγγάνικης κουλτούρας και παράδοσης⁵³ ώστε ο δάσκαλος από απλός διεκπεραιωτής έργου να αναβαθμιστεί σε επαγγελματία και το σχολείο στο οποίο εργάζεται να πάψει να είναι πλέον «σχολείο τσιγγανοπαίδων»⁵⁴.
- Ο ρόλος εξωτερικών συνεργατών- διαμεσολαβητών εκπαίδευσης για μαθητές Ρομά, θα πρέπει να καθιερωθεί και να θεσμοθετηθεί. Ήδη η έκθεση του Roma Civil Monitor⁵⁵ τονίζει ότι για την αντιμετώπιση της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης απαιτείται «η δημιουργία εθελοντικών «Ομάδων Εποπτείας Φοίτησης» στις κοινότητες Ελλήνων Τσιγγάνων, που θα εποπτεύουν, θα ενημερώνουν και θα μεριμνούν για ζητήματα που σχετίζονται με την πορεία των μαθητών Ρομά στα σχολεία». Είτε άτομα (διαμεσολαβητές) είτε ομάδες (Ομάδες Εποπτείας) μπορούν να συμβάλλουν καταλυτικά στην επίτευξη της εκπαιδευτικής ενσωμάτωσης των μαθητών Ρομά στα σχολεία της χώρας μας. Όπως αναφέρεται και από μελετητές, «η ενίσχυση των σχολικών μονάδων από συνεργάτες, όπως οι συντονιστές και οι διαμεσολαβητές, αλλά και με εξειδικευμένο επιστημονικό δυναμικό, όπως ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς, είναι

⁴⁹ <https://egroma.gov.gr/>

⁵⁰ Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης Γ. (2015). Η πρόκληση της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης των παιδιών Ρομά: Η (επιτυχής;) περίπτωση της Αγίας Βαρβάρας, Νέα Παιδεία, 153

⁵¹ Φώκιαλη, Π., Κουρουτσίδου, Μ., & Λέφας, Ε. (2005). Ζήτηση για επιμόρφωση: Οι συνιστώσες της επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), Επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού (σελ. 131-138). Αθήνα: Μεταίχμιο.

⁵² Ξωχέλλης, Π. (2006). Ο εκπαιδευτικός στο σύγχρονο κόσμο – Ο ρόλος και το επαγγελματικό του προφίλ σήμερα, η εκπαίδευση και η αποτίμηση του έργου του. Αθήνα: Τυπωθήτω.

⁵³ Κλιάπης Π. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών του Προγράμματος Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά στα Μαθηματικά. Στο: http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/files/files/2292015_06.pdf

⁵⁴ Μάνεσης, Ν., Κατσαούνος, Η., & Τσερεγκούνη, Α. (2006). Δάσκαλος και εκπαιδευτικές αλλαγές: Διεκπεραιωτής ή συνεργάτης;. Στο Γ. Μπαγάκης (Επιμ.), Εκπαιδευτικές αλλαγές, η παρέμβαση του εκπαιδευτικού και του σχολείου (σελ. 98-108). Αθήνα: Μεταίχμιο.

⁵⁵ <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-greece-2018-eprint-gr.pdf>

απαραίτητα για τη μετάβαση των Ρομά από την απλή παρουσία, εξαιρετικά σημαντική σε πρώτη φάση, στην ενεργό συμμετοχή»⁵⁶.

- Οι προσπάθειες ένταξης των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση θα πρέπει να ξεκινούν από την προσχολική ηλικία με την προσφορά ποιοτικής προσχολικής αγωγής στα παιδιά αυτά. Πρόσθετα μέτρα όπως οι Τάξεις Υποδοχής και η πρόσθετη ενισχυτική διδασκαλία στους μαθητές Ρομά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα πρέπει να συνεχίσουν και να ενισχυθούν ώστε η υποστήριξη να είναι συνεχής και συνεπής.
- Όπως αναφέρεται σε σχετικά άρθρα (π.χ. Παρθένης Χ. 2015⁵⁷) οι παράγοντες που θα συμβάλλουν στην τακτική φοίτηση των Ρομά παιδιών στην επίσημη εκπαίδευση αναδεικνύονται η σταθερή διαμονή, οι πρώιμες θετικές εμπειρίες στην προσχολική εκπαίδευση τόσο των παιδιών, όσο και των γονέων τους, η ανάπτυξη σχέσεων με τους μη Ρομά μαθητές και γονείς, η, μερική έστω, γονεϊκή εμπλοκή στη σχολική ζωή και η σύνδεση του σχολείου με την επίτευξη μακροπρόθεσμων στόχων. Αυτό αποτυπώνεται και στις απόψεις των διαπολιτιστικών διαμεσολαβητών, οι οποίοι θεωρούν ότι ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στους Ρομά και στη σχολική και τοπική κοινότητα θα περιορίσει το φαινόμενο της ελλιπούς συμμετοχής και της σχολικής διαρροής των μαθητών Ρομά.

⁵⁶ Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης Γ. (2015). Η πρόκληση της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης των παιδιών Ρομά: Η (επιτυχής;) περίπτωση της Αγίας Βαρβάρας, Νέα Παιδεία, 153

⁵⁷ Παρθένης, Χ. & Φραγκούλης Γ. (2015). ibid

4. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια, σχεδιαστές και αξιολογητές εκπαιδευτικών προγραμμάτων έχουν κληθεί να επεκτείνουν τις μεθοδολογικές επιλογές τους με σχεδιασμό που να περιλαμβάνει τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μεθόδους⁵⁸. Οι αποφάσεις πολιτικής και πρακτικής, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στην εκπαίδευση, όλο και περισσότερο ενημερώνονται από ευρήματα από ποιοτική και ποσοτική έρευνα. Η ποιοτική έρευνα είναι χρήσιμη για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, επειδή περιγράφει συχνά τις ρυθμίσεις στις οποίες θα εφαρμοστούν οι πολιτικές. Η ποσοτική έρευνα είναι επίσης χρήσιμη τόσο για τους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς όσο και για τους ακαδημαϊκούς που συμμετέχουν στην έρευνα εκπαιδευτικών θεμάτων τόσο στα πανεπιστήμια όσο και στην πρακτική και στην ανάπτυξη της διδασκαλίας και της μάθησης⁵⁹.

Στην περίπτωση του έργου Inclusive Schools 4 Roma χρησιμοποιήσαμε το διαδοχικό μετασχηματιστικό σχεδιασμό της μίξης ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων για την παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων. Η Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών περιλαμβάνει τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά δεδομένα για να αφηγηθεί με επιτυχία η ιστορία της απόδοσης των σχολείων σε θέματα ένταξης μαθητών Ρομά. Ο συνδυασμός των δύο τύπων δεδομένων μειώνει την ασάφεια και παρέχει μεγαλύτερο νόημα αναδεικνύοντας τα νοήματα που δίνουν οι συμμετέχοντες στις δομημένες απαντήσεις τους.

Για παράδειγμα, εάν η έκθεση περιλάμβανε μόνο ποσοτικά δεδομένα, το κοινό αναπόφευκτα θα καθελωνόταν σε μερικά σημεία δεδομένων και θα έχανε μια σύνοψη ή ανάλυση υψηλού επιπέδου. Εάν παρουσιάζονταν μόνο ποιοτικά δεδομένα, το κοινό δεν θα είχε "απόδειξη" ή σαφείς μετρήσεις για να κατανοήσει το πώς αναδείχθηκαν συμπεράσματα ή το πώς δημιουργήθηκαν ιδέες.

Τα ποσοτικά δεδομένα είναι το "τι" και τα ποιοτικά απαντούν στις ερωτήσεις "γιατί" και "πώς". Όταν παρουσιάζονται μαζί, οι αναφορές είναι πιο ουσιαστικές. Αυτό συχνά ξεκινά μια κυκλική διαδικασία επανεξέτασης των στρατηγικών – για να γίνει σαφές ποιες προσεγγίσεις δεν λειτουργούν ή γιατί κάποιες πρωτοβουλίες έχουν σταματήσει. Επιπλέον, τα συνδυασμένα δεδομένα διευκολύνουν πολύ τους οργανισμούς να ασκούν διαφάνεια, να μοιράζονται την πρόοδο και τα αποτελέσματα σε μια μορφή που είναι κατανοητή τόσο για το εσωτερικό όσο και για το εξωτερικό κοινό.

⁵⁸ Makrakis, Vassilios & Kostoulas-Makrakis, Nelly. (2015). Bridging the Qualitative-Quantitative Divide: Experiences from Conducting a Mixed Methods Evaluation in the RUCAS Programme. Evaluation and program planning. 54. 10.1016/j.evalprogplan.2015.07.008.

⁵⁹ Anderson, Claire. (2010). Presenting and Evaluating Qualitative Research. American journal of pharmaceutical education. 74. 141. 10.5688/aj7408141.

4.1. Ανάλυση Αποτελεσμάτων Ερωτηματολογίων σε Εκπαιδευτικούς και Στελέχη Εκπαίδευσης

Οι ποσοτικές ερευνητικές μέθοδοι είναι εκείνες οι ερευνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιούν τους αριθμούς ως βάση για τη γενίκευση ενός φαινομένου. Δίνουν έμφαση στην αριθμητική ανάλυση δεδομένων χρησιμοποιώντας υπολογιστικές τεχνικές. Οι αριθμοί που χρησιμοποιούνται στη στατιστική ανάλυση προέρχονται από αντικειμενικές κλίμακες μέτρησης των μονάδων ανάλυσης που ονομάζονται μεταβλητές. Η ποσοτική ανάλυση των ερωτηματολογίων του έργου Inclusive Schools 4 Roma παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την παρούσα κατάσταση στην ένταξη των μαθητών Ρομά όσο και για τους τρόπους με τους οποίους δύναται να υποστηριχθεί αυτή η ένταξη.

Οι κατηγορίες που ανέδειξε η ποσοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ερωτηματολογίων σε 388 εκπαιδευτικούς διαμορφώθηκαν ως εξής:

- εμπόδια στη σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά
- παράγοντες που μπορούν να βοηθήσουν στην εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά
- ο ρόλος της διαμεσολάβησης
- οι τρόποι υποστήριξης της εκπαιδευτικής κοινότητας

ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΦΟΙΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ

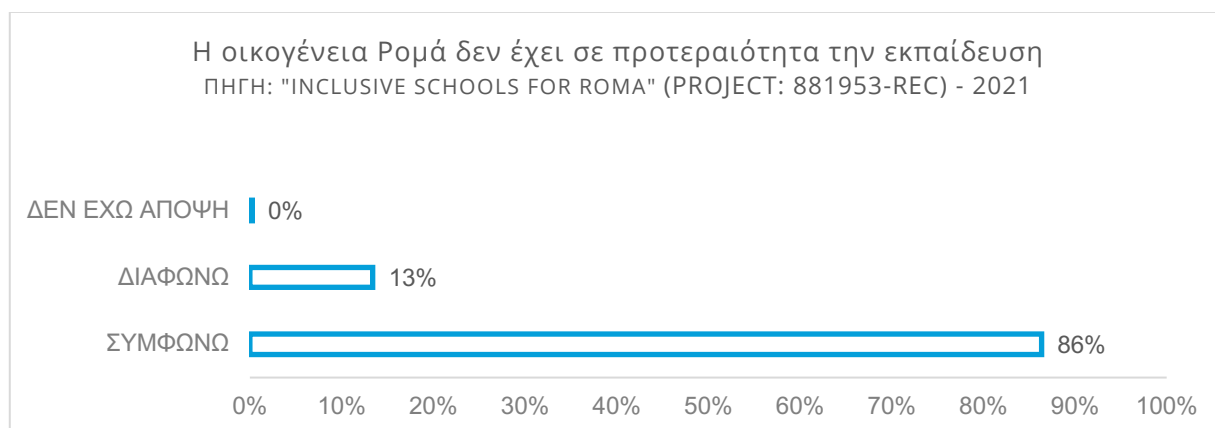
Το εκπαιδευτικό επίπεδο των μαθητών Ρομά και τα εμπόδια στη σχολική τους φοίτηση αποτυπώθηκαν μέσω των απαντήσεων των ερωτώμενων:

Στις επιμέρους 13 διαστάσεις του ερωτήματος

« Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα εμπόδια στην επιτυχή σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά;»

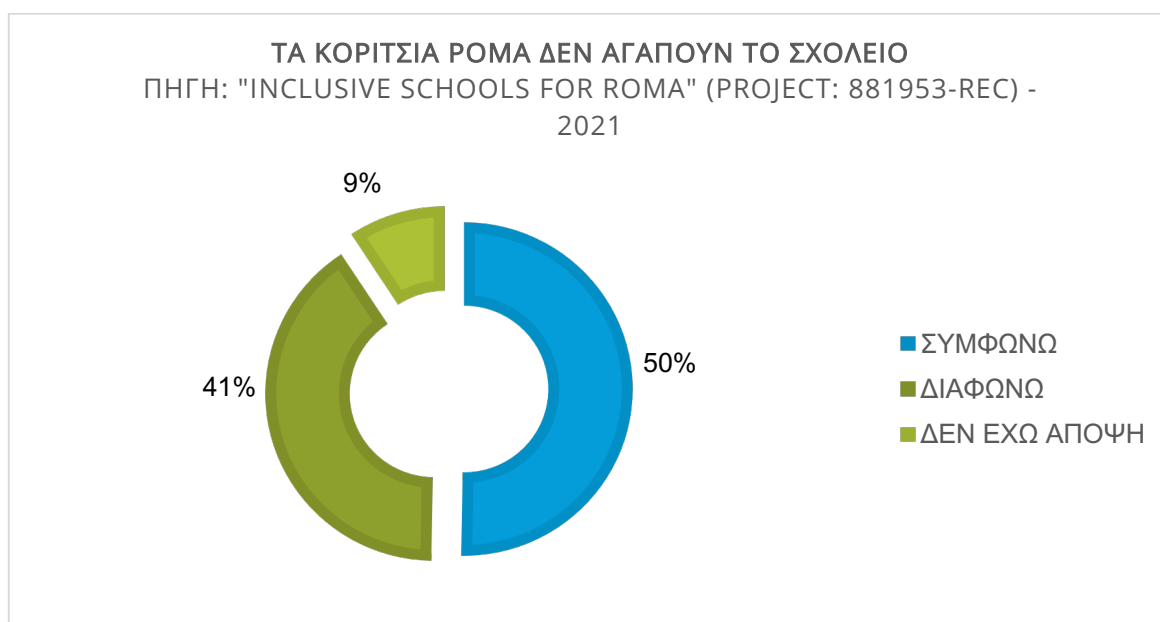
οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

“Η οικογένεια Ρομά δεν έχει σε προτεραιότητα την εκπαίδευση

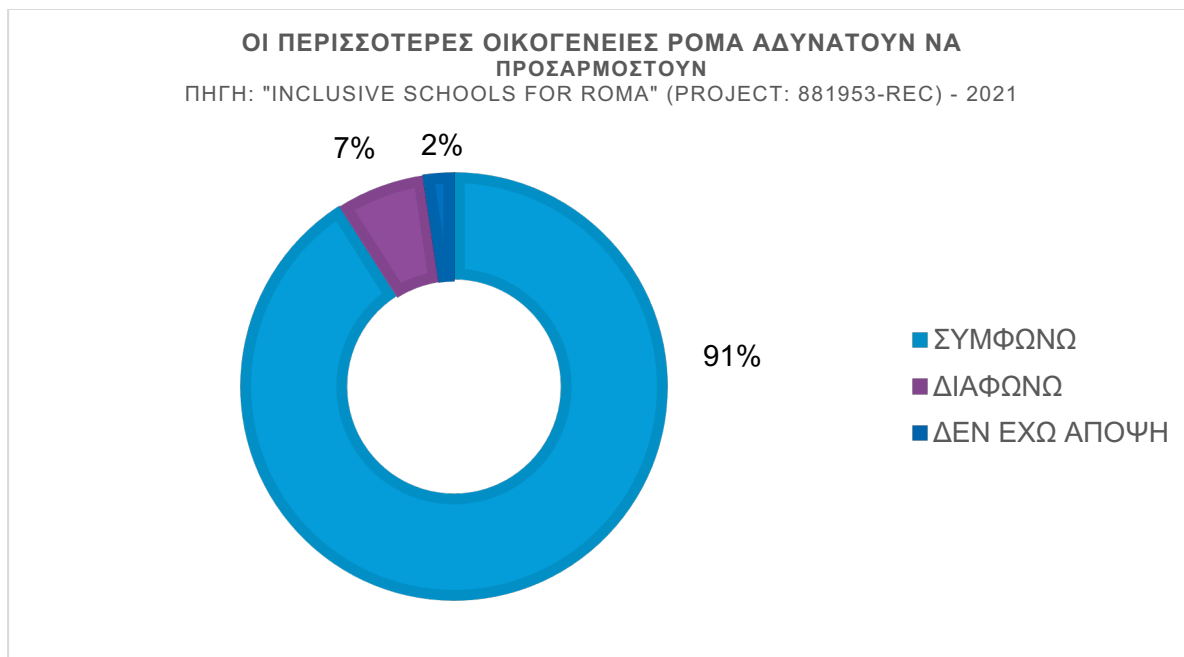
Γράφημα 8. Εκπαιδευτικοί - Η οικογένεια Ρομά δεν έχει σε προτεραιότητα την εκπαίδευση

“Τα κορίτσια Ρομά δεν αγαπούν το σχολείο”

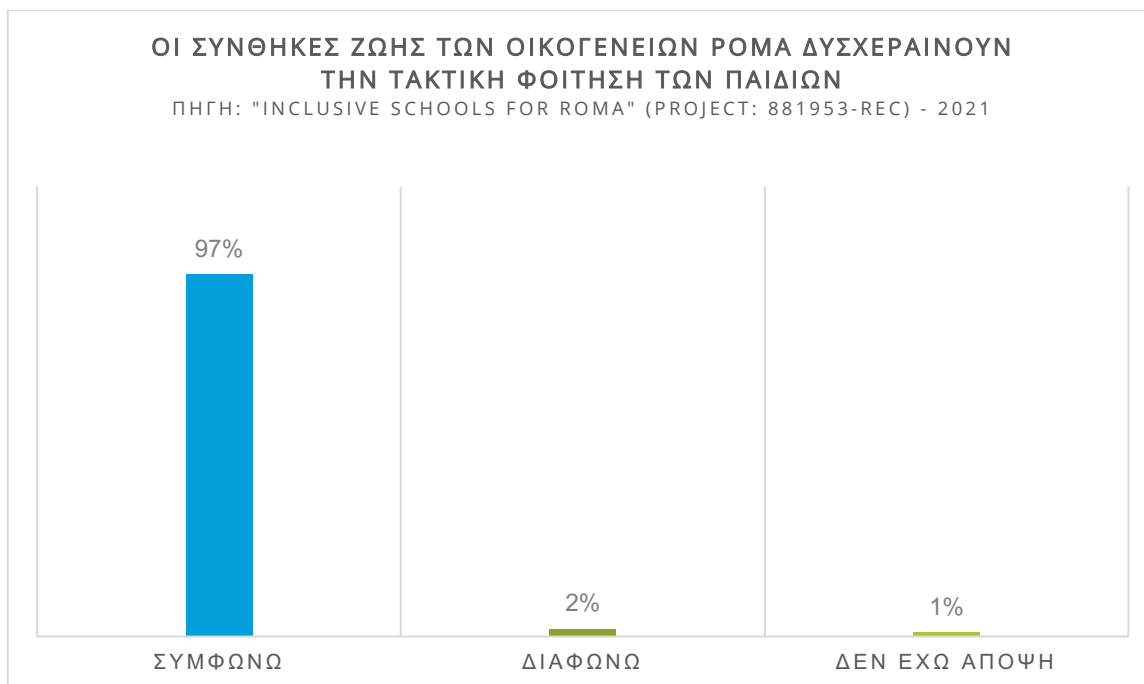
Γράφημα 9. Εκπαιδευτικοί - Τα κορίτσια Ρομά δεν αγαπούν το σχολείο

Οι περισσότερες οικογένειες Ρομά αδυνατούν να προσαρμοστούν στους κανόνες της σχολικής ζωής

Γράφημα 10. Εκπαιδευτικοί - Οι περισσότερες οικογένειες Ρομά αδυνατούν να προσαρμοστούν στους κανόνες της σχολικής ζωής

“Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά δυσχεραίνουν την τακτική φοίτηση των παιδιών”

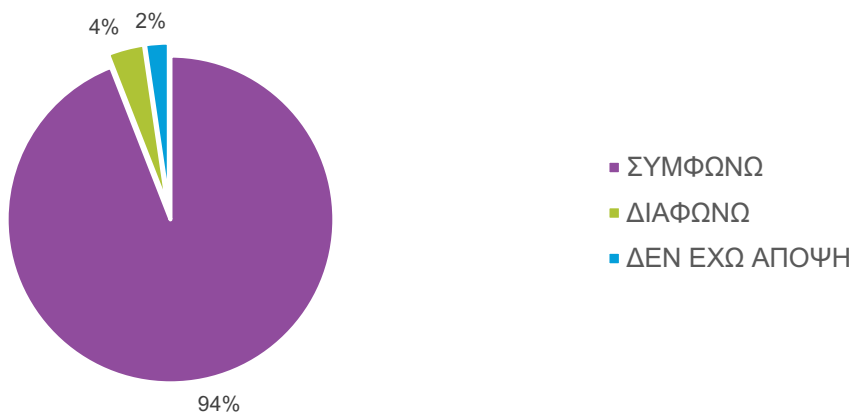

Γράφημα 11. Εκπαιδευτικοί - Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά δυσχεραίνουν την τακτική φοίτηση των παιδιών

Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά είναι ένα μόνιμο εμπόδιο στην εκπαιδευτική τους ένταξη

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΡΟΜΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΜΟΝΙΜΟ ΕΜΠΟΔΙΟ

Πηγή: "Inclusive Schools For Roma" (Project: 881953-REC) - 2021

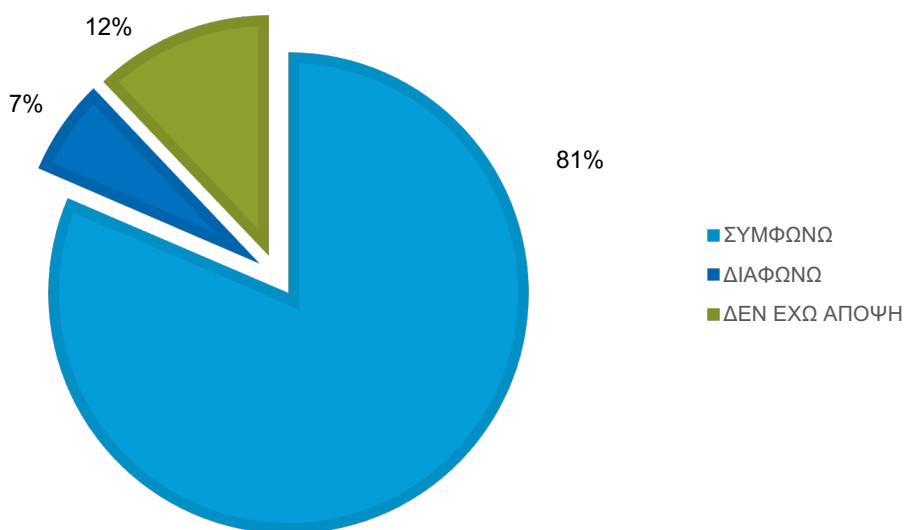

Γράφημα 12. Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά μόνιμο εμπόδιο στην εκπαιδευτική τους ένταξη

"Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών περιορίζεται σε θέματα διδακτικής"

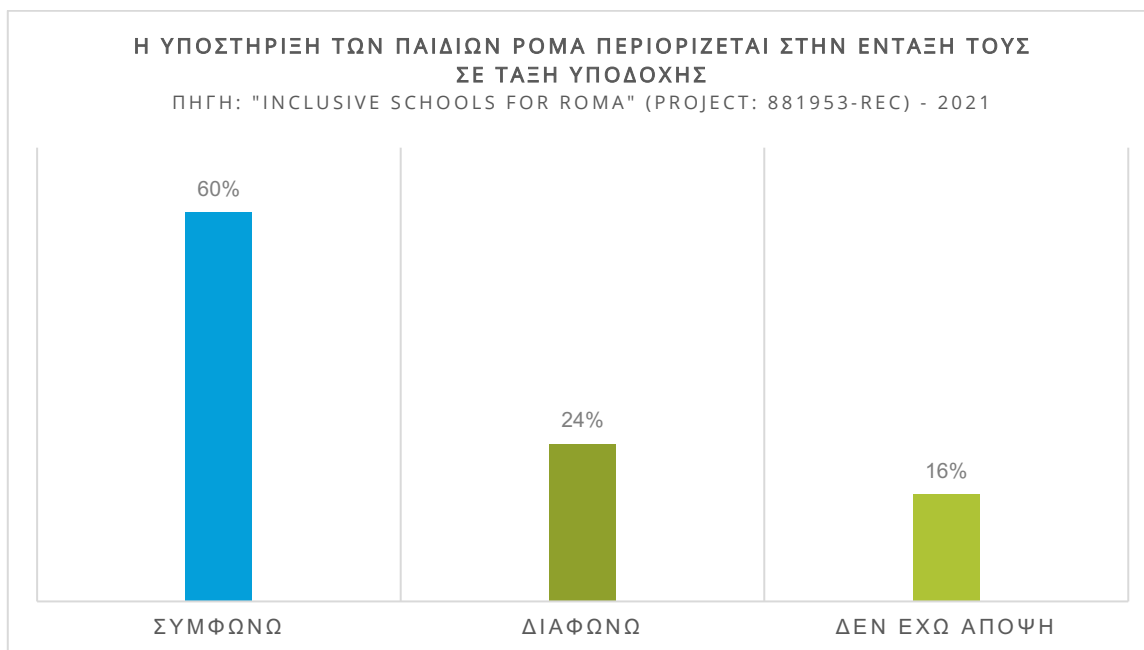
Η ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΖΕΤΑΙ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΟΥΣ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

ΠΗΓΗ: "INCLUSIVE SCHOOLS FOR ROMA" (PROJECT: 881953-REC) - 2021

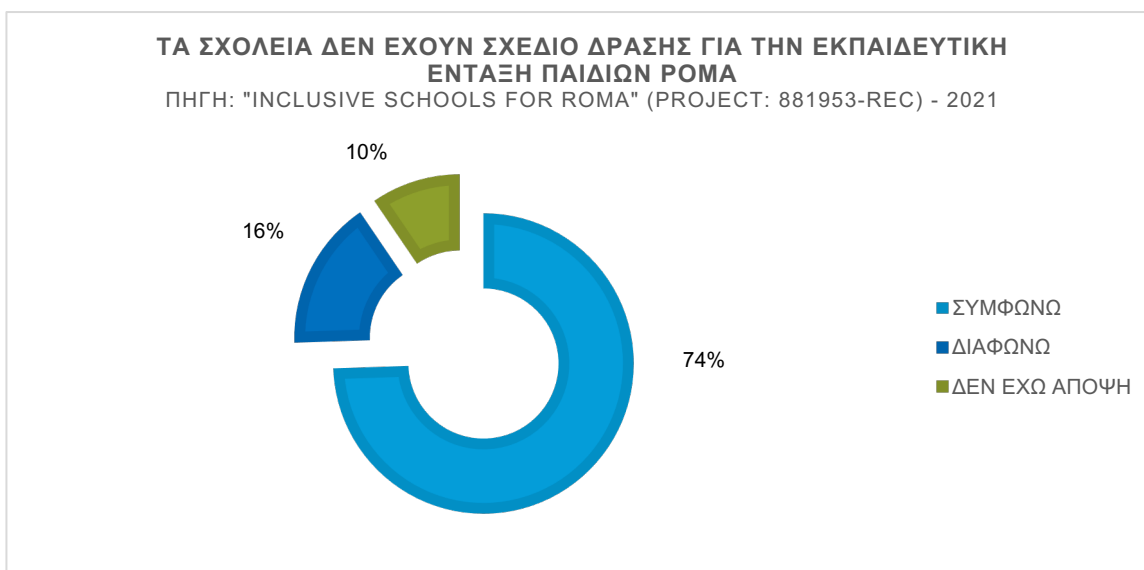
Γράφημα 13. Εκπαιδευτικοί - Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών περιορίζεται σε θέματα διδακτικής

"Η υποστήριξη των παιδιών Ρομά περιορίζεται στην ένταξη τους σε τάξη υποδοχής"

Γράφημα 14. Εκπαιδευτικοί - Η υποστήριξη των παιδιών Ρομά περιορίζεται στην ένταξη τους σε τάξη υποδοχής

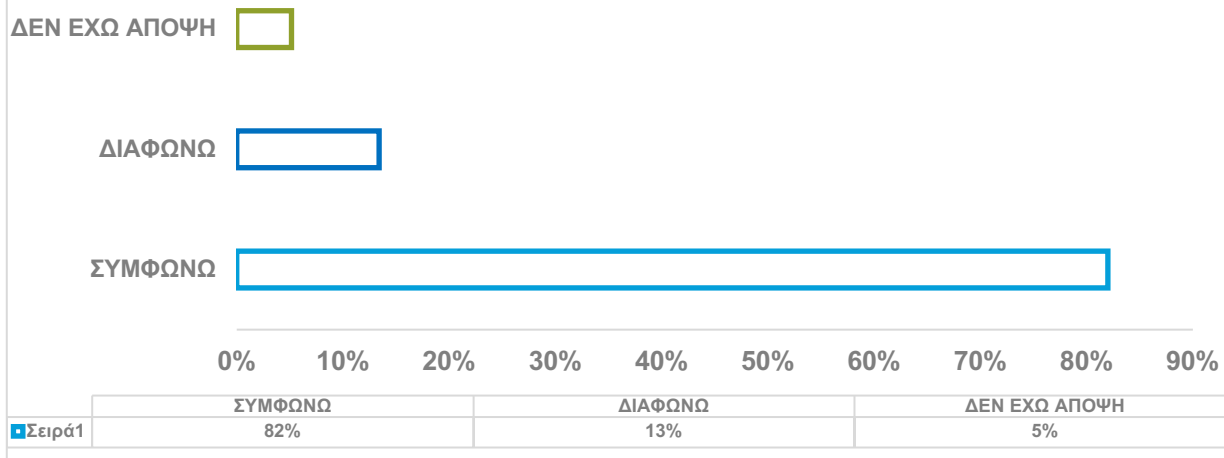
“Τα σχολεία δεν έχουν σχέδιο δράσης για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά”

Γράφημα 15. Εκπαιδευτικοί - Τα σχολεία δεν έχουν σχέδιο δράσης για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά

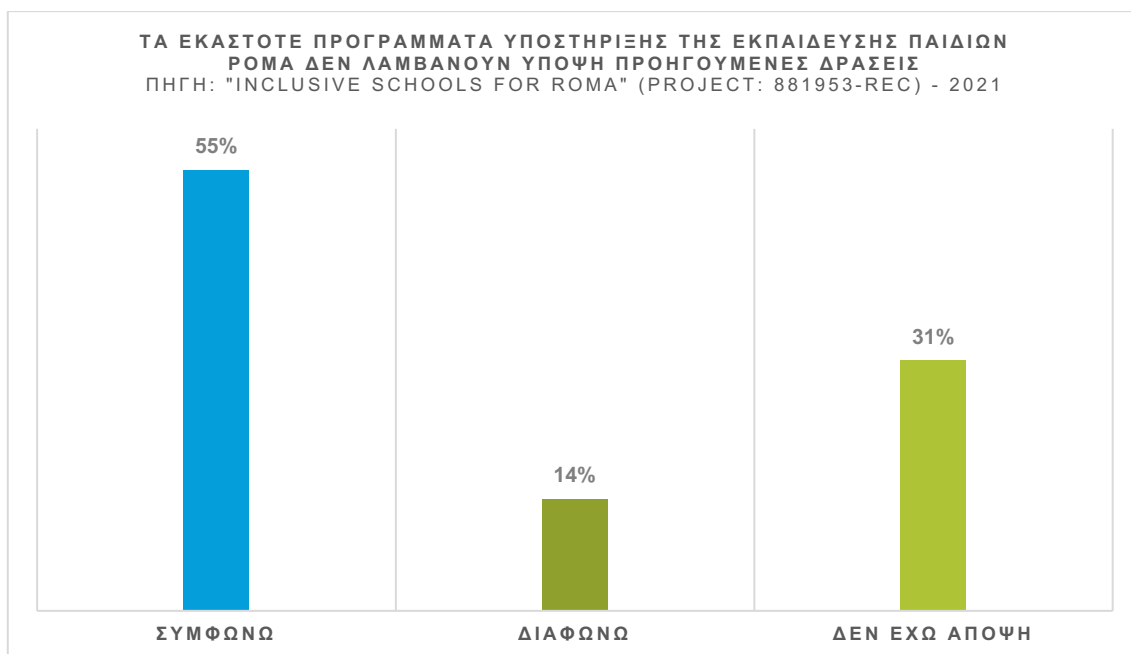
“Το πρόγραμμα σπουδών και τα εκπαιδευτικά υλικά δεν λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά των παιδιών Ρομά”

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΥΛΙΚΑ ΔΕΝ
ΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΥΠΟΨΗ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ
Πηγή: "Inclusive Schools For Roma" (Project: 881953-REC) - 2021

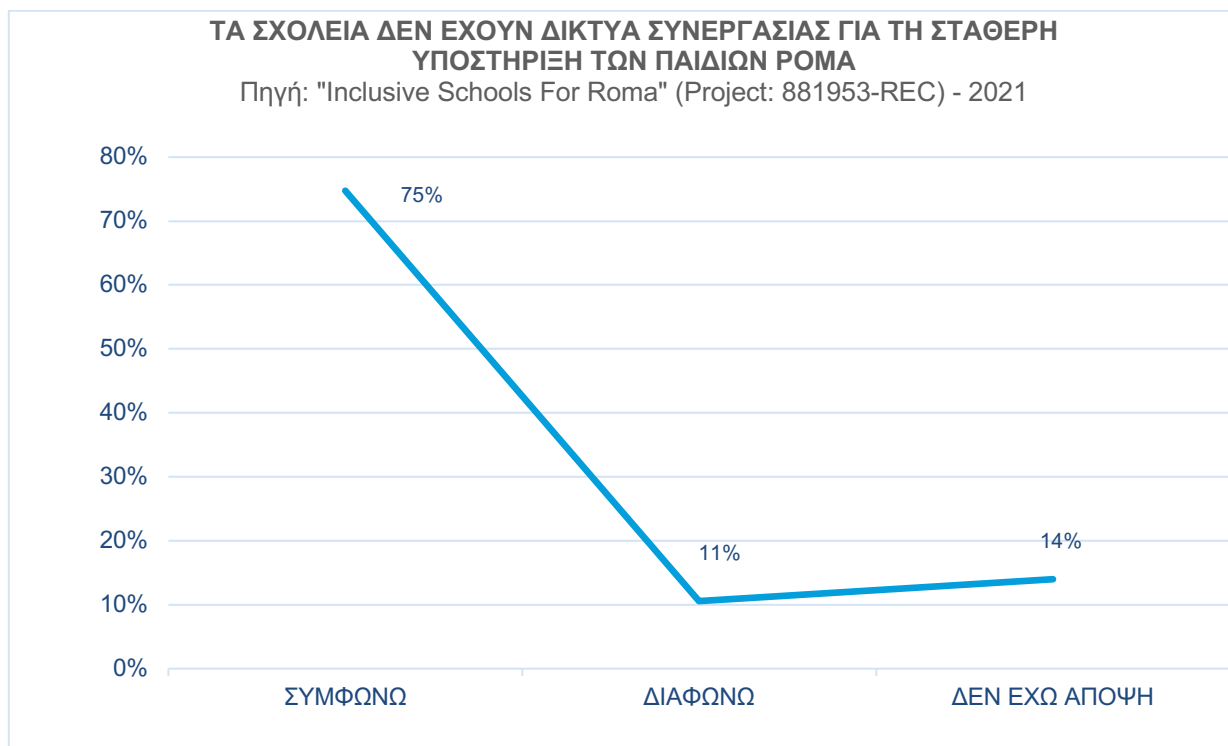
Γράφημα 16. Εκπαιδευτικοί - Τα σχολεία δεν έχουν σχέδιο δράσης για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά

Τα εκάστοτε προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά δεν λαμβάνουν υπόψη προηγούμενες δράσεις

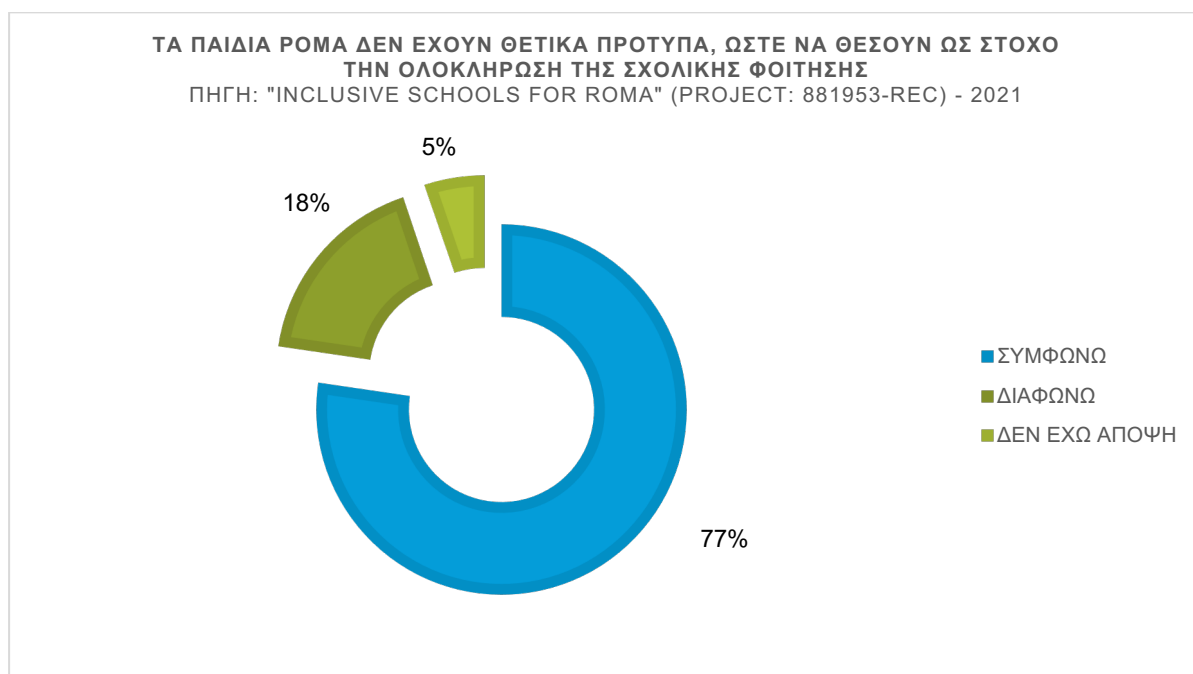
Γράφημα 17. Εκπαιδευτικοί - Τα εκάστοτε προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά δεν λαμβάνουν υπόψη προηγούμενες δράσεις

"Τα σχολεία δεν έχουν δίκτυα συνεργασίας για τη σταθερή υποστήριξη των παιδιών Ρομά"

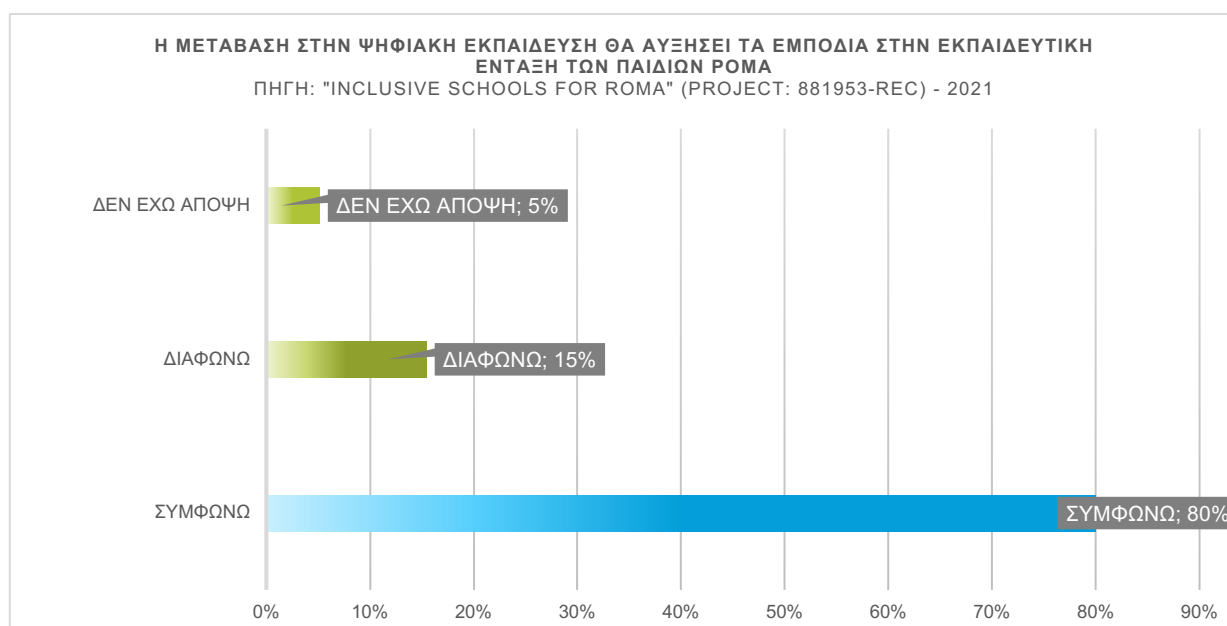
Γράφημα 18. Εκπαιδευτικοί - Τα σχολεία δεν έχουν δίκτυα συνεργασίας για τη σταθερή υποστήριξη των παιδιών Ρομά

“Τα παιδιά Ρομά δεν έχουν θετικά πρότυπα ώστε να θέσουν ως στόχο την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης.

Γράφημα 19. “Τα παιδιά Ρομά δεν έχουν θετικά πρότυπα ώστε να θέσουν ως στόχο την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης

“Η μετάβαση στην ψηφιακή εκπαίδευση θα αυξήσει τα εμπόδια στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά”

Γράφημα 20. Τα παιδιά Ρομά δεν έχουν θετικά πρότυπα ώστε να θέσουν ως στόχο την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης

Οι απαντήσεις στις επιμέρους διαστάσεις του ερωτήματος που εξετάζει τα εμπόδια στη σχολική ένταξη των παιδιών Ρομά περιγράφουν εν συντομία την παρούσα κατάσταση και τη θέση των παιδιών Ρομά στο ελληνικό σχολείο ενώ δίνει και μία ανασκόπηση της εκπαιδευτικής πολιτικής στα θέματα της εκπαίδευσης των Ρομά.

Η πλειοψηφία των απαντήσεων των ερωτώμενων εκπαιδευτικών συγκεντρώνεται στις κατηγορίες «πολύ» και «πάρα πολύ». Κατά βάση, η πλειοψηφία θεωρεί ότι βασικό εμπόδιο για τη σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά είναι ότι η οικογένειά τους δεν έχει σε προτεραιότητα την εκπαίδευση.

Επίσης, η μεγάλη πλειοψηφία των εκπαιδευτικών από όλες τις κατηγορίες δεν συμφωνούν καθόλου με τη θέση ότι «τα κορίτσια Ρομά δεν αγαπούν το σχολείο». Μάλιστα, σε σχέση με τα στελέχη εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να είναι πολύ πιο ξεκάθαροι σε αυτή την άποψή τους. Επομένως, η πλειοψηφία των ερωτώμενων και ειδικά όσοι έχουν σημαντική εμπειρία δηλώνει ότι τα κορίτσια Ρομά αγαπούν το σχολείο, δεδομένο που φωτίζει διαφορετικά τη μειωμένη αντιπροσώπευσή τους στο σχολείο.

Επιπρόσθετα, υπογραμμίζεται το ψηφιακό χάσμα που επηρεάζει στη σημερινή εποχή την συμμετοχή των παιδιών Ρομά. Δεδομένου ότι η χρήση της τεχνολογίας έχει καταστεί προϋπόθεση για την ευημερία και τη συμμετοχή των παιδιών Ρομά και για την ανάπτυξη των δικαιωμάτων τους, το ζήτημα του ψηφιακού αποκλεισμού προστίθεται στα ήδη υπάρχοντα εμπόδια.

Τέλος, αναδεικνύεται ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί στερούνται επαρκούς εκπαίδευσης και εκπαιδευτικών εργαλείων για τις προκλήσεις που αφορούν την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Αναδεικνύεται η ανάγκη εκπαίδευσης και ανάπτυξης συγκεκριμένων μεθοδολογιών διδασκαλίας που να περιλαμβάνουν και άλλα θέματα και όχι μόνον ζητήματα διδακτικής.

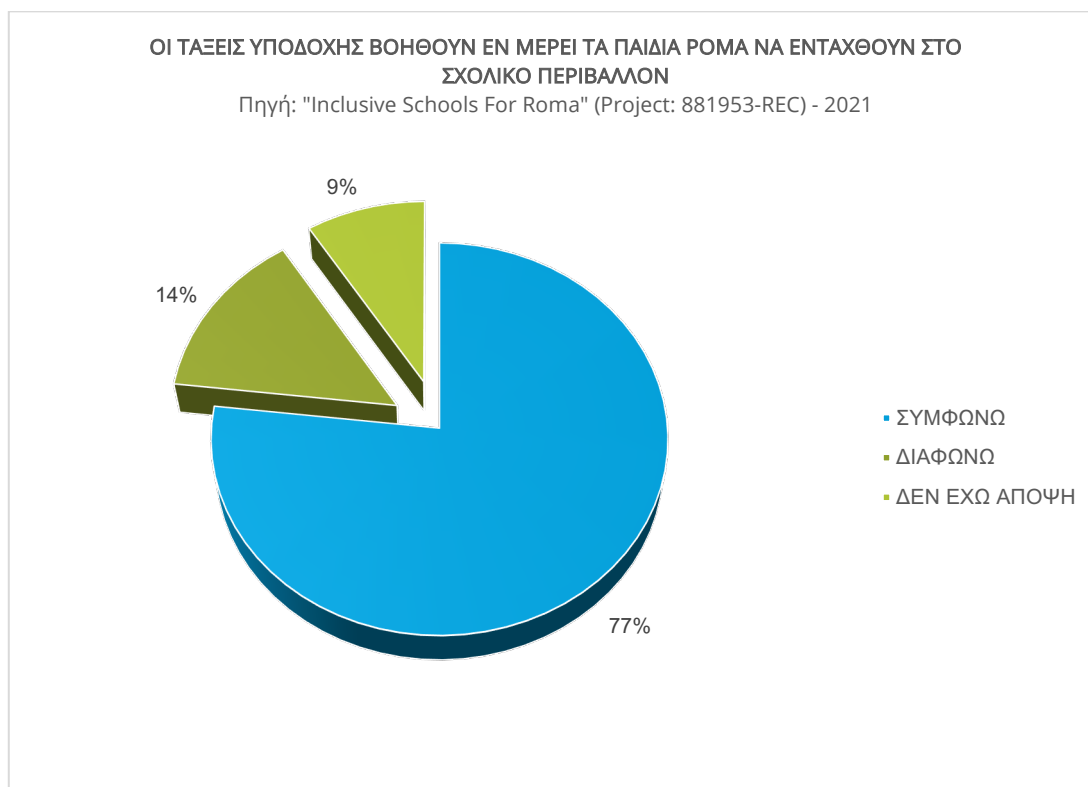
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΒΟΗΘΗΣΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΡΟΜΑ

Οι παράγοντες που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά αποτυπώθηκαν μέσω των απαντήσεων των ερωτώμενων βάσει της εκπαιδευτικής τους εμπειρίας, ήτοι:

« Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα στοιχεία που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά; »

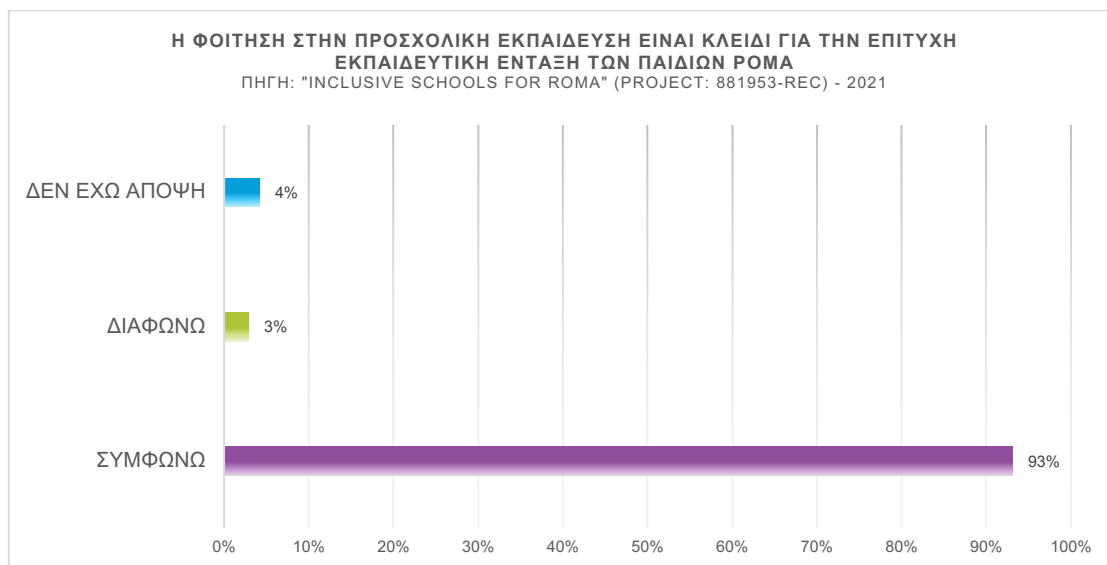
Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα προηγούμενων τεχνικών και μεθοδολογιών υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά, όπως τις τάξεις υποδοχής, τις συναφείς δράσεις επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, τον ενεργό ρόλο της τοπικής κοινότητας κλπ. Οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

“Οι Τάξεις Υποδοχής βοηθούν εν μέρει τα παιδιά Ρομά να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον”

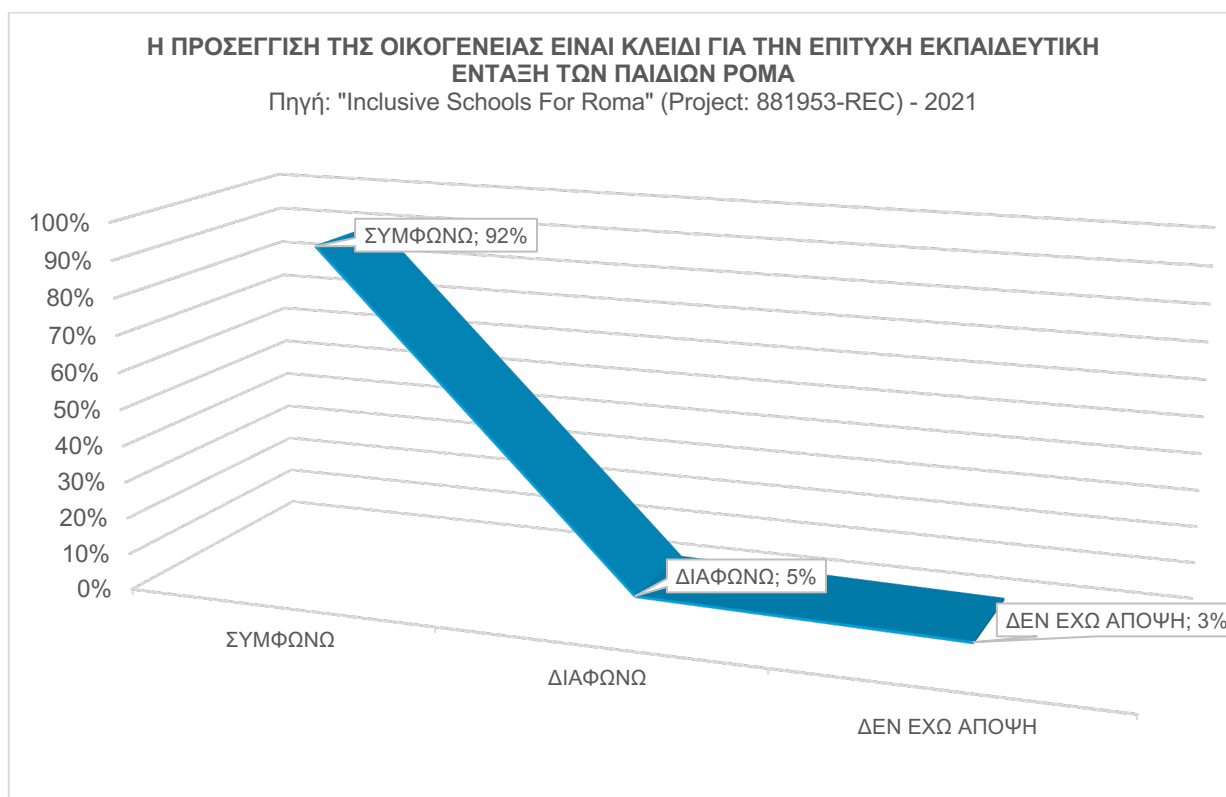
Γράφημα 21. Οι Τάξεις Υποδοχής βοηθούν εν μέρει τα παιδιά Ρομά να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον

“Η φοίτηση στην προσχολική εκπαίδευση είναι κλειδί για την επιτυχή ένταξη των παιδιών”

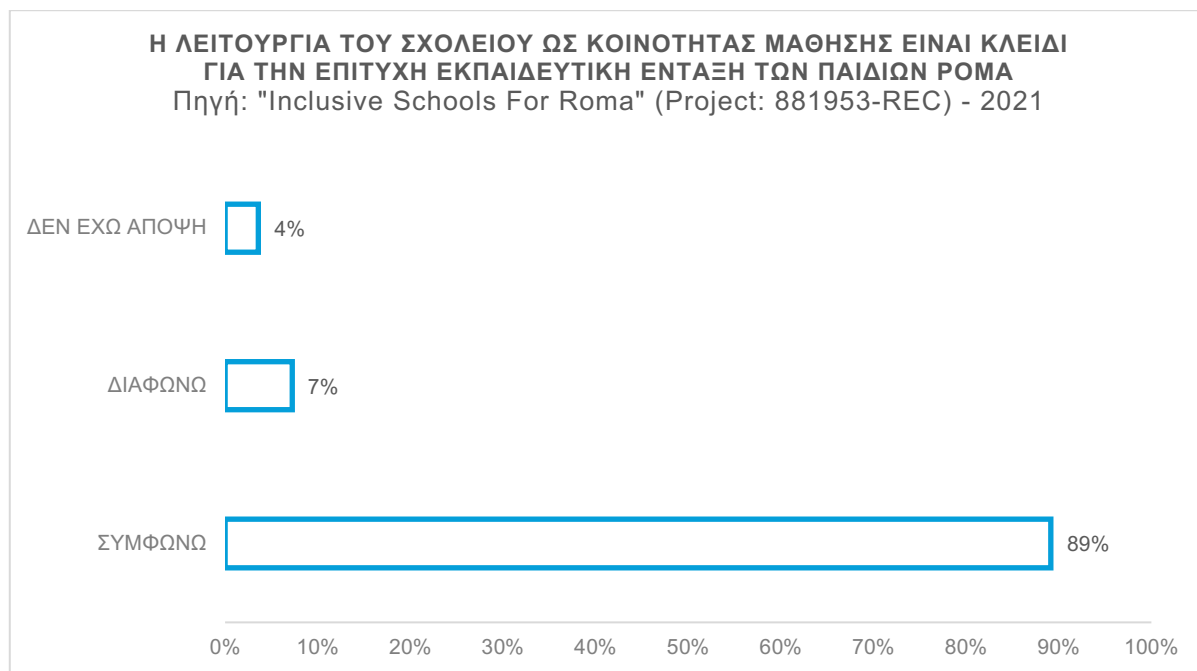
Γράφημα 22. Η φοίτηση στην προσχολική εκπαίδευση είναι κλειδί για την επιτυχή ένταξη των παιδιών

“Η προσέγγιση της οικογένειας είναι κλειδί για την επιτυχή ένταξη των παιδιών Ρομά”

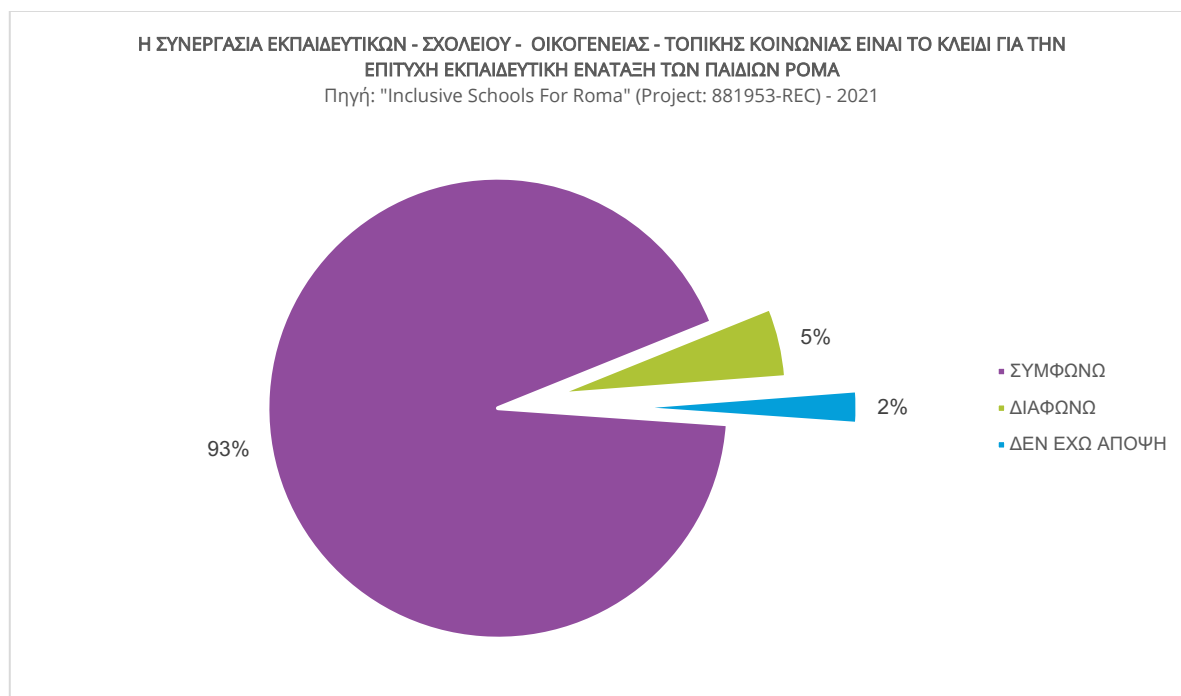
Γράφημα 23. Η προσέγγιση της οικογένειας είναι κλειδί για την επιτυχή ένταξη των παιδιών Ρομά

“Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη”

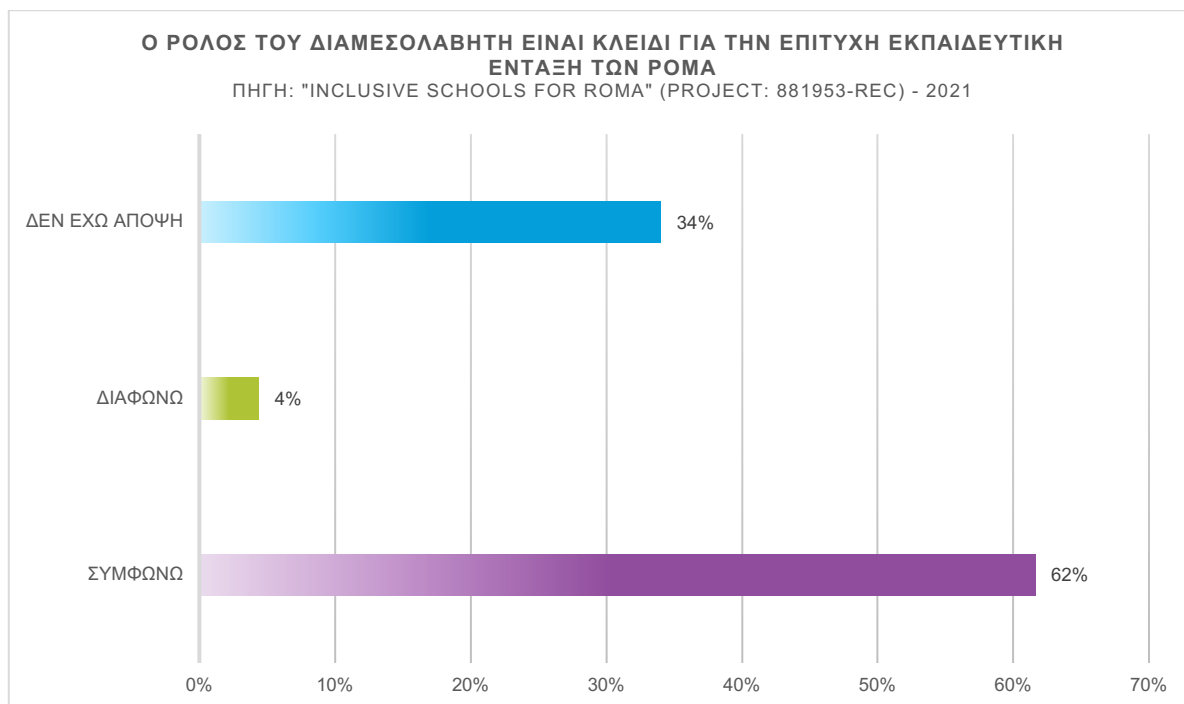
Γράφημα 24. Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη

“Η συνεργασία εκπαιδευτικών-σχολείου-οικογένειας-τοπικής κοινωνίας είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά”

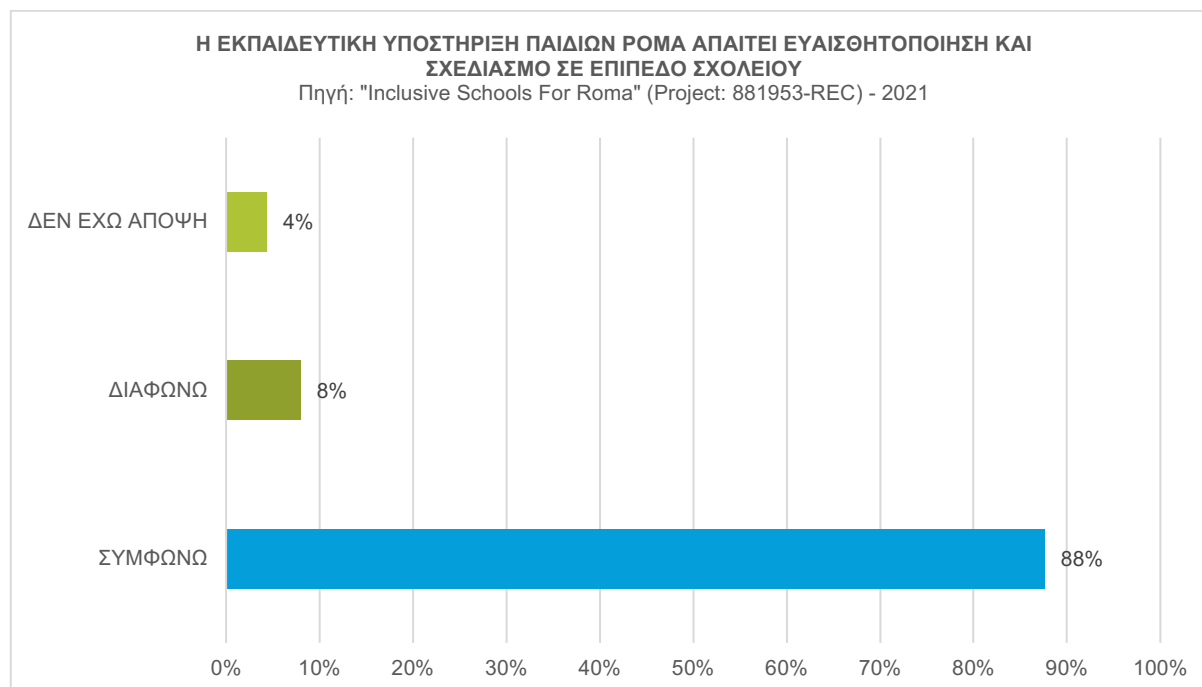
Γράφημα 25. Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη

“Ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά”

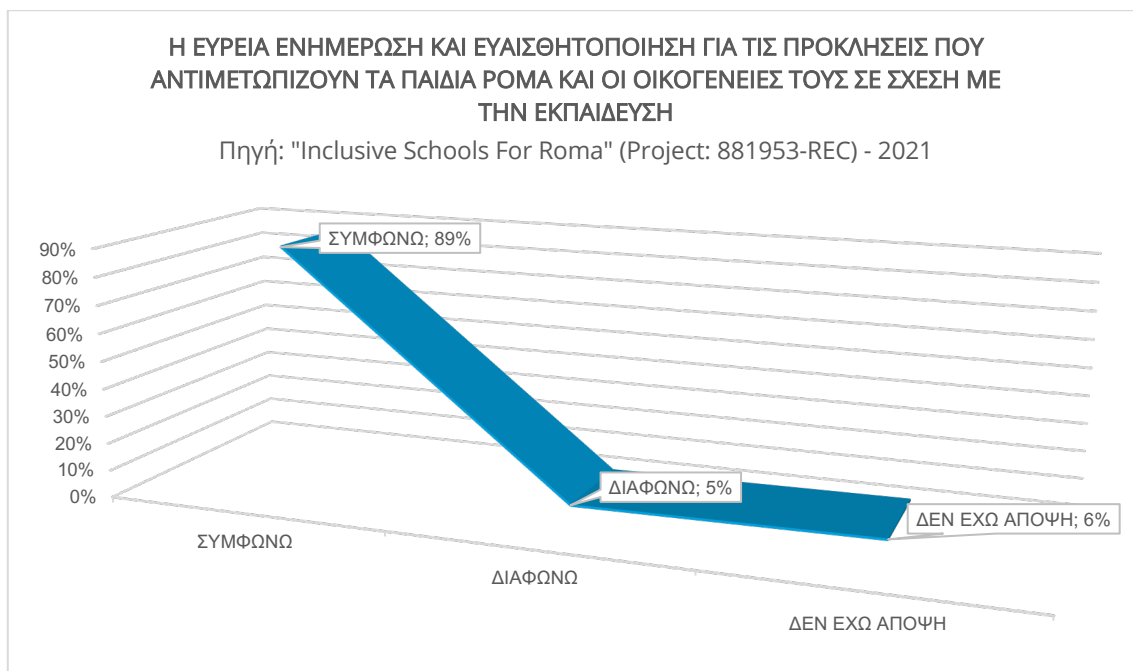
Γράφημα 26. Εκπαιδευτικοί - Ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά

“Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά απαιτεί ευαισθητοποίηση και σχεδιασμό σε επίπεδο σχολείου”

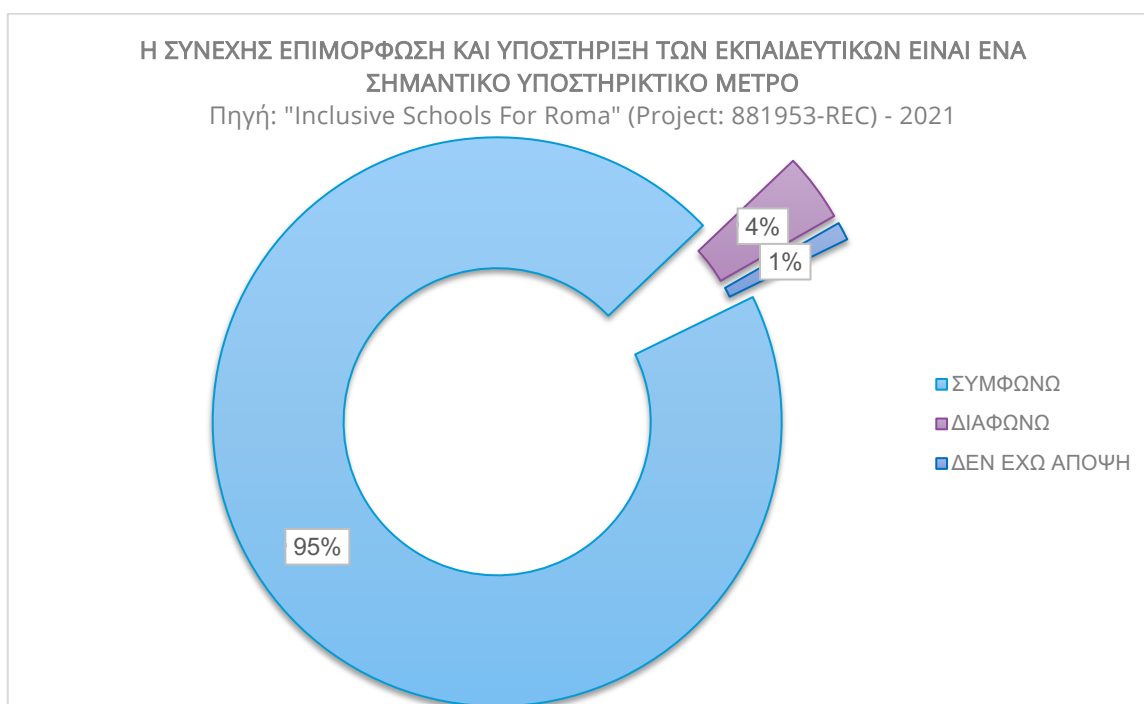
Γράφημα 27. Εκπαιδευτικοί - Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά απαιτεί ευαισθητοποίηση και σχεδιασμό σε επίπεδο σχολείου

“Η ευρεία ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά”

Γράφημα 28. Η ευρεία ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά

“Η συνεχής επιμόρφωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών είναι ένα σημαντικό υποστηρικτικό μέτρο”

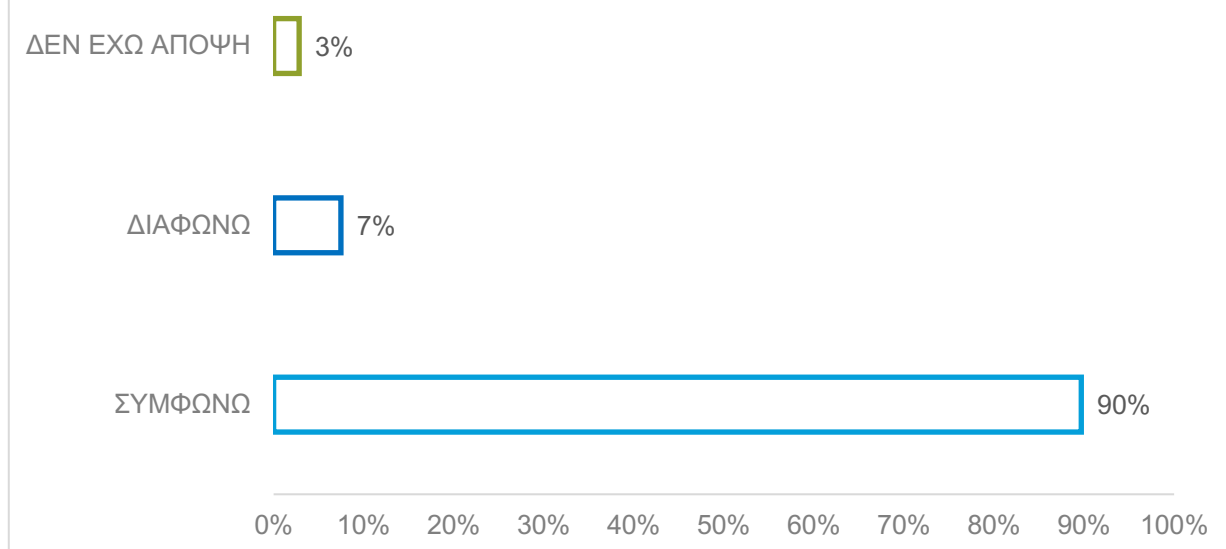

Γράφημα 29. Η συνεχής επιμόρφωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών είναι ένα σημαντικό υποστηρικτικό μέτρο

“Η συνεχής ενισχυτική διδασκαλία των παιδιών Ρομά (από την Πρωτοβάθμια έως και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση)”

Η ΣΥΝΕΧΗΣ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΩΣ ΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΗ ΣΧΟΛΙΚΗ
ΤΟΥΣ ΦΟΙΤΗΣΗ

Πηγή: "Inclusive Schools For Roma" (Project: 881953-REC) - 2021

Γράφημα 30. Η συνεχής ενισχυτική διδασκαλία των παιδιών Ρομά (από την Πρωτοβάθμια έως και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση)

Οι απαντήσεις στις επιμέρους διαστάσεις του ερωτήματος που εξετάζει τους παράγοντες που μπορούν να υποστηρίξουν την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά ανέδειξαν τη σημασία της συνεργασίας ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και το σχολείο με τις οικογένειες Ρομά.

Συγκεκριμένα, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος του διαμεσολαβητή προκειμένου να δημιουργηθεί μία σχέση εμπιστοσύνης και ανοικτής επικοινωνίας μεταξύ του σχολείου και της κοινότητας των Ρομά. Οι διαμεσολαβητές επιδιώκουν να κατανοήσουν την κατάσταση των παιδιών Ρομά προκειμένου να αντικατοπτρίζουν την αντίστοιχη βάση για τον σχεδιασμό δράσεων.

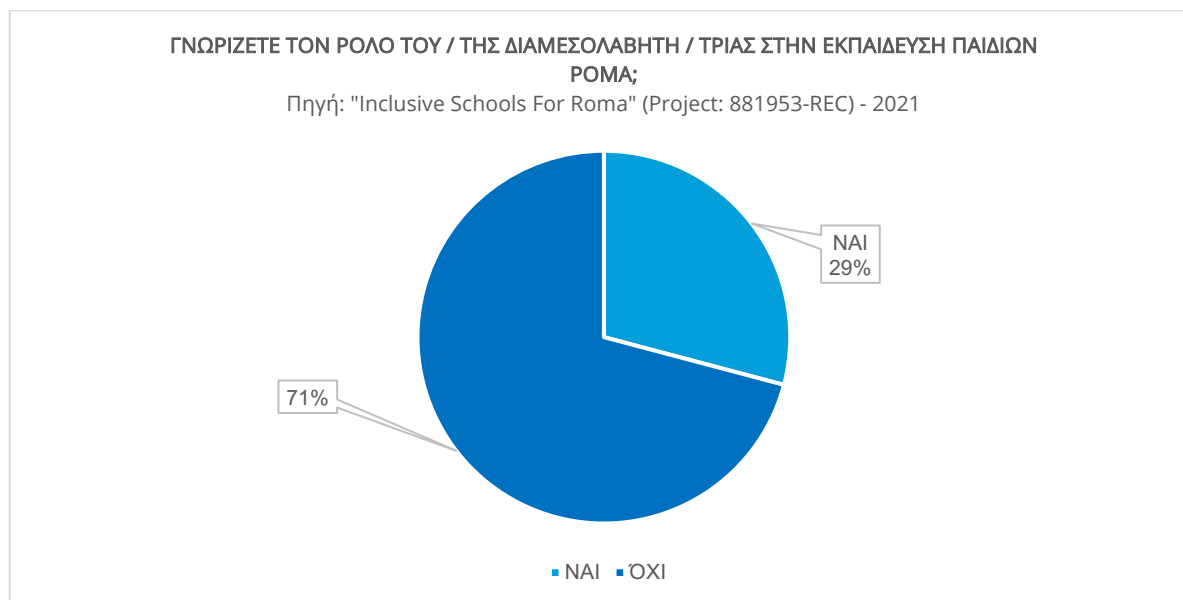
Επιπρόσθετα, οι απαντήσεις περιγράφουν την ανάγκη για καινοτόμες πρακτικές που μέσω της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών θα προωθεί την ένταξη των μαθητών Ρομά και μέσω της ενισχυτικής διδασκαλίας θα αντιμετωπίζει τις χαμηλές σχολικές επιδόσεις και υψηλά ποσοστά σχολικής εγκατάλειψης μεταξύ των παιδιών Ρομά.

Τέλος, υπογραμμίζεται η ανάγκη για την ευρεία κοινωνική ευαισθητοποίηση για την αναγνώριση των εκπαιδευτικών εμποδίων των μαθητών Ρομά. Δεν πρέπει να υπάρχει ελλιπής ενημέρωση για τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά. Η ακραία φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η έλλειψη τακτικής απασχόλησης και η χαμηλή εκπαιδευτική επίτευξη είναι γεγονότα. Με την καταπολέμηση των φαινομένων του αποκλεισμού των Ρομά, καταπολεμούνται, επίσης, και οι βασικές αιτίες της δημιουργίας των στερεοτύπων για τους μαθητές Ρομά.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ

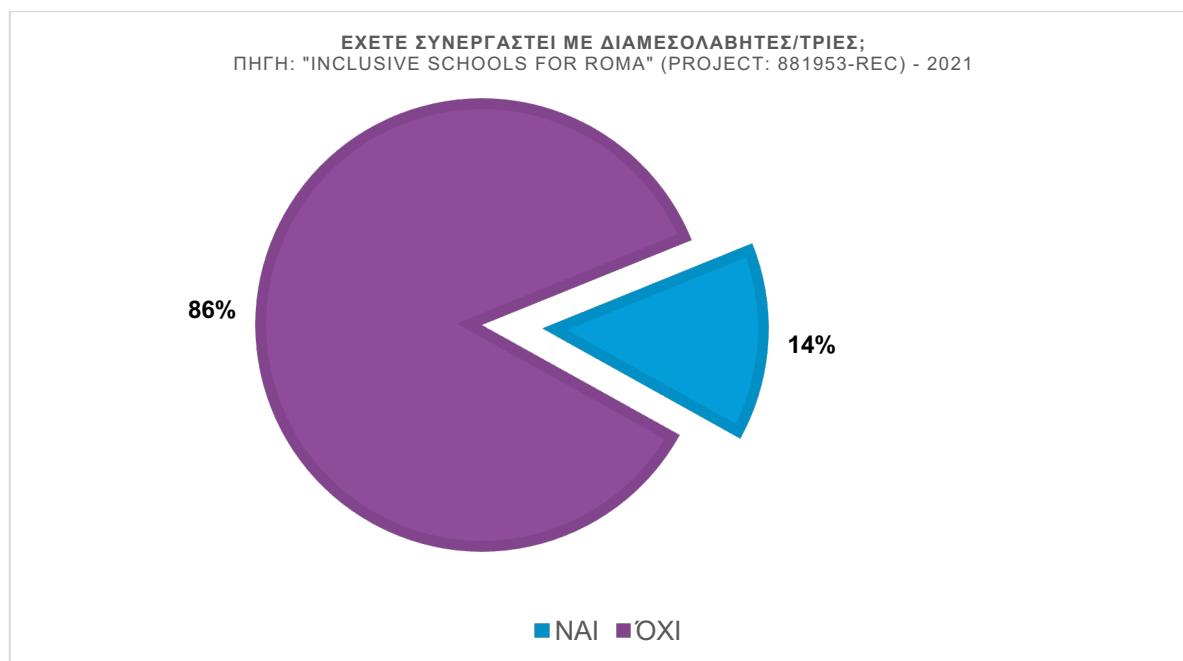
Ο ρόλος της διαμεσολάβησης αποτυπώθηκε μέσω των απαντήσεων των ερωτώμενων

Στο ερώτημα «Γνωρίζετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά;», οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

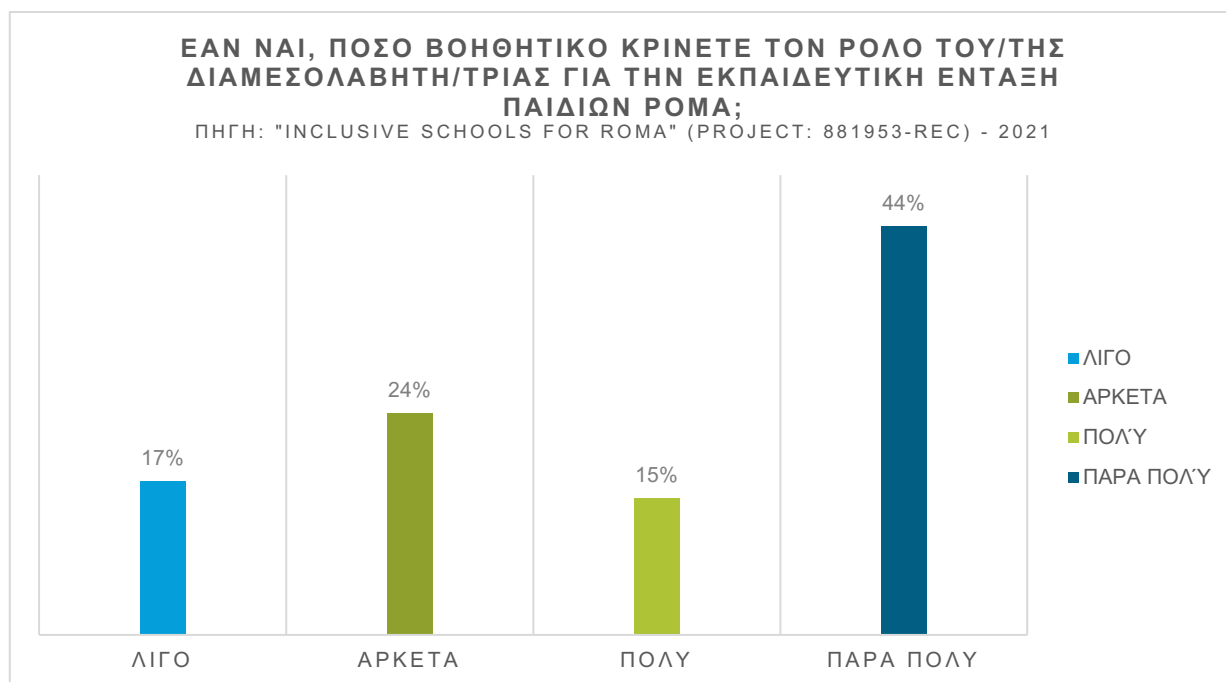
Γράφημα 31. Ο Ρόλος του Διαμεσολαβητή – Γνωριμία με το ρόλο

Στο ερώτημα «Έχετε συνεργαστεί με διαμεσολαβητές/τριες;», οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

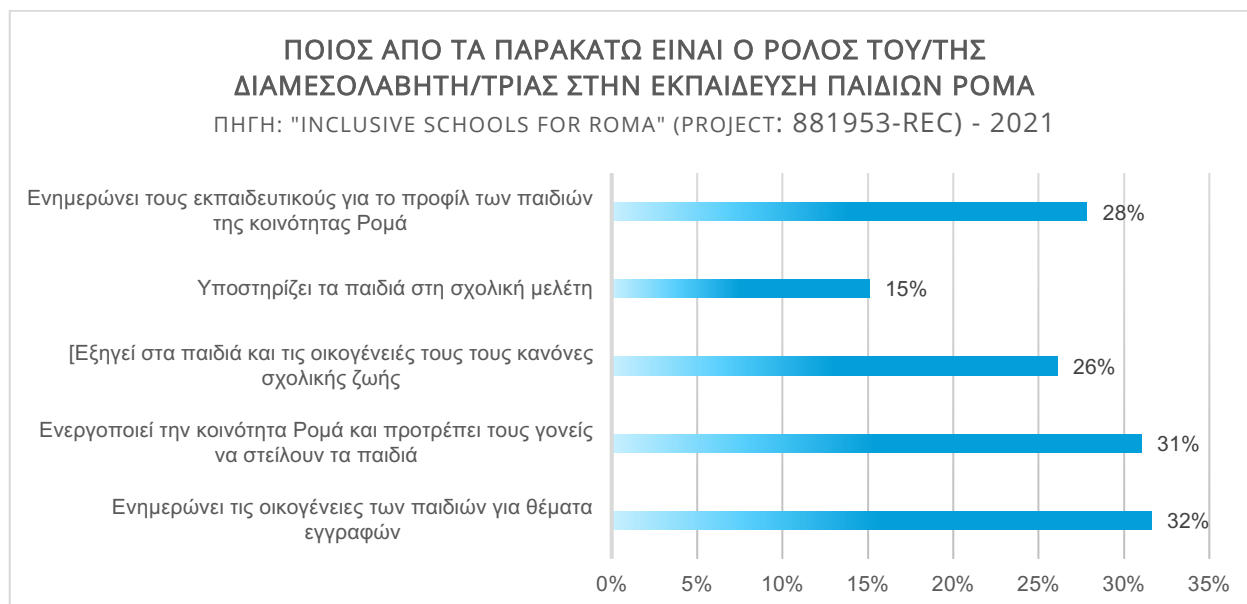
Γράφημα 32. Ο Ρόλος του Διαμεσολαβητή – Προηγούμενη συνεργασία

Στο ερώτημα «Εάν ναι, πόσο βοηθητικό κρίνετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά;», οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

Γράφημα 33. Ο Ρόλος του Διαμεσολαβητή – Πόσο βοηθητικός είναι ο ρόλος

Στο ερώτημα “Ποιος από τα παρακάτω είναι ο ρόλος του / της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά”

Γράφημα 34. Εκπαιδευτικοί - Ο Ρόλος του Διαμεσολαβητή

Από όσους απάντησαν ότι γνωρίζουν τον ρόλο του διαμεσολαβητή, όπως είναι αναμενόμενο, η μεγάλη πλειοψηφία ανήκει σε εκπαιδευτικούς με εμπειρία στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά. Ελάχιστο είναι το ποσοστό εκείνων των εκπαιδευτικών που γνωρίζουν τον ρόλο, ενώ δεν έχουν πολυετή εμπειρία. Από την άλλη τα ποσοστά όσων δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν τον ρόλο είναι σημαντικά για τις κατηγορίες αυτών που δηλώνουν ότι έχουν εμπειρία.

Επομένως, αν και ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι γνωστός κατά βάση σε όσους έχουν ασχοληθεί στην πράξη με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά, φαίνεται ότι δεν είναι ένας ρόλος καθιερωμένος και εδραιωμένος, ώστε να είναι γενικά γνωστός στην εκπαιδευτική κοινότητα. Διαφοροποιήσεις υπήρξαν και σε όσους/όσες απάντησαν ότι έχουν συνεργαστεί με διαμεσολαβητή ως προς το πόσο τους βοήθησε στο έργο τους.

Για όλες τις επιμέρους κατηγορίες των ερωτώμενων η ενημέρωση των οικογενειών Ρομά από τον διαμεσολαβητή είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία βασική διάσταση του ρόλου του. Επίσης, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων συμφώνησε ότι βασική διάσταση του ρόλου του διαμεσολαβητή είναι να παρακινεί τους γονείς Ρομά να στείλουν τα παιδιά στο σχολείο, να εξηγεί στα παιδιά και τις οικογένειές τους τους κανόνες της σχολικής ζωής και να ενημερώνει τους εκπαιδευτικούς για τα παιδιά της κοινότητας Ρομά και τα χαρακτηριστικά τους.

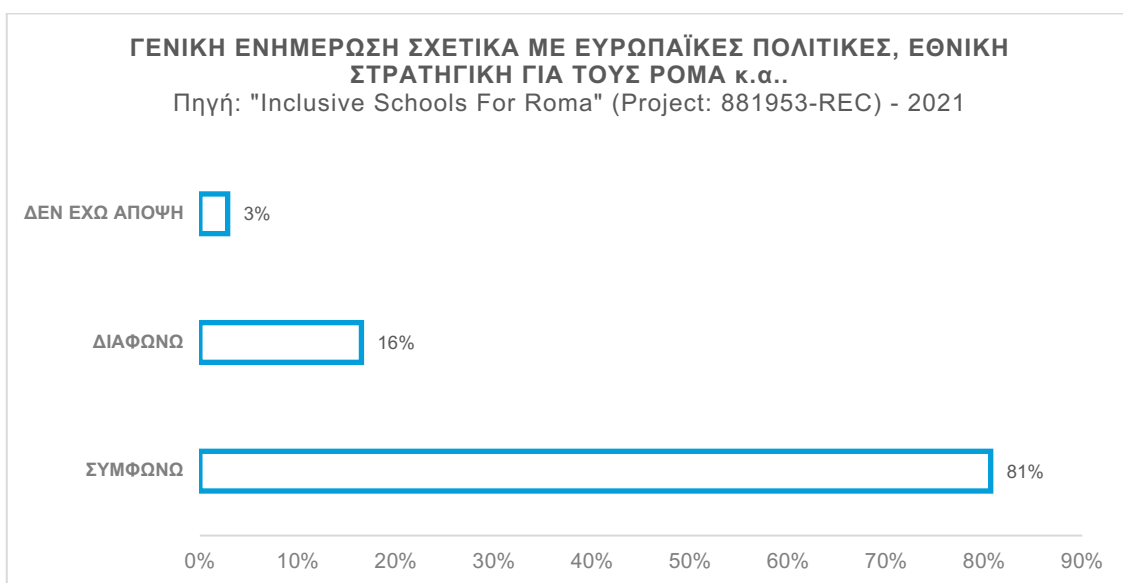
Διαφοροποιημένη ήταν η τοποθέτηση των ερωτώμενων σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες αναφορικά με το αν η υποστήριξη των παιδιών στη σχολική μελέτη είναι διάσταση του ρόλου του διαμεσολαβητή. Η πλειοψηφία των απαντήσεων από όλες τις κατηγορίες δήλωσε ότι συμφωνεί με τη θέση αυτή. Ωστόσο ικανά ποσοστό αναδείχθηκαν και στις άλλες δύο επιλογές, (Δεν συμφωνώ, Δεν έχω γνώμη), γεγονός που δείχνει ότι δεν υπάρχει ξεκάθαρη και ισχύουσα θέση. Φαίνεται, επομένως, ότι είναι ανάγκη να καταστεί πιο ξεκάθαρος ο ρόλος του διαμεσολαβητή ως προς αυτή τη διάσταση.

Συμπερασματικά, ο ρόλος του διαμεσολαβητή, αν και συνδέεται με βασικές διαστάσεις της σύνδεσης των οικογενειών Ρομά με το σχολείο και αναγνωρίζεται ως αναγκαίος, δεν έχει σαφή θέση στην εκπαιδευτική κοινότητα.

ΤΡΟΠΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

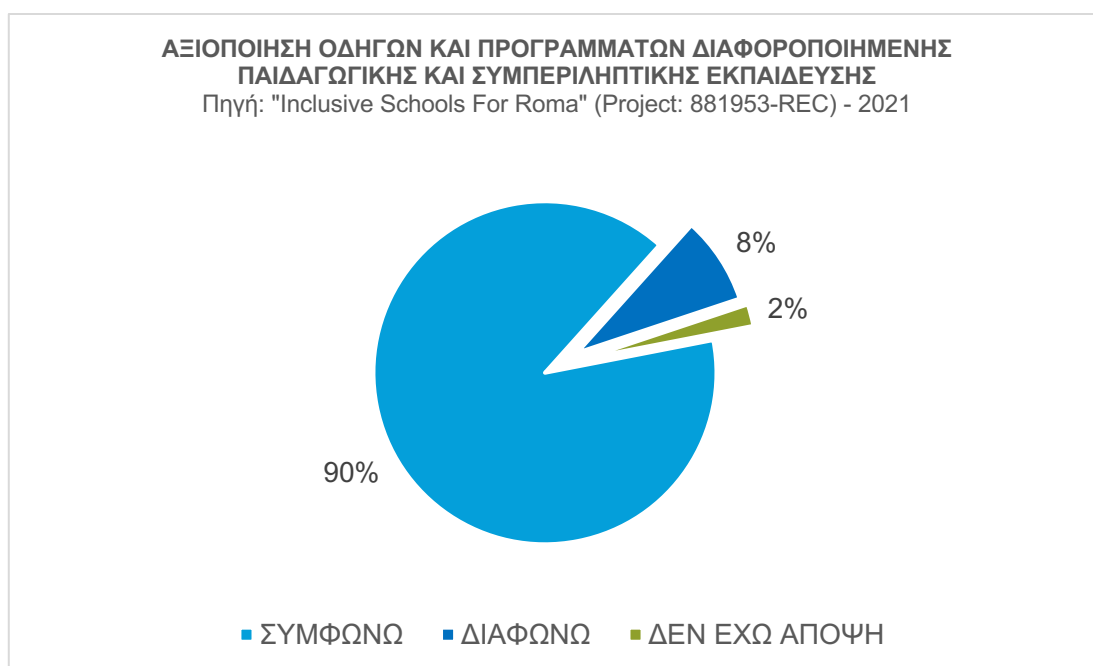
Βασικός στόχος της έρευνας ήταν η διερεύνηση της αντίληψης των εκπαιδευτικών για τους αποτελεσματικότερους τρόπους ενίσχυσης και υποστήριξης του ρόλου του εκπαιδευτικού και, εν γένει, της εκπαιδευτικής διαδικασίας, με στόχο την αύξηση του αριθμού των παιδιών Ρομά που συμμετέχουν στη σχολική ζωή και την παραμονή τους στο σχολικό περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν για την αποτελεσματικότητα διαφόρων μεθοδολογιών και τρόπων ενίσχυσης του έργου τους. Οι εκπαιδευτικοί απάντησαν ως εξής:

“Γενική Ενημέρωση σχετικά με Ευρωπαϊκές πολιτικές και Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά”

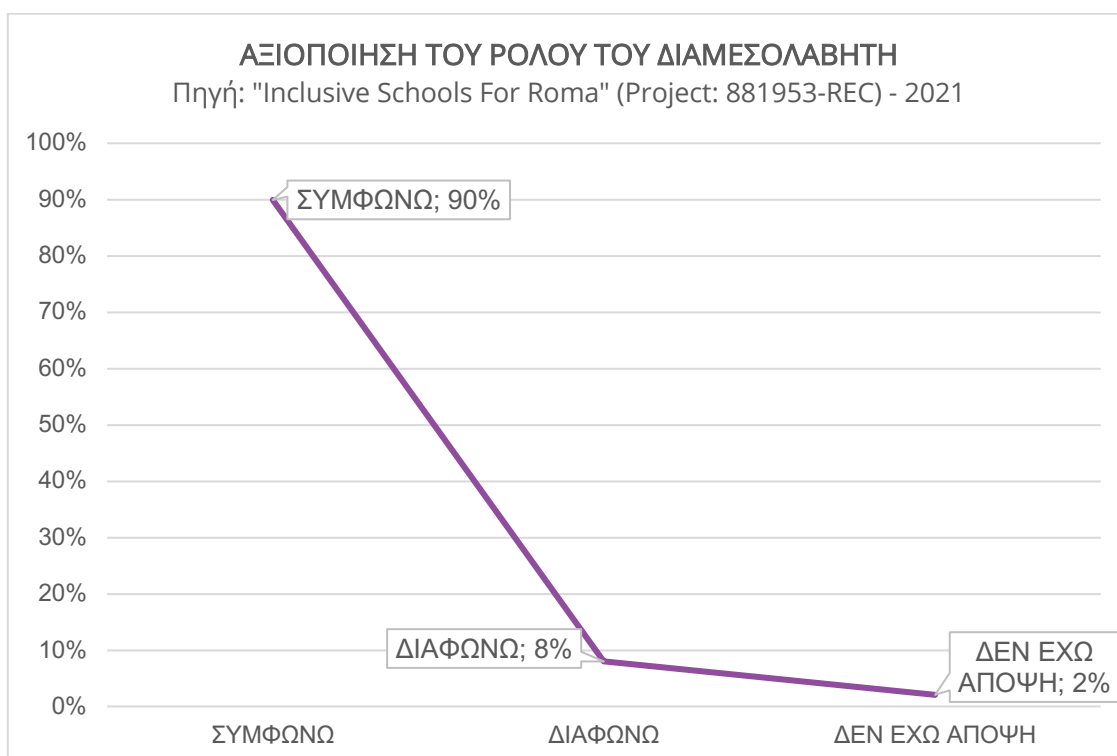
Γράφημα 35. Τρόποι υποστήριξης εκπαιδευτικών – Γενική Ενημέρωση σχετικά με Ευρωπαϊκές πολιτικές και Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά

“Αξιοποίηση Οδηγών και Προγραμμάτων Διαφοροποιημένης Παιδαγωγικής και Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης”

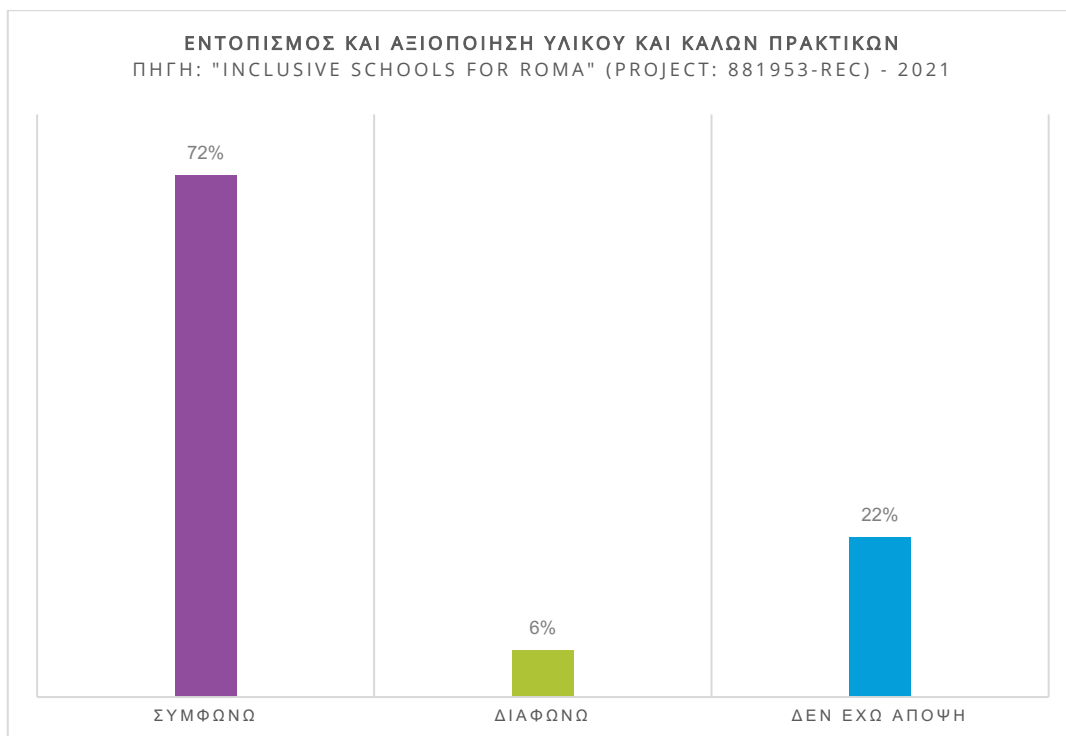
Γράφημα 36. Εκπαιδευτικοί - Τρόποι υποστήριξης εκπαιδευτικών - Αξιοποίηση Οδηγών και Προγραμμάτων Διαφοροποιημένης Παιδαγωγικής και Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης

“Αξιοποίηση του ρόλου του διαμεσολαβητή”

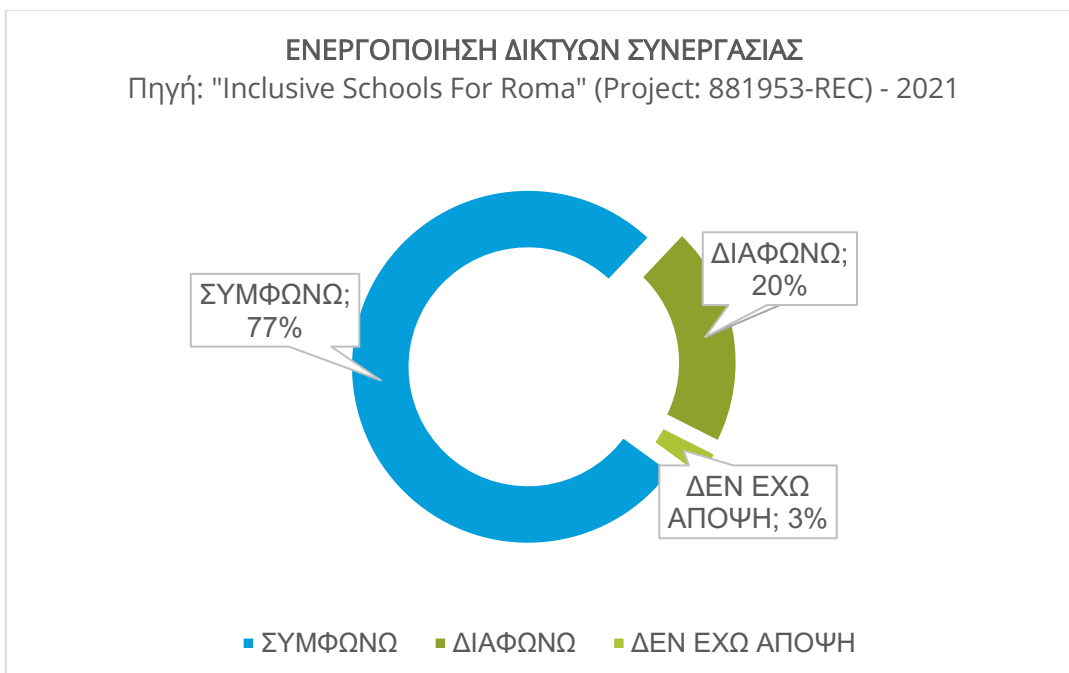
Γράφημα 37. Εκπαιδευτικοί - Τρόποι υποστήριξης εκπαιδευτικών - Αξιοποίηση του ρόλου του διαμεσολαβητή

“Εντοπισμός και αξιοποίηση υλικού και καλών πρακτικών”

Γράφημα 38. Εκπαιδευτικοί - Τρόποι υποστήριξης εκπαιδευτικών - Εντοπισμός και αξιοποίηση υλικού και καλών πρακτικών

“Ενεργοποίηση δικτύων εργασίας”

Γράφημα 39. Εκπαιδευτικοί - Τρόποι υποστήριξης εκπαιδευτικών - Ενεργοποίηση δικτύων εργασίας

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες συμφωνεί ότι οι Ευρωπαϊκές Πολιτικές για τους Ρομά είναι ένας βασικός τρόπος υποστήριξης της εκπαιδευτικής τους ένταξης που όμως βοηθά «Αρκετά» ή «Πολύ».

Πιο σημαντική αναδείχθηκε η πρακτική της ενδυνάμωσης καθώς σε όλες τις επιμέρους κατηγορίες η πλειοψηφία των ερωτηθέντων υποστήριξε ότι η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και η ανάπτυξη νέων σχεδίων δράσης είναι ένας τρόπος υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά που βοηθά «Πάρα Πολύ» και «Πολύ».

Στο ζήτημα της αξιοποίησης του ρόλου των διαμεσολαβητών/τριων συνολικά και για τις τρεις επιμέρους κατηγορίες εμπειρίας των εκπαιδευτικών η επιλογή «Πάρα πολύ» συγκέντρωσε τις περισσότερες απαντήσεις αναφορικά με τη θέση ότι η αξιοποίηση του ρόλου του διαμεσολαβητή υποστηρίζει την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά. Ωστόσο, εξίσου σημαντικά ήταν και τα ποσοστά και στην επιλογή «Δεν έχω γνώμη», στοιχείο που δείχνει την αναγκαιότητα ενίσχυσης και ανάδειξης αυτού του ρόλου.

Τέλος, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεώρησε ότι οι πλατφόρμες υλικού και καλών πρακτικών είναι ένας τρόπος υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά που βοηθά «Πάρα Πολύ» ενώ ανάλογη ήταν και η εικόνα των ερωτηθέντων που θεώρησε ότι η αναζήτηση συνεργειών αποτελεί τρόπο υποστήριξης της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά που βοηθά «Πολύ»

4.2. Ανάλυση Αποτελεσμάτων Συνεντεύξεων και Ομάδων Εστίασης με Εκπαιδευτικούς, Γονείς Ρομά και Εμπλεκόμενους Φορείς

Η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει τη συλλογή, ανάλυση και ερμηνεία δεδομένων που σχετίζονται με τον κοινωνικό κόσμο και τις έννοιες και τις συμπεριφορές των ανθρώπων μέσα σε αυτόν. η εκπαίδευση περιλαμβάνει πολύπλοκες ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις που σπάνια μπορούν να μελετηθούν ή να εξηγηθούν με απλούς όρους. Οι σύνθετες εκπαιδευτικές καταστάσεις απαιτούν πολύπλοκη κατανόηση. Έτσι, το πεδίο της εκπαιδευτικής έρευνας μπορεί να επεκταθεί με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων. Η ποιοτική έρευνα μπορεί μερικές φορές να παρέχει μια καλύτερη κατανόηση της φύσης των εκπαιδευτικών προβλημάτων και έτσι να προσθέσει πληροφορίες για τη διδασκαλία και τη μάθηση σε διάφορα πλαίσια.

Οι κατηγορίες που ανέδειξε η ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ημι-δομημένων συνεντεύξεων διαμορφώθηκαν ως εξής

- Προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά και προϋποθέσεις για την εκπαιδευτική τους ένταξη
- Ο ρόλος της οικογένειας Ρομά στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών
- Ο ρόλος του διαμεσολαβητή στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά
- Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών και των διαμεσολαβητών προκειμένου να προαχθεί η εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά
- Ο ρόλος της πολιτείας

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΡΟΜΑ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΝΤΑΞΗ

Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις συνεντεύξεις και τις τρεις ομάδες εστίασης δείχνουν ότι η εκπαιδευτική κατάσταση των παιδιών Ρομά είναι χειρότερη από εκείνη των παιδιών της κυρίαρχης ομάδας. Κύρια χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά είναι το χαμηλό ποσοστό εγγραφής και συμμετοχής στη σχολική ζωή, οι χαμηλές επιδόσεις, η πρόωρη εγκατάλειψη και η μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ο βασικότερος δείκτης σχολικής διαρροής είναι οι συνθήκες ζωής και η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των Ελλήνων Ρομά. Οι συμμετέχοντες της έρευνας επανειλημμένα αναφέρθηκαν ότι μεγάλος αριθμός μαθητών Ρομά στα σχολεία ή τις κοινότητές τους, ζουν σε συνθήκες φτώχειας, σε οικογένειες με έχουν μεγάλο αριθμό μελών, με γονείς με πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, άνεργους ή/και με ασταθή εργασία και με συχνές μετακινήσεις εξαιτίας της απασχόλησης των γονέων τους.

Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης του συγκεκριμένου πληθυσμού όπως η έλλειψη ηλεκτρικού ρεύματος και οι κακές συνθήκες υγιεινής φέρνουν την εκπαίδευση σε χαμηλή προτεραιότητα, ενώ *οι συνθήκες διαβίωσης οδηγούν πολλές φορές σε μη αποδεκτές έως παραβατικές συμπεριφορές*, σε επαιτεία και σε παιδική εργασία με άμεση συνέπεια η εκπαίδευση να παύει εντελώς να είναι προτεραιότητα αυτών των πληθυσμιακών ομάδων.

Στο θέμα των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά εντοπίστηκε ένας διπλός μηχανισμός προϋποθέσεων για την αντιμετώπιση των προκλήσεων. Αφενός λύσεις για *τη βελτίωση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης του πληθυσμού των Ρομά*:

«Αν δεν αλλάξει η καθημερινότητα των παιδιών, πώς θα τα βάλουμε στα σχολεία;» Αναφερόμενος στις κακές συνθήκες διαβίωσης των παιδιών Ρομά, ο ΚΠ, με εμπειρία διαμεσολάβησης, επικεντρώθηκε στην ανάγκη σχεδιασμού και υλοποίησης δράσεων κυρίως σε κοινοτικό και οικογενειακό επίπεδο. Πλοηγός αυτών των δράσεων δύναται να είναι η παρατήρηση καλών πρακτικών ένταξης σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, καθώς όπως υποστήριξε ο ΚΠ *«οι κοινωνίες Ρομά είναι κοινωνίες πολλαπλών ταχυτήτων αφού άλλο επίπεδο διαβίωσης θα βρεις στον Ασπρόπυργο, άλλο στην Αγία Βαρβάρα και άλλο στην Ξάνθη ή στην Κέρκυρα.»*

Η ΧΓ αναγκάστηκε από νωρίς να έρθει σε επαφή με την τοπική κοινωνία των Ρομά προκειμένου να καταλάβει πως θα πρέπει να προσεγγίσει τα παιδιά. Τα παιδιά ζουν κυρίως σε καταυλισμούς και έχουν περιορισμένες κοινωνικές δεξιότητες. Οι παρεμβάσεις στο οικογενειακό περιβάλλον είναι περιορισμένες παρόλο που δεν υπάρχει άρνηση για επισκέψεις από τις δασκάλες. Η σχολική διαρροή είναι κάτι σύνηθες που ακολουθεί την εγγραφή στο σχολείο για καθαρά επιδοματικούς λόγους.

Ανάμεσα στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά, η ΒΠ εστίασε στο θέμα του ψηφιακού αποκλεισμού και στο θέμα της φτώχειας των οικογενειών. Η ίδια κατάφερε ως κοινωνική λειτουργός να παρατηρήσει τις δυσκολίες της καθημερινότητας των οικογενειών Ρομά που προσπαθούν να λειτουργήσουν για να εξασφαλίσουν τόσο τα ζητούμενα της καθημερινότητας τους όσο και για να ακολουθήσουν τον σύγχρονο τρόπο ζωής προκειμένου να ενταχθούν τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά τους.

«Εφόσον οι γονείς δεν έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών, είναι θέμα θεσμικό να ενισχυθούν τα παιδιά εάν και εφόσον επιθυμείται εντέλει η εκπαιδευτική τους ένταξη.»

————— Β.Π.

«Η οποιαδήποτε εκπαιδευτική τροποποίηση στο αναλυτικό πρόγραμμα, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, επιλογή αποδεκτών διαμεσολαβητών, δεν μπορεί να έχει το οποιοδήποτε θετικό αποτέλεσμα όταν το περιβάλλον των παιδιών δεν δύναται να ξεκινήσει καν την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Υπάρχει ανάγκη θεσμικών παρεμβάσεων που πρώτον θα κατανείμουν τον σχολικό πληθυσμό Ρομά σε πολλά σχολεία για να αλλάξει η «γκετοποίηση» του συγκεκριμένου πληθυσμού και δεύτερον θα επιμορφώσουν εκπαιδευτικούς και διαμεσολαβητές έτσι ώστε να μπορούν να παρέμβουν ουσιαστικά τόσο στα παιδιά όσο και στις οικογένειες τους».

————— Π.Γ.

Οι οικογένειες των παιδιών Ρομά χρειάζονται ειδική στήριξη και ενημέρωση, καθώς οι καθημερινές έννοιες δεν αφήνουν περιθώρια για την ενασχόληση τους με το σχολείο. Πέρα από τον ψηφιακό αποκλεισμό για τον οποίο γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί δεν υπάρχει ευαισθητοποίηση των αρχών για τις συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς. Πως είναι δυνατόν να συζητάμε για παιδιά που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν διαδικτυακά μαθήματα μέσα σε έναν καταυλισμό που δεν έχει νερό και ρεύμα;

————— Ε.Θ.

«Η όποια εκπαιδευτική ένταξη οφείλει να γίνει επί ίσους όρους για τα παιδιά Ρομά. Δεν είναι δυνατόν να περιμένουμε να ενταχθούν σε ένα σχολικό περιβάλλον στο οποίο εισέρχονται χωρίς κανένα απολύτως εφόδιο».

————— Α.Κ.

Και αφετέρου λύσεις που θα αφορούν την **στάση της κοινωνίας** απέναντι στους Ρομά:

Υπάρχει η ανάγκη μίας ολιστικής προσέγγισης για να καλυφθούν οι ανάγκες των μαθητών Ρομά. Μαθησιακές δράσεις με σκοπό την ενίσχυση της διδασκαλίας, οικογενειακές δράσεις με σκοπό την ενδυνάμωση και εμπύχωση των γονέων Ρομά και ειδικότερα των γυναικών, κοινωνικές δράσεις με σκοπό την αποτελεσματική διαπολιτισμική επικοινωνία, θεσμικές δράσεις με σκοπό την κοινωνική ένταξη και τέλος επιμορφωτικές δράσεις των εκπαιδευτικών και των διαμεσολαβητών με σκοπό την ουσιαστική και πρακτική καθοδήγηση.

————— Κ.Φ.

«Να κάνει τον παλιατζή; Για αυτόν τον έστειλα σχολείο. Να γίνει κάτι καλύτερο από εμάς. Επειδή ήμουν αγράμματη και αντιμετώπισα πολλά προβλήματα να βρω δουλειά, αποφάσισα τα παιδιά μου να έχουν καλύτερο μέλλον από εμένα. Και όχι μόνο εγώ αλλά και πολλά μέλη της κοινότητας μας...Ήρθαν και κάποιοι από την Πρόνοια και μας ενημέρωσαν ότι έπρεπε τα παιδιά να πάνε σχολείο.. Είχα μεγάλη υποστήριξη από το σχολείο. Βοήθησαν τον γιο μου με ενισχυτική διδασκαλία και έδωσαν δωρο-επιταγή για σχολικά στην μικρή. Είχαμε μεγάλη βοήθεια από το σχολείο και τους δασκάλους, παρόλη τη φτώχεια μας».

————— Σ.Ν.

Η παραπάνω αφήγηση της ΣΝ καταδεικνύει πως η εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά οφείλει να υιοθετήσει μία ολιστική προσέγγιση προκειμένου να είναι επιτυχής. Στην ιστορία της ΣΝ η εκπαιδευτική ένταξη ήταν αποτέλεσμα συντονισμένης προσπάθειας θεσμικών και εκπαιδευτικών φορέων καθώς και της ίδιας της οικογένειας.

Αναφέρθηκε επίσης η **ανάγκη για καλλιέργεια θετικής στάσης απέναντι στα παιδιά Ρομά**. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός θετικού κλίματος στο οποίο οι εκπαιδευτικοί θα κατανοούν το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο των μαθητών τους και θα αντιμετωπίζουν τους μαθητές Ρομά με σεβασμό και ενσυναίσθηση.

«Να είναι καλά ο κυρ Ηλίας που έβαλε τα παιδιά μου στο σχολείο».

Η ΣΜ είναι γονέας Ρομά και η ίδια φοιτά στο σχολείο δεύτερης ευκαιρίας. Επηρεασμένη από την δική της εμπειρία αποφάσισε να βοηθήσει τα παιδιά της να έχουν ένα καλύτερο εκπαιδευτικό μέλλον από την ίδια. Όμως η προσπάθεια της ενισχύθηκε και από την παρουσία και εμπλοκή ενός ευαισθητοποιημένου διευθυντή που έκανε αποδεκτή την εγγραφή των παιδιών Ρομά στο σχολείο και επιπλέον τα ενίσχυσε στην μάθηση τους μέσω ενισχυτικής διδασκαλίας.

«Η προσωπική μου εμπειρία έχει αναδείξει την αμφίδρομη εμπιστοσύνη ως το πιο σημαντικό στοιχείο στην επαφή ανάμεσα στο σχολικό και το οικογενειακό περιβάλλον. Οι γονείς Ρομά είναι επιφυλακτικοί όταν έρχονται για να γράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Όταν όμως τους καλούσα η ίδια να μιλήσουμε και από κοινού να βοηθήσουμε στην ένταξη των παιδιών τότε ανταποκρίνονταν θετικά. Τους έπεισα με την συμπεριφορά μου».

_____ Φ.Ν.

Τέλος, τα προγράμματα **κοινωνικής στέγασης** εμφανίστηκαν ως λύση που θα μπορούσε να λύσει το σοβαρό πρόβλημα των ακραίων συνθηκών φτώχειας στις οποίες ζουν πολλοί Ρομά.

Η Ε.Ρ. ορμώμενη από το δικό της προσωπικό αφήγημα και βίωμα δήλωσε πως η ζωή της άλλαξε όταν άλλαξαν και οι συνθήκες στέγασης για την οικογένειά της. Μετακομίζοντας σε καλύτερο περιβάλλον, τόσο η ίδια και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας άρχισαν να έχουν περισσότερες σχέσεις με άλλα άτομα εκτός της κοινότητας Ρομά. Και αυτή ακριβώς η συναναστροφή ήταν σύμφωνα με την ΕΡ ο κύριος λόγος που αποδέχτηκε και η ίδια την διαφορετικότητα της, δεν κλείστηκε στο στενό περιβάλλον της κοινότητας Ρομά και δεν ντρεπόταν για την καταγωγή της.

«Οι τσιγγάνοι θέλουν πρότυπα! Ακολουθούν ο ένας τον άλλο. Είναι νομαδικός λαός».

Ο ΚΤ εργάζεται ως διαμεσολαβητής σε παράρτημα Δήμου στην βορειοδυτική Ελλάδα. Είδε μεγάλες αλλαγές να λαμβάνουν χώρα στην περιοχή στην οποία δραστηριοποιείται από την στιγμή που δόθηκαν στεγαστικά δάνεια στους κατοίκους του καταυλισμού και είχαν τη δυνατότητα να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους. Η σταθερή στέγη είχε ως επακόλουθο την σταθερή εργασία και αλλαγές στον τρόπο ζωής των Ρομά.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Το κοινωνικό πλαίσιο της υποστήριξης των οικογενειών των παιδιών Ρομά είναι αναγκαίο προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης ένταξη των μαθητών Ρομά. Συγκεκριμένα, όλοι οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν την σημασία της **εκπαίδευσης πρωτίστως των γονέων** ως το μέσο για την μετέπειτα μαθητική ένταξη των παιδιών.

Έχοντας εργαστεί σε συγκεκριμένες περιοχές με υψηλό ποσοστό Ρομά έχω διαμορφώσει την άποψη πως το οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών ευθύνεται κατά κύριο λόγο για την μη επιτυχή ένταξη των παιδιών στο σχολείο. Τα φαινόμενα διαρροής οφείλονται στο γεγονός ότι πολλά παιδιά εγγράφονται στο σχολείο μόνο και μόνο για να μπορούν οι γονείς να είναι δικαιούχοι προνομιακών επιδομάτων και κατόπιν δεν ξαναπάνε σχολείο παρά μόνο όταν χρειαστεί να επανεγγραφούν.

————— Π.Γ.

Η ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία της τυπικής εκπαίδευσης θεωρείται, ιδίως από εκπαιδευτικούς που εργάζονται σε σχολεία με μαθητές Ρομά, ως απαραίτητη λύση για την αλλαγή της στάσης των γονέων Ρομά απέναντι στο ρόλο της επίσημης εκπαίδευσης και του σχολείου στη ζωή των παιδιών.

«Η όποια νέα στοχευμένη πολιτική δεν μπορεί να εφαρμοστεί μόνο στο σχολείο. Υπάρχει ανάγκη και για τη θέσπιση των σχολών γονέων προκειμένου να μπορούν οι μαθητές Ρομά να έχουν και εκπαιδευτική πρόοδο και όχι μόνο μία τυπική εκπαίδευση.»

————— Φ.Ν.

Η **συχνή επικοινωνία μεταξύ σχολείου και οικογένειας** είναι μια λύση που θεωρείται από πολλούς ερωτηθέντες ως θεμελιώδης για την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των παιδιών Ρομά στο σχολείο. Μερικοί από τους συμμετέχοντες μιλούν για την καθημερινή ανάγκη επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικών και οικογενειών Ρομά.

Η ΕΓ περιέγραψε πρωτίστως τις πρακτικές τις οποίες εφάρμοσε η ίδια στο σχολείο της προκειμένου να μειώσει τα φαινόμενα της σχολικής διαρροής. Πέρα από την εκμάθηση βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων και ενσωμάτωση των παιδιών Ρομά σε όλες τις σχολικές εκδηλώσεις, η ΕΓ εξήγησε πως πολλές φορές

αναγκάστηκε να προσφύγει και στην ενίσχυση των οικογενειών είτε με είδη ρουχισμού είτε με είδη τροφής, περιγράφοντας έτσι την έλλειψη κάλυψης βασικών αναγκών στις οικογένειες Ρομά.

Ορμώμενοι είτε από δικά τους προσωπικά βιώματα είτε από την επιτυχημένη πορεία άλλων μελών της κοινότητας που επέλεξαν τον δρόμο της εκπαίδευσης, οι γονείς Ρομά – τόσο μέσω των συνέντευξεων, όσο και μέσω των ομάδων εστίασης, προέταξαν την εκπαίδευση των γονέων ως το μέσο για την επιτυχή ένταξη των παιδιών. Τα προγράμματα για ενήλικες και οι σχολές γονέων ή η εκπαίδευση τους σε νέες δεξιότητες όπως πληροφορική, στα νέα μέσα θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στα μαθησιακά εργαλεία όσο και την εκμάθηση βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων όσο και στην υποστήριξη των παιδιών τους. Μέσα από την μίμηση των γονέων τα παιδιά θα μπορούσαν να αφομοιώσουν πλήρως τη σημασία της κοινωνικής ένταξης και κατόπιν τη σημασία της εκπαίδευσης.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΡΟΜΑ

Ο ρόλος του σχολικού διαμεσολαβητή είναι καίριας σημασίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι γονείς Ρομά, στην αντίστοιχη ομάδα εστίασης, «οι διαμεσολαβητές είναι οι γιατροί που θα εντοπίσουν το μικρόβιο και θα δώσουν τη σωστή αντιβίωση». Οι δράσεις των σχολικών διαμεσολαβητών πρέπει να είναι ορθά σχεδιασμένες και εφαρμόσιμες. Η εργαλειοθήκη θα πρέπει να ανταποκρίνεται σε εκπαιδευμένους διαμεσολαβητές που, έχοντας τη γνώση της λειτουργίας των κοινοτήτων Ρομά και γνωρίζουν τις λειτουργίες του σχολείου ούτως ώστε να παρέμβουν στοχευμένα και αποτελεσματικά.

«Η διαμεσολάβηση δεν είναι δουλειά, είναι τρόπος ζωής!

Εγώ ως διαμεσολαβήτρια βοήθησα να εξομαλυνθεί σε μεγάλο ποσοστό η σχολική ένταξη των παιδιών Ρομά στην περιοχή τα οποία συνέχιζαν την εκπαίδευση τους ως και το λύκειο.

Ο διαμεσολαβητής είναι ο ίδιος το παράδειγμα και ιδιαίτερα ο σχολικός διαμεσολαβητής δεν πρέπει να είναι εκεί μόνο για να διαχειρίζεται κρίσεις αλλά να καθοδηγεί την κοινότητα προς την κατεύθυνση της εκπαίδευσης.

Η οικογένεια χρειάζεται καθοδήγηση και όχι επιβολή κανόνων. Οι νέοι διαμεσολαβητές οφείλουν να έχουν σωστή επιμόρφωση προκειμένου να καθοδηγήσουν και όχι προκειμένου να γεφυρώσουν απλά υπάρχουσες διαφορές.

Μόνο τα καλά πρότυπα από την ίδια κοινότητα έχουν την δυνατότητα να επιφέρουν αλλαγές στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών.»

————— Σ.Σ.

Η παρουσία ενός διαμεσολαβητή στο σχολείο, που διευκολύνει την επικοινωνία με τις οικογένειες των Ρομά, θεωρείται από πολλούς ερωτηθέντες ως μια εξαιρετική λύση για τη βελτίωση της συμμετοχής των παιδιών Ρομά στο σχολείο και την αλλαγή της στάσης των εκπαιδευτικών.

Τόσο στις μεμονωμένες συνεντεύξεις όσο και στις ομάδες εστίασης, οι ερωτηθέντες παρουσίασαν θετικά το ρόλο του σχολικού διαμεσολαβητή.

Επίσης υποστήριξαν πώς ο διαμεσολαβητής δεν πρέπει να είναι μόνο Ρομά και να μιλούν την Romani, αλλά πρέπει να γνωρίζει πολύ καλά την κοινότητα των Ρομά και να έχουν δεξιότητες επικοινωνίας.

«Το να γίνει κάποιος διαμεσολαβητής δεν θέλει μόνο εκπαίδευση και αποδοχή από την κοινότητα των Ρομά αλλά και κάποια προσωπικά χαρακτηριστικά τα οποία θα βοηθήσουν στην απόδοση του».

————— Κ.Π.

«Ο διαμεσολαβητής θα πρέπει να έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επίσης οφείλει να έχει πλήρη γνώση της τρόπου οργάνωσης της φυλής με την οποία θα δουλέψει έτσι ώστε να εστιάσει τα συγκεκριμένα προβλήματα της κάθε μαθητικής ομάδας [...] Τα πρότυπα και η ενδυνάμωση θα πρέπει να προέλθουν από ανθρώπους που μιλούν τη Ρομανί και είναι οι ίδιοι Ρομά, καθώς όταν μιλάς στην γλώσσα τους είναι σαν να μιλάς στην ψυχή τους!»

————— Χ.Χ.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν «οι διαμεσολαβητές είναι οι γιατροί που θα εντοπίσουν το μικρόβιο και θα δώσουν τη σωστή αντιβίωση». Οι δράσεις των σχολικών διαμεσολαβητών πρέπει να είναι ορθά σχεδιασμένες και εφαρμόσιμες ώστε να είναι αποτελεσματικές.

Ο ΕΧ υπογράμμισε τη σημασία της βιωματικής εμπειρίας των εκπαιδευτικών και των διαμεσολαβητών ως τον πιο σημαντικό παράγοντα στην ανάδειξη των επαγγελματικών τους ρόλων. «Ο δάσκαλος είναι αυτός που θέλει να περνάει η ώρα του με τα παιδιά» και «ο διαμεσολαβητής είναι εκείνος που στηρίζει τον διπλανό του, αυτόν που έχει πρόβλημα» αναδεικνύοντας έτσι τη σημασία της προσωπικότητας στην επιτυχή σταδιοδρομία των δασκάλων και διαμεσολαβητών.

Ένα από τα βασικά προβλήματα όπως αναδείχθηκε στις ομάδες εστίασης είναι η **θεσμική δυσκινησία σε θέματα υποστήριξης σχολικών μονάδων και εκπαιδευτικών** με μεγάλο αριθμό Ρομά. Συγκεκριμένα, η ομάδα εστίασης των εκπαιδευτικών ανέδειξε τα ακόλουθα θέματα:

- έλλειψη επιμόρφωσης εκπαιδευτικών
- έλλειψη εκπαιδευτικών σε πολλά από τα σχολεία της περιφέρειας
- σύνδεση επιδομάτων με τη φοίτηση στο σχολείο, για τις οικογένειες Ρομά
- ελάχιστες υποδομές εκπαίδευσης
- υψηλή κινητικότητα των εκπαιδευτικών σε σχολεία με υψηλές συγκεντρώσεις Ρομά καθιστώντας την όποια παρέμβαση στην εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά αποσπασματική και μη αποτελεσματική.

Καλά εκπαιδευμένοι και παρακινημένοι δάσκαλοι είναι η λύση που προτάθηκε από τους συμμετέχοντες στην έρευνα.

Ο ΚΠ σχολίασε την αντίσταση των εκπαιδευτικών ως ένα μεγάλο εμπόδιο στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Συγκεκριμένα είπε πως η προκατάληψη μεγάλης μερίδας των εκπαιδευτικών δεν αφορά μόνο τους μαθητές Ρομά αλλά όλα τα παιδιά που προέρχονται από ευάλωτες ομάδες ή έχουν μαθησιακά προβλήματα. Ως εκ τούτου διαπίστωσε πως αφού λείπει «το μεράκι και η αγάπη», οφείλει να υπάρξει ουσιαστική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που να άπτεται και μαθημάτων προσανατολισμού πέρα από αυτόν της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Μερικοί από τους συμμετέχοντες προτείνουν την ιδέα της αλλαγής του εκπαιδευτικού συστήματος από μέσα, έτσι ώστε τα παιδιά να έλκονται στο σχολείο με διαδραστικές δραστηριότητες και μεθόδους μάθησης.

«Η ενταξιακή εκπαίδευση και μάθηση οφείλει να είναι σχεδιασμένη σύμφωνα με τις ανάγκες τους εκάστοτε μαθησιακού πληθυσμού τον οποίο θέλει να εντάξει. Διαφοροποιημένη όχι πάντα ως προς την ύλη αλλά ως προς τον τρόπο μεταφοράς της γνώσης. Για αυτό τον λόγο τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι σχολικοί διαμεσολαβητές δεν μπορούν παρά να είναι επιμορφωμένοι σε αυτό το ζήτημα. Δεν αρκούν τα κίνητρα και ο σχεδιασμός αλλά η υλοποίηση.

Υλοποίηση που δύναται να επιτευχθεί μόνο από ανθρώπους με βιωματική εμπειρία και όχι απλά θεωρητική επιμόρφωση.

Δεν πρέπει να αρκούμαστε στο φιλότιμο του εκάστοτε εκπαιδευτικού! Οφείλουμε να τον βοηθήσουμε να εντάξει τους μαθητές. Μόνον τότε θα υπάρξει πιθανότητα ένταξης».

————— Ε.Φ.

Η ΣΦ επικεντρώθηκε στα χαρακτηριστικά του σχολικού διαμεσολαβητή τονίζοντας πως αυτός ο διαμεσολαβητής πρέπει να είναι ένας άνθρωπος που θα έχει εικόνα των ιδιαίτερων καθημερινών αναγκών αυτών των παιδιών τόσο σε ρουχισμό όσο και σε θέματα κολατσιού.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα τόνισαν πολλές φορές την αποσπασματικότητα των προγραμμάτων που έχουν εφαρμοστεί από την πολιτεία για την σχολική ένταξη των παιδιών Ρομά και την αποτροπή της σχολικής διαρροής και δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Η αποδοχή μόνο των προβλημάτων και οι αποσπασματικές πρακτικές δεν μπόρεσαν να εγκαθιδρύσουν ένα ρεαλιστικό σχέδιο δράσης με αποτέλεσμα να συνεχίζει η διαρροή μαθητών Ρομά από τα σχολεία.

Η ομάδα εστίασης εμπλεκόμενων φορέων εστίασε ιδιαίτερα στο ρόλο της Πολιτείας. Ένα από τα βασικά συμπεράσματα της ομάδας ήταν πως **δεν υπάρχει τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή στην Ελλάδα κοινό πλαίσιο πρακτικών** για την ισότιμη συμμετοχή στην εκπαίδευση και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η εκπαίδευση δεν δύναται να μετατραπεί σε μέσο αποτροπής του κοινωνικού αποκλεισμού με τη μορφή μίας θεσμοθετημένης παιδαγωγικής διαδικασίας που αποσκοπεί μόνο στη μεταφορά γνώσεων. Επιπρόσθετα, τα παιδιά που προέρχονται από περιβάλλον που μειονεκτεί και που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού έχουν επηρεαστεί κατά δυσανάλογο τρόπο από τη μετάβαση στην ψηφιακή εκπαίδευση λόγω της πανδημίας. Οι οργανωτικές αδυναμίες των υφιστάμενων προγραμμάτων, η σταδιακή υποβάθμιση των παρεμβάσεων κατά την υλοποίηση, η έλλειψη διαδικασιών αξιολόγησης και παρακολούθησης και κυρίως η μη ολοκληρωμένη διαχείριση μίας εθνικής στρατηγικής αποτελούν τα κύρια προβλήματα στα οποία οφείλει να απαντήσει η οποιαδήποτε νέα πρακτική για την ισότιμη συμμετοχή των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση.

Στο ζήτημα της αποσπασματικότητας των παρεμβάσεων εστίασε, ιδιαίτερα, και η ομάδα εστίασης των γονέων Ρομά η οποία υποστήριξε πως ενώ υπάρχει διάθεση υποστήριξης των οικογενειών Ρομά, η **έλλειψη θεσμικών πρωτοβουλιών, καθιστά τις όποιες προσπάθειες αποσπασματικές, μικρής διάρκειας και μικρού αντίκτυπου**. Συγκεκριμένα, οι γονείς εξέφρασαν τη δυσaréσκεια τους για τα προγράμματα που κατά τη γνώμη τους «*απλά γίνονται για να γίνονται*» και μόλις σταματήσει η χρηματοδότηση, κανείς δεν απασχολείται ξανά. Η όποια πρόοδος επιτυγχάνεται, αποτελεί παρελθόν μέσα στους υπόλοιπους μήνες καθώς οι οικογένειες δεν έχουν πλέον καμία υποστήριξη στην όποια προσπάθεια τους να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους και να βοηθήσουν τα παιδιά τους να μείνουν στο σχολείο.

«Υπάρχει αποσπασματικότητα και στις δράσεις των διαμεσολαβητών που δεν κατέχουν στην παρούσα χρονική στιγμή καμία επιμόρφωση για να συνεισφέρουν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.

Τα εκπαιδευτικά προβλήματα προκύπτουν από τα κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα. Οπότε και το δίλημμα της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών Ρομά είναι πλέον ξεκάθαρο: είτε αγνοείται το ψυχο-κοινωνικό πλαίσιο και

5. Συζήτηση επί των πορισμάτων

Με βάση τα ζητήματα που αναδείχθηκαν μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης και της έρευνας πεδίου και τα οποία παρουσιάστηκαν εκτενώς στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας έκθεσης, το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει τη σύνθεση όλων των ευρημάτων και την εξαγωγή συγκεκριμένων συμπερασμάτων αναφορικά με την υφιστάμενη κατάσταση που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες και οι μαθητές Ρομά και με την εξέλιξη των υπόλοιπων δράσεων του έργου Inclusive Schools for Roma. Τα πορίσματα και τα συμπεράσματα αυτά θα αναλυθούν στις ακόλουθες υπο-ενότητες:

Ι. Πορίσματα και συμπεράσματα σχετικά με την υφιστάμενη κατάσταση των Ελλήνων Ρομά

Τόσο η βιβλιογραφική επισκόπηση όσο και η έρευνα πεδίου ουσιαστικά επιβεβαίωσαν τη δεινή κατάσταση που βρίσκονται ανέκαθεν οι πληθυσμοί Ρομά στη χώρα μας, σε βασικά ζητήματα όπως η στέγαση, η οικονομική κατάσταση, η υγεία, η επαγγελματική αποκατάσταση και - στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για το συγκεκριμένο έργο - η εκπαίδευση των μαθητών και μαθητριών Ρομά. Από τη σύνθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας προέκυψαν συγκεκριμένα συμπεράσματα που μπορούν να κατηγοριοποιηθούν και να αποτυπωθούν ως εξής:

α. ως προς τα βασικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η κοινωνική ομάδα των Ρομά

Τα τελευταία χρόνια της πολύ έντονης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, οι κοινωνικές ομάδες με αυξημένη ευαλωτότητα, όπως οι Ρομά, βρέθηκαν αντιμέτωπες με νέες προκλήσεις. Η υποχώρηση του ήδη ανεπαρκούς και στρεβλού κοινωνικού κράτους, η ποινικοποίηση δραστηριοτήτων, όπως η άτυπη άσκηση εμπορικών δραστηριοτήτων, η άνοδος των ρατσιστικών και φοβικών κελυφμάτων σε συνδυασμό με τις ραγδαίες εξελίξεις ενός συνεχώς μεταβαλλόμενου οικονομικού περιβάλλοντος που απαιτεί πολλές και γρήγορες μεταβάσεις σε νέα παραγωγικά και εργασιακά περιβάλλοντα, αποτέλεσαν παράγοντες που συνέβαλαν στην ακόμα μεγαλύτερη απομόνωση, εξαθλίωση και περιθωριοποίηση των Ρομά.

Ως προς τη [διαμονή και τη στέγαση](#) των Ρομά, είναι φανερό ότι ο πληθυσμός των Ρομά παρουσιάζει και διακριτά περιφερειακά χαρακτηριστικά, τόσο ως προς τον τύπο των οικισμών όσο και ως προς τα πληθυσμιακά μεγέθη. Η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας συγκεντρώνει τους περισσότερους οικισμούς/καταυλισμούς (65 οικισμοί) ακολουθούμενη από τις Περιφέρειες Πελοποννήσου (53 οικισμοί/καταυλισμοί), Κεντρικής Μακεδονίας (47 οικισμοί/καταυλισμοί), Αττικής (44 οικισμοί), Στερεάς Ελλάδας (36 οικισμοί/καταυλισμοί) και Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (32 οικισμοί/καταυλισμοί). Η

κατάσταση της στέγασης εντός των οικισμών/ καταυλισμών είναι ανησυχητική καθώς παρουσιάζει τα εξής προβλήματα και προκλήσεις:

- Έλλειψη βασικών υποδομών και ακατάλληλες υγειονομικά συνθήκες
- Κακές συνθήκες στέγασης - ύπαρξη παραγκών-παραπηγμάτων
- Ελλιπείς υποδομές
- Περιοχές αποκομμένες από τον αστικό ιστό - Μη σύνδεση με τον αστικό ιστό (έλλειψη συγκοινωνίας)
- Υγειονομικοί και περιβαλλοντικοί κίνδυνοι
- Καταπατημένες ιδιωτικές εκτάσεις εκτός σχεδίου πόλης
- Έλλειψη διαμορφωμένων κοινόχρηστων χώρων
- Ανυπαρξία αποχετευτικού δικτύου
- Ανεπαρκής κάλυψη οικισμού με κάδους απορριμμάτων
- Προβλήματα με τις παροχές στα δίκτυα κοινής ωφέλειας (ηλεκτρισμός, επικοινωνίες, κ. ά.)

Ως προς [την απασχόληση](#) της ομάδας των Ρομά, επισημαίνεται η αυξημένη συμμετοχή τους στην άτυπη οικονομία και κυρίως μέσω δραστηριοτήτων οικογενειακού τύπου. Σε σχέση με την ανεργία η κατάσταση είναι έντονα διαφοροποιημένη μεταξύ των Ρομά και του γενικού πληθυσμού της χώρας. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA, 2016), το ποσοστό ανεργίας των Ρομά στην χώρα μας εμφανίζεται αρκετά αυξημένο σε σχέση με άλλες χώρες (26%), ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό όσων δηλώνουν οικιακά (25%). Τα βασικότερα ζητήματα ως προς την απασχόληση της ομάδας έχουν ως εξής:

- Μεγάλο ποσοστό άτυπης απασχόλησης
- Υψηλό ποσοστό ανεργίας
- Έλλειψη βασικών δεξιοτήτων και προσόντων
- Έντονες έμφυλες διακρίσεις - Χαμηλή πρόσβαση γυναικείου πληθυσμού στην αγορά εργασίας
- Μεγάλο ποσοστό νέων 16-24 ετών εκτός Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης
- Κοινωνικές διακρίσεις και ρατσισμός στην αναζήτηση απασχόλησης και στην αγορά εργασίας
- Ελάχιστες ευκαιρίες για επαγγελματική εξέλιξη - εγκλωβισμός σε περιορισμένες επαγγελματικές ενασχολήσεις, λόγω έλλειψης ικανών επαγγελματικών δεξιοτήτων
- Έλλειψη κατάρτισης/ δεξιοτήτων

Ως προς την κατάσταση *της υγείας* του πληθυσμού, αποδεικνύεται ότι υπάρχει πολύ μεγάλη ανάγκη τόσο για πρόληψη όσο και για αγωγή υγείας. Επιβαρυντικοί παράγοντες της κατάστασης της υγείας των πληθυσμών Ρομά της χώρας είναι οι κακές συνθήκες ατομικής και περιβαλλοντικής υγιεινής, η διατροφή, η δύσκολη πρόσβαση σε νερό όπως επίσης συγκεκριμένες συνήθειες και συμπεριφορές υγείας, ενώ σε αυτά προστίθεται το γεγονός ότι έχουν ελλιπή και δυσχερή πρόσβαση στο Δημόσιο Σύστημα Υγείας. Τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ομάδα μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

- Ακατάλληλες συνθήκες διαμονής και ατομικής υγιεινής
- Πρόσβαση όλων στην Πρωτοβάθμια Υγειονομική Περίθαλψη
- Μη τακτική παρακολούθηση εμβολιασμών
- Υγειονομικά προβλήματα συναρτώμενα με τις συνθήκες διαβίωσης και τους περιβαλλοντικούς κινδύνους
- Έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης
- Ελλιπής και δυσχερής πρόσβαση στο Δημόσιο Σύστημα Υγείας

Όσον αφορά τον τομέα της *κοινωνικής μέριμνας*, η πλειονότητα των Ρομά αντιμετωπίζει δυσκολίες πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, αλλά και σε πηγές ενημέρωσης και πληροφόρησης. Οι δυσκολίες αυτές συνδέονται με αστικοδημοτικά ζητήματα, με ελλιπή ενημέρωση, αλλά και με τον έντονο κοινωνικό και χωρικό αποκλεισμό, τον αντι-τσιγγανισμό, τα στερεότυπα και τις υφιστάμενες προκαταλήψεις του γενικού πληθυσμού της χώρας. Αξίζει να τονιστεί επίσης η έμφυλη διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται οι γυναίκες Ρομά, καθώς είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι γυναίκες επιβαρύνονται δυσανάλογα με τη φροντίδα των παιδιών και των εξαρτώμενων μελών των νοικοκυριών. Τα βασικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Ρομά σε αυτόν τον τομέα έχουν ως εξής:

- Δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας
- Μειωμένη συμμετοχή στα κοινωνικά και πολιτισμικά δρώμενα
- Ελάχιστη συμμετοχή των γυναικών και των νέων
- Έμφυλη διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού
- Περιορισμένη συμμετοχή σε βρεφονηπιακούς σταθμούς
- Έλλειψη κατανόησης της έννοιας του Πολίτη
- Ανάγκη κατανόησης της λειτουργίας του Κράτους και των θεσμών
- Μη τακτοποίηση αστικο-δημοτικών θεμάτων
- Μικρή συμμετοχή σε τοπικές πολιτιστικές και αθλητικές εκδηλώσεις

Τέλος, ως προς την [εκπαίδευση](#) των μελών της ομάδας, και κυρίως των μαθητών, η υφιστάμενη κατάσταση είναι ανησυχητική. Τα τελευταία χρόνια αν και παρατηρείται μια σχετική αύξηση της συμμετοχής των Ρομά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, συνεχίζει να υφίσταται ένα μεγάλο χάσμα μεταξύ Ρομά και μη Ρομά πληθυσμών στη χώρα μας, αλλά και μεταξύ των Ρομά της χώρας μας συγκριτικά με πληθυσμούς Ρομά σε άλλες χώρες της ΕΕ. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το 2016 στην Ελλάδα παρατηρείται το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής των παιδιών Ρομά στην υποχρεωτική εκπαίδευση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες – ποσοστό 69% έναντι του μέσου όρου 90%. Δηλαδή στην Ελλάδα σχεδόν ένα στα τρία παιδιά Ρομά βρίσκεται εκτός υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Παράλληλα καταγράφεται πολύ μικρή συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση -28% έναντι του μέσου όρου 53%- και αυξημένη πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης – 92% έναντι του μέσου όρου 68%. Σχετικές έρευνες στον τομέα της εκπαίδευσης, καταγράφουν πως ένα μικρό ποσοστό των παιδιών Ρομά ολοκληρώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ είναι πολύ μικρότερο το ποσοστό αυτών που παρακολουθούν τη δευτεροβάθμια και ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις αυτών που συνεχίζουν στην τριτοβάθμια.

Σε αρκετές περιοχές πολλά παιδιά Ρομά δεν φοιτούν στο σχολείο, αλλά και σε περιπτώσεις αυξημένης φοίτησης διαπιστώνονται υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής και πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης. Η εξαιρετικά δυσχερής θέση της χώρας μας στον τομέα αυτό αποτυπώνεται και στην πρόσφατη ενδιάμεση αξιολόγηση του ευρωπαϊκού πλαισίου για τις εθνικές στρατηγικές κοινωνικής ένταξης των Ρομά [COM(2017)458 final/30-8-2017] και υπονομεύει την στρατηγική επένδυσης στη νέα γενιά και την συνολική πολιτική κοινωνικής ένταξης των πληθυσμών Ρομά. Τα βασικότερα ζητήματα που εντοπίζονται στον τομέα της εκπαίδευσης των Ρομά μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- Σχολική διαρροή και υποεπίδοση
- Αποσπασματική παρακολούθηση μαθημάτων
- Μη ενεργή συμμετοχή σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης
- Μικρότερη συμμετοχή κοριτσιών Ρομά
- Ελλιπής κτιριακές υποδομές
- Έλλειψη παιδαγωγικού και υποστηρικτικού προσωπικού
- Προβλήματα επικοινωνίας μεταξύ σχολείων και οικογένειες μαθητών
- Μεγάλο ποσοστό νέων Ρομά εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης και κατάρτισης (NEET)

Η εκπαίδευση έχει αποτελέσει πεδίο σχεδιασμού και υλοποίησης σημαντικών πρωτοβουλιών από πλευράς πολιτείας, αναγνωρίζοντας τον κομβικό της ρόλο για την επίλυση και των υπόλοιπων ζητημάτων της ομάδας. Οι πρωτοβουλίες αυτές όμως, παρ' όλη την επιτυχία τους παραμένουν

αποσπασματικές και μη θεσμοθετημένες, διαιωνίζοντας, ως αποτέλεσμα την δυσχερή κατάσταση της εκπαίδευσης της ομάδας.

β. ως προς τα βασικά εμπόδια για την επίτευξη της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών Ρομά.

Εμβαθύνοντας στο ζήτημα της εκπαίδευσης των Ελλήνων Ρομά, που αποτελεί και το πεδίο δράσης του έργου Inclusive Schools for Roma, η παρούσα Έκθεση ανέδειξε τα βασικότερα εμπόδια που αντιμετωπίζει η ομάδα, ως εξής:

- [1]. Για τα όποια εκπαιδευτικά προβλήματα (αποσπασματική παρουσία στο σχολείο, διαρροή, χαμηλές επιδόσεις) των παιδιών Ρομά ευθύνονται πρωτίστως κοινωνικοί και όχι πολιτισμικοί λόγοι. Παιδιά δηλαδή προερχόμενα από μη προνομιούχα κοινωνικά περιβάλλοντα έχουν αναμενόμενα χαμηλότερες σχολικές επιδόσεις και υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής, όχι τόσο επειδή διαφέρουν πολιτισμικά αλλά επειδή είναι κοινωνικά ανισότιμοι. Η οικογένεια και το κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών αυτών δρα ανασταλτικά στην εκπαίδευσή τους.
- [2]. Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις τόσο του γενικού πληθυσμού όσο και των γονέων Ρομά εμποδίζουν την απρόσκοπτη και συνεχή πρόσβαση των μαθητών Ρομά στην εκπαίδευση. Στερεότυπα σχετικά με την «ελεύθερη φύση των Ρομά», τους πρόωρους γάμους, την παιδική εργασία και την απροθυμία των ίδιων των γονέων Ρομά να εγγράψουν τα παιδιά τους στο σχολείο ακόμα και στην προσχολική αγωγή εμποδίζουν την ισότιμη πρόσβαση των παιδιών στην εκπαίδευση και την ωφέλειά τους από αυτή.
- [3]. Τα παιδιά Ρομά κινούνται και διαμορφώνουν τις ταυτότητες τους ανάμεσα σε δυο πολιτισμούς και δυο γλώσσες. Μεγαλώνουν μιλώντας στο σπίτι και την κοινότητά τους τη ρομανί, ενώ παράλληλα στο πλαίσιο των καθημερινών οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών τους με την ευρύτερη κοινότητα, μαθαίνουν να μιλούν την ελληνική γλώσσα. Όμως, στην καθημερινότητα του σχολείου, αρκετοί δάσκαλοι και συμμαθητές των μαθητών Ρομά έχουν αρνητική στάση απέναντί τους γιατί δεν χρησιμοποιούν την πρότυπη γλώσσα, ενώ αυτή η αρνητική στάση αποθαρρύνει τους μαθητές Ρομά καθώς θεωρούν ότι οι προσπάθειές τους για να επιτύχουν στο σχολείο είναι μάταιες.
- [4]. Το ελληνικό σχολείο συχνά μειώνει τις προσδοκίες του, υιοθετώντας την «παιδαγωγική της φιλανθρωπίας», η οποία εκλαμβάνεται από τους μαθητές και τις μαθήτριες ως «άδεια να αποτύχουν», με αποτέλεσμα τα παιδιά να περιθωριοποιούνται και, αν παραμείνουν στην εκπαίδευση, να περνούν τις τάξεις χωρίς να κατακτούν το επίπεδο γνώσεων που αντιστοιχεί σε κάθε τάξη. Οι χαμηλές προσδοκίες του σχολείου από τους μαθητές Ρομά δυσχεραίνουν την εκπαιδευτική τους πορεία.

- [5]. Σε πολλές περιπτώσεις η σχέση σχολείου και οικογένειας Ρομά χαρακτηρίζεται από αμοιβαία επιφύλαξη και καχυποψία, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των δύο μερών. Έτσι, από την μία πλευρά, η συλλογική μνήμη των προκαταλήψεων εναντίον των παιδιών Ρομά, σε συνδυασμό με το υψηλό ποσοστό σχολικής αποτυχίας τους, κάνει τους γονείς Ρομά επιφυλακτικούς και δύσπιστους για τις προθέσεις του σχολείου απέναντι στα παιδιά τους. Από την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί, απομονώνοντας τις σχολικές επιδόσεις και συμπεριφορές των παιδιών από την καθημερινή τους πραγματικότητα και χρησιμοποιώντας την οικεία σ' αυτούς κυρίαρχη οπτική, μοιραία τις παρερμηνεύουν, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται η αποτελεσματική συνεργασία σχολείου-οικογένειας.
- [6]. Οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε σχολεία με υψηλά ποσοστά μαθητών Ρομά δεν διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις και τα εργαλεία ώστε να εντάξουν αποτελεσματικά αυτούς τους μαθητές στην σχολική τάξη. Οι εκπαιδευτικοί, όσο θετική διάθεση και εργατικότητα και αν διαθέτουν, δεν έχουν λάβει εξειδικευμένη κατάρτιση σε ζητήματα που θα διευκόλυναν την εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά. Ζητήματα όπως η ενταξιακή εκπαίδευση, η διαπολιτισμικότητα, ψυχοκοινωνικά ζητήματα, διαχείριση της διαφορετικότητας και συνεργασία με διαμεσολαβητές δεν περιλαμβάνονται στην τυπική εκπαίδευση αυτών των επαγγελματιών και ως εκ τούτου αδυνατούν να αναλάβουν τον κομβικό ρόλο που θα έπρεπε για την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά.
- [7]. Οι δράσεις, οι πρωτοβουλίες και τα προγράμματα που κατά καιρούς υλοποιούνται για τη βελτίωση της εκπαίδευσης της ομάδας χαρακτηρίζονται από αποσπασματικότητα και έλλειψη αδιάλειπτης θεσμικής κάλυψης. Ενώ τα προγράμματα φέρουν αποδεδειγμένα θετικά αποτελέσματα και ενώ λαμβάνουν θετική αξιολόγηση από τους συμμετέχοντες φορείς και εκπαιδευτικούς, δημιουργείται χρονικό και «οικονομικό» κενό ανάμεσα στα προγράμματα και έτσι χάνεται η δυναμική που αναπτύσσεται κατά την υλοποίησή τους, σταματούν οι όποιες καλές πρακτικές, ακυρώνονται αποτελεσματικές δομές με επακόλουθο να συσσωρεύεται η απογοήτευση και η δυσπιστία τόσο από τα παιδιά Ρομά και τις οικογένειές τους, όσο και από τα στελέχη της εκπαίδευσης που εμπλέκονται.
- [8]. Δράσεις όπως η σχολική διαμεσολάβηση, και η κατάρτιση συγκεκριμένων σχεδίων δράσης από τα σχολεία, ενώ αποδεδειγμένα προάγουν την εκπροσώπηση των Ρομά σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, δεν έχουν θεσμοθετηθεί κεντρικά, δυσχεραίνοντας το τοπίο της εκπαιδευτικής ένταξης των Ρομά.

II. Συμπεράσματα για την εξέλιξη και την πορεία του έργου Inclusive Schools for Roma

Τόσο η βιβλιογραφική επισκόπηση όσο και η έρευνα πεδίου ανέδειξαν συγκεκριμένα ζητήματα και προσέφεραν πλούσιες πληροφορίες για την περαιτέρω εξέλιξη και υλοποίηση του έργου Inclusive Schools for Roma, μέρος του οποίου είναι άλλωστε και η παρούσα συνολική Έκθεση Αποτύπωσης των Εκπαιδευτικών Αναγκών.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν σχετικά με το έργο μπορούν να κατηγοριοποιηθούν και να αποτυπωθούν ως εξής:

α. ως προς τις περιοχές, τα σχολεία παρέμβασης και την εκπαιδευτική βαθμίδα

Το έργο Inclusive Schools for Roma έχει σχεδιαστεί με τρόπο ώστε να εμπλέξει ενεργά 20 τουλάχιστον σχολεία της χώρας με υψηλό ποσοστό συγκέντρωσης μαθητών Ρομά. Τα σχολεία αυτά θα εφαρμόσουν την συνολική μεθοδολογία και προσέγγιση του έργου για την μετατροπή τους σε χώρους συμπεριληπτικούς για όλους τους μαθητές και ιδιαίτερα τους μαθητές Ρομά, μέσα από δράσεις κατάρτισης των εκπαιδευτικών και από παρεμβάσεις των σχολικών διαμεσολαβητών, οι οποίοι θα έχουν ήδη αντιστοιχηθεί με κάθε σχολείο που συμμετέχει στο έργο. Τα σχολεία που θα επιλεγούν για να εφαρμόσουν την μεθοδολογία του έργου θα πρέπει να ποικίλουν ως προς τις περιοχές που εξυπηρετούν και ως προς τον βαθμό συνολικότερης ένταξης των ομάδων Ρομά της εκάστοτε περιοχής. Όπως έγινε φανερό μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης, ο βαθμός ένταξης των τοπικών ομάδων Ρομά στην τοπική κοινωνία και άρα και στην εκπαίδευση διαφέρει σημαντικά ανά περιοχές και ανά οικιστική κατάσταση. Διαφορετικές δηλαδή είναι οι ανάγκες ένταξης των μαθητών σε σχολεία αμιγώς με Ρομά μαθητές που ζουν σε καταυλισμούς και διαφορετικές οι ανάγκες των μαθητών που διαβιούν εντός του κοινωνικού ιστού και συνυπάρχουν με μαθητές του γενικότερου πληθυσμού. Κατά την υλοποίηση του έργου θα ληφθούν υπόψη αυτές οι παράμετροι έτσι ώστε οι παρεμβάσεις να προσαρμοστούν στις διαφορετικές ανάγκες των εκάστοτε σχολείων και των αντίστοιχων πληθυσμών Ρομά που φοιτούν σε αυτά. Επιπλέον θα γίνει προσπάθεια να συμμετέχουν σχολεία με διαφορετικό προφίλ ως προς τον πληθυσμό μαθητών Ρομά που συμμετέχουν σε αυτά, ώστε να αναδειχθεί η ευελιξία της προτεινόμενης παρέμβασης του έργου και η δυνατότητα διαφορετικής προσέγγισης για διαφορετικούς πληθυσμούς, με κοινό όμως στόχο την επιτυχή και μόνιμη ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά στην εκπαίδευση.

Όσον αφορά τις εκπαιδευτικές βαθμίδες στις οποίες θα παρέμβει το έργο, θα πρέπει να τονιστεί ότι θα υπάρξουν προβλέψεις για να εμπλακούν όλες οι εκπαιδευτικές βαθμίδες από την προσχολική αγωγή

μέχρι τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ιδιαίτερη βαρύτητα όμως θα πρέπει να δοθεί στην βαθμίδα η οποία σύμφωνα με την βιβλιογραφική έρευνα και την έρευνα πεδίου αποτελεί το κριτήριο για ολόκληρη την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών Ρομά: την προσχολική αγωγή. Πληθώρα ερευνών, εκτός της έρευνας του έργου Inclusive Schools for Roma, έχουν καταδείξει την καίρια σημασία της προσχολικής εκπαίδευσης στην συνεχή φοίτηση των μαθητών Ρομά, στον περιορισμό της σχολικής διαρροής και στην συνέχιση σε ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Επομένως, το έργο θα καταβάλει ιδιαίτερες προσπάθειες να εμπλέξει δομές προσχολικής αγωγής στις δράσεις του και να παρέμβει ειδικά σε αυτές ώστε να επωφεληθούν οι μαθητές Ρομά και να αυξηθούν οι πιθανότητες τους για μόνιμη και επιτυχή ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας.

β. ως προς την υποστήριξη της εκπαιδευτικής κοινότητας

Από την Έκθεση προέκυψε ως γεγονός αναμφισβήτητο ότι σημαντικό ρόλο για την ένταξη των μαθητών Ρομά σε ένα σχολικό περιβάλλον έχουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Γεγονός επίσης είναι ότι οι εκπαιδευτικοί αυτοί απαιτείται να επιμορφωθούν περαιτέρω για την αποτελεσματική επιτέλεση του έργου τους που είναι να προσφέρουν σε όλους τους μαθητές ανεξαιρέτως ισότιμες ευκαιρίες εκπαίδευσης και ανάπτυξης, μέσα σε ένα θετικό και συμπεριληπτικό σχολικό περιβάλλον. Με βάση τα αποτελέσματα της Έκθεσης, η υποστήριξη των εκπαιδευτικών, όπως αυτή θα υλοποιηθεί στο πλαίσιο του έργου Inclusive Schools for Roma, μέσω των αντίστοιχων «Σχεδίων Δράσης» των σχολείων, θα πρέπει να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- (1). Θα πρέπει να περιλαμβάνει στοιχεία που διευκολύνουν τη γνωριμία και την κατανόηση των χαρακτηριστικών του πληθυσμού Ρομά. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να έρθουν σε επαφή με στοιχεία της κουλτούρας και του πολιτισμού της κοινότητας των Ρομά, να αναγνωρίσουν την εξέλιξη της κοινότητας, την ιστορία της, τα ήθη και τις αντιλήψεις της, με τρόπο αντικειμενικό και μακριά από κάθε είδους στερεότυπα και προκαταλήψεις. Έτσι θα κατανοήσουν πλήρως τα εμπόδια που αντιμετωπίζει η ομάδα για την πλήρη ένταξή της στην κοινωνία και πιο συγκεκριμένα τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι μαθητές Ρομά κατά την πρόσβασή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα και την εξέλιξη τους ως μαθητές όλων των βαθμίδων. Από την άλλη, θα μπορέσουν να αναγνωρίσουν τα στοιχεία στα οποία μπορούν να χτίσουν για να προσελκύσουν τα παιδιά στο σχολείο και να διευκολύνουν τη μάθησή και την εξέλιξή τους.
- (2). Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να στοχεύει στην καταπολέμηση όλων των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων που οι εκπαιδευτικοί πολύ συχνά προτάσσουν ως εξηγήσεις που αιτιολογούν τη μη συμμετοχή των μαθητών Ρομά, τη σχολική διαρροή και τη χαμηλή επίδοσή τους. Στερεότυπα σχετικά με τον πρόωρο γάμο και την ενδογαμία, την παιδική

εργασία, τη σεξουαλική κακοποίηση, την εγκληματικότητα και «ηθελημένη θυματοποίηση» των Ρομά θα πρέπει να εξαλειφθούν από τις πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών ώστε να μπορέσουν ανεμπόδιστα να συμβάλλουν στην πλήρη ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά στις σχολικές τους τάξεις. Ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει για τα στερεότυπα που αφορούν στα κορίτσια και τις γυναίκες Ρομά αναφορικά με τη σχέση τους με την εκπαίδευση. Οι κυρίαρχες απόψεις θέλουν τα κορίτσια Ρομά να απέχουν πολύ περισσότερο από την εκπαίδευση έναντι των αγοριών εξαιτίας ζητημάτων που ενέχουν τη διάσταση του φύλου. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν τις πολλαπλές διακρίσεις που υφίστανται τα κορίτσια αυτά εξαιτίας του φύλου τους και να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια να αντιστρέψουν τα υφιστάμενα στερεότυπα και να επιτρέψουν στις μαθήτριες Ρομά να συμμετέχουν ισότιμα στην εκπαιδευτική διαδικασία, ακόμα και αν πρόκειται να αντιμετωπίσουν τη σθεναρή αντίσταση των ίδιων των γονέων Ρομά που σε πολλές περιπτώσεις αποδέχονται αλλά και ενδυναμώνουν τα στερεότυπα αυτά.

- (3). Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών δεν θα πρέπει να περιλαμβάνει αποκλειστικά ζητήματα διδακτικής μεθοδολογίας, τα οποία, αν και έχουν αναμφισβήτητη αξία, πολύ συχνά θεωρούνται από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς ως ανεπαρκή για να συμβάλλουν σε μία γενικότερη αναπροσαρμογή του συστήματος προς όφελος των παιδιών Ρομά. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να περιλαμβάνει ζητήματα ψυχοπαιδαγωγικά και ζητήματα δίγλωσσης εκπαίδευσης, ζητήματα ψυχολογίας και διαχείρισης της ετερότητας και ζητήματα συμπεριληπτικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Έτσι θα μπορέσουν να ανταποκριθούν πλήρως στον ρόλο τους και να συμβάλουν στην πληρέστερη πλαισίωση των μαθητών Ρομά.
- (4). Η εκπαίδευση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να περιλαμβάνει θεωρητικές γνώσεις σχετικά με τις γενικές αρχές της ενταξιακής εκπαίδευσης αλλά και πιο ειδικές γνώσεις σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα της ενταξιακής εκπαίδευσης, όπως η έγκαιρη αναγνώριση και αποτροπή της σχολικής διαρροής των μαθητών Ρομά, η επίτευξη της αποτελεσματικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μαθητών, η αναγνώριση της σημασίας της εξατομικευμένης προσέγγισης των μαθητών και η συνεργατική μάθηση. Έμφαση θα πρέπει επίσης να δοθεί στις αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης ως εργαλείου για την ένταξη όλων των μαθητών καθώς και στην ανάγκη της συνολικής παρέμβασης σε ολόκληρο το σχολικό περιβάλλον (και όχι αποκλειστικά σε συγκεκριμένες τάξεις) και της συμμετοχής όλων στη μετατροπή του σχολείου σε ένα περιβάλλον που καλωσορίζει και δεν αποθαρρύνει τους «διαφορετικούς» μαθητές του. Με άλλα λόγια, μέσω της εκπαίδευσης θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί να κατανοήσουν τον καινούργιο ρόλο που καλούνται να παίξουν ως μέλη μίας ευρύτερης ομάδας που ονομάζεται «σχολείο» και ακόμα περαιτέρω «κοινότητα».

- (5). Οι εκπαιδευτικοί στην έρευνα πεδίου διατύπωσαν ιδιαίτερα θετικές γνώμες για την αξία της εργαλειοποίησης κάποιων καλών αντίστοιχων πρακτικών. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευσή τους θα πρέπει να περιλαμβάνει την παρουσίαση και την ανάλυση κάποιων πρακτικών που ακολουθήθηκαν από σχολεία της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού και που απέδειξαν την αποτελεσματικότητά τους ως προς την ένταξη των μαθητών Ρομά. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αναγνωρίσουν κάποιες επιτυχημένες παρεμβάσεις και να διδαχθούν από αυτές ώστε να μπορέσουν να τις μεταφέρουν στη δική τους σχολική πραγματικότητα και να τις εφαρμόσουν. Οι παρεμβάσεις αυτές μπορεί να είναι συνολικές δράσεις ή ακόμα και μεμονωμένα εργαλεία (π.χ. εμπλοκής των μαθητών ή συμμετοχής των γονέων Ρομά) που αποδεδειγμένα έφεραν θετικά αποτελέσματα.
- (6). Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να ενημερωθούν για τον πολυδιάστατο ρόλο που μπορεί- και πρέπει- να αναλάβει ένας σχολικός διαμεσολαβητής/τρια για μαθητές Ρομά. Όπως προέκυψε από την έρευνα πεδίου, οι εκπαιδευτικοί, ενώ κατανοούν την αξία του διαμεσολαβητή, αγνοούν το εύρος και τις διαστάσεις του ρόλου που μπορεί να αναλάβει ένας διαμεσολαβητής. Στο έργο *Inclusive Schools for Roma* έχει προβλεφθεί η στενή συνεργασία εκπαιδευτικού προσωπικού και διαμεσολαβητών. Επομένως, κατά την εκπαίδευση εκπαιδευτικών θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ο ρόλος και τα όρια ενός διαμεσολαβητή και να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους ένας εκπαιδευτικός οφείλει να συνεργαστεί με έναν διαμεσολαβητή για την επίτευξη της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών Ρομά. Οι εκπαιδευτικοί και οι διαμεσολαβητές ουσιαστικά αποτελούν δύο από τις σημαντικότερες ομάδες που θα πρέπει να προετοιμαστούν κατάλληλα για αμοιβαία συνεργασία και συνέργεια.
- (7). Όπως αποδείχθηκε από τη βιβλιογραφική έρευνα και την έρευνα πεδίου, η ενεργή συμμετοχή της οικογένειας Ρομά στην εκπαίδευση των παιδιών της είναι κομβικής σημασίας για την εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών Ρομά. Μόνο αν οι γονείς Ρομά αποκτήσουν μία θετική εικόνα για το σχολείο και συμμετέχουν ενεργά στη λειτουργία του, θα μπορέσουν να υποστηρίξουν τα παιδιά τους σε ζητήματα εκπαίδευσης και μακροπρόθεσμα θα επιτευχθεί η ένταξη των παιδιών στο σχολείο. Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση εκπαιδευτικών θα πρέπει να περιλαμβάνει και θεματολογία σχετικά με την προσέγγιση και αποδοχή των γονέων Ρομά στις λειτουργίες του σχολείου, με τους τρόπους υποστήριξης της συμμετοχής των γονέων Ρομά στις σχολικές δραστηριότητες, με τη δημιουργία θετικού και ενθαρρυντικού κλίματος στο σχολείο και με την δημιουργία ευκαιριών που να εμπλέκουν τους γονείς Ρομά στα σχολικά τεκταινόμενα και ισχυρών δεσμών μεταξύ τους.
- (8). Με βάση τα ευρήματα της έρευνας πεδίου για την εκπόνηση της παρούσας Έκθεσης και με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, η σύμπραξη σχολείου- οικογένειας – ευρύτερης κοινότητας αποτελεί

«κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά». Αυτή η σύμπραξη και η συνεργασία μπορεί και πρέπει να ξεκινήσει κυρίως από το σχολείο και συγκεκριμένα τόσο από τους διευθυντές όσο και από τους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό των σχολείων. Επομένως, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να περιλαμβάνει τις βασικές αρχές για τον σχεδιασμό και την επίτευξη αυτής της σύμπραξης και για την μετατροπή του σχολείου σε μία κοινότητα μάθησης που θα αποτελεί τον πόλο έλξης τόσο για τις οικογένειες Ρομά όσο και για την ευρύτερη κοινότητα. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αναγνωρίσουν τους κατάλληλους τρόπους για τη δημιουργία και την ενδυνάμωση αυτής της σύνδεσης ώστε όλες οι ανάλογες δυνάμεις να συνεργαστούν με τον ίδιο στόχο: την ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά στη σχολική κοινότητα μόνιμα και επιτυχημένα.

γ. ως προς την συμβολή των διαμεσολαβητών

Οι σχολικοί διαμεσολαβητές, όπως προέκυψε από την έρευνα για την Έκθεση Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών, μπορούν να φέρουν σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που το σχολείο αντιμετωπίζει τους μαθητές Ρομά και στον τρόπο που η κοινότητα Ρομά αντιμετωπίζει το σχολείο και την εκπαίδευση γενικότερα. Αποτελούν δηλαδή τα ενδιάμεσα μέρη για την αμοιβαία προσέγγιση και συνεργασία σχολείου-οικογένειας. Το έργο Inclusive Schools for Roma έχει ανάγει τον ρόλο των διαμεσολαβητών σε κομβικό μοχλό για την επίτευξη της εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών Ρομά, προβλέποντας μία σειρά δράσεων αποκλειστικά για διαμεσολαβητές. Μέρος των δράσεων αυτών αποτελεί και ο «Οδηγός Διαμεσολάβησης» του έργου και η κατάρτιση πενήντα (50) τουλάχιστον εκπαιδευτικών διαμεσολαβητών πριν αναλάβουν δράση στα επιλεγμένα σχολεία. Με βάση τα ευρήματα της έρευνας τόσο ο Οδηγός όσο και η κατάρτιση θα πρέπει να ενημερώσουν και να επιμορφώσουν τους διαμεσολαβητές για τα παρακάτω ζητήματα:

- ρόλος και υποχρεώσεις του εκπαιδευτικού/ σχολικού διαμεσολαβητή,
- μεθοδολογίες, τεχνικές και εργαλεία για τη σχολική διαμεσολάβηση μέσα από προηγούμενες καλές πρακτικές,
- αρχές της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης,
- συμμετοχικότητα στον σχεδιασμό δράσεων, σε δραστηριότητες διαβούλευσης και στον γόνιμο διάλογο,
- δημιουργία και διατήρηση τοπικών δικτύων υποστήριξης.

Πέρα από τις γνώσεις που θα πρέπει να αποκομίσουν οι διαμεσολαβητές, θα πρέπει να αναπτύξουν και συγκεκριμένες δεξιότητες για την επιτέλεση του ρόλου τους, όπως είναι οι κοινωνικές δεξιότητες, οι δεξιότητες διαπραγμάτευσης και διαχείρισης συγκρούσεων, οι δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης και οι επικοινωνιακές δεξιότητες. Αυτές οι γνώσεις και οι δεξιότητες θα διευκολύνουν το έργο τους και αναμένεται να συμβάλουν στην επιτυχή εξέλιξη τόσο του έργου όσο και της ένταξης των μαθητών Ρομά σε σχολεία της χώρας.

δ. ως προς τη συμμετοχή ολόκληρων των σχολικών μονάδων

Όπως διεξοδικά αναλύθηκε σε προηγούμενα μέρη της Έκθεσης η σχολική κοινότητα θα πρέπει να δράσει συνολικά για την επίτευξη της εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών Ρομά. Ενδεικτικά, στην έρευνα πεδίου, συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί συμφώνησαν «Πάρα Πολύ» με την παραδοχή ότι «Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά απαιτεί ευαισθητοποίηση και σχεδιασμό σε επίπεδο σχολείου» και ότι «Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη». Παράλληλα, τόνισαν ότι η «Ανάπτυξη σχεδίων δράσης για τη δημιουργία σχολείων ανοικτών για όλους» θα αποτελούσε σημαντικότερο εργαλείο για την δουλειά τους και για την προσπάθεια τους να ενσωματώσουν όλους τους μαθητές τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτά τα ευρήματα τονίζουν τον αναμφισβήτητο ρόλο που μπορεί να παίξει μια ενεργητική σχολική κοινότητα στην ένταξη των μαθητών της, ένα ρόλος που ήδη έχει αναδειχθεί στο πλαίσιο του έργου Inclusive Schools for Roma, με την διαμόρφωση συγκεκριμένων «Σχεδίων Δράσης» από τα συμμετέχοντα σχολεία. Οι σχολικές μονάδες θα πρέπει να δράσουν οργανωμένα και δομημένα για τη δόμηση του κατάλληλου πλαισίου που θα επιτρέψει στα παιδιά Ρομά να εκπαιδευτούν και να συμμετέχουν στην σχολική και κοινωνική ζωή της κοινότητάς τους. Το πλαίσιο αυτό μπορεί να λειτουργήσει μόνο εάν το σχολείο αναλάβει συνολικά δράση, κινητοποιώντας όλες τις δυνάμεις του, και δεν «εφησυχαστεί» με δράσεις μεμονωμένων εκπαιδευτικών ή γονέων ή διαμεσολαβητών. Η συμμετοχή ολόκληρων των σχολικών μονάδων αναμένεται επίσης να λειτουργήσει ως αντίβαρο στην αποσπασματικότητα των κεντρικών παρεμβάσεων επιτρέποντας στα σχολεία να διατηρήσουν και να εξελίσουν ένα επίπεδο ισοτιμίας και συμμετοχής για όλους τους μαθητές ανεξάρτητα από «δράσεις» και «χρηματοδοτήσεις».

Παράρτημα 1. Συναφείς/Παλαιότερες Δράσεις

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Προγράμματα κατά της φτώχειας της ΕΕ (Φτώχεια Ι,ΙΙ)-	ΕΕ		1975-1980, 1085-1989	https://www.eapn.eu/key-events-3-eu-anti-poverty-programmes-1975-1993/	
«ΦΤΩΧΕΙΑ 3»: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την κοινωνική και οικονομική ένταξη των λιγότερο ευνοημένων ομάδων»	ΕΕ	ΑΠΘ (Υπεύθυνη Έργου: Ευαγγελία Τρέσσου)	1989-1994	http://cprp.eled.auth.gr/?p=250	http://users.auth.gr/gtsiaka/Poverty3/didaktikoyliko.htm
«Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και στρατηγικών για τη διευκόλυνση της κοινωνικής ένταξης και της προσπελασιμότητας σε υπηρεσίες, μειονοτικών ομάδων»	Horizon II	ΑΠΘ (Υπεύθυνη για τον τομέα της εκπαίδευσης: Ευαγγελία Τρέσσου)	1993-94	http://cprp.eled.auth.gr/?p=253	
Ecos-Ouverture: Τσιγγάνοι στις Τοπικές Κοινωνίες		ΑΠΘ (Υπεύθυνη για τον τομέα της εκπαίδευσης: Ευαγγελία Τρέσσου)	1994-1995	http://cprp.eled.auth.gr/?p=258	
«Εκπαίδευση Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (ΚΕΔΑ) ΤΟΥ ΕΚΠΑ	1997-2001 (Α' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/programs.php	https://www.keda.uoa.gr/e-pam/ed_material.html

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
		(Υπεύθυνος Έργου: Γεώργιος Μάρκου)			
«Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων» (Α' Φάση)	ΕΠΕΑΕΚ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (Επιστημονικός υπεύθυνος: Α. Γκότοβος)	1997-2001	http://exclusion.pep.uoi.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=82&Itemid=74	
«Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» (ΠΕΜ)	ΕΠΕΑΕΚ	Πανεπιστήμιο Αθηνών	1998-1999	http://cprp.eled.auth.gr/?p=244	
«Εκπαίδευση Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών»	ΕΠΕΑΕΚ II	ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (ΚΕΔΑ) ΤΟΥ ΕΚΠΑ (Υπεύθυνος Έργου: Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου)	2002-2004 (Β' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/programs.php	https://www.keda.uoa.gr/e-pam/ed_material.html
«Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» (Β' Φάση)	ΕΠΕΑΕΚ II	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (Επιστημονικός Υπευθυνος: Π. Παπακωνσταντίνου)	2002-2004	http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/1285/218.pdf	http://exclusion.pep.uoi.gr/ROMA/index_edu_books.htm

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
«Δεκαετία της Ένταξης των Ρομά 2005-2015»/ "Roma Decade" (The Decade for Roma Inclusion 2005-2015)	European Union and the Open Society Foundations	Regional Cooperation Council (RCC) (δεν υλοποιήθηκε στην Ελλάδα) χώρες υλοποίησης: Αλβανία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Κροατία, Τσεχία, Ουγγαρία, Βόρεια Μακεδονία, Μοντενέγκρο, Ρουμανία, Σερβία, Σλοβακία και Ισπανία	2005-2015	https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecade	
«Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» (Γ' Φάση)	ΕΠΕΑΕΚ II	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ επιστημονικά υπεύθυνος: Ν. Μήτσης	2006-2008		
«Ένταξη παιδιών Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο σχολείο για την Α/θμια Εκπαίδευση»	ΕΠΕΑΕΚ 2	ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (ΚΕΔΑ) ΤΟΥ ΕΚΠΑ (Επιστημονικά υπεύθυνος: Ιωάννης Καρακώστας)	2006-2008 (Γ' Περίοδος)	https://www.keda.uoa.gr/epam/	https://www.keda.uoa.gr/epam/ed_material.html
«Ένταξη παιδιών Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο σχολείο για την Β/θμια Εκπαίδευση»	ΕΠΕΑΕΚ 2	ΑΠΘ	2006-2008	http://docplayer.gr/34659773-Titlos-ergoy-entaxi-paidion-palinnostoynton-allodapon-sto-sholeio-gia-ti-eyterovathuia-ekpaideysi-gyunasio.html	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
«Εκπαίδευση & Συμβουλευτική Υποστήριξη των Οικογενειών Τσιγγάνων, Παλιννοστούντων & Μεταναστών»	ΕΠΕΑΕΚ 2	Γ.Γ.Δ.Β.Μ., Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε)	2006-2008	https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/guides/adult_education/page_021.html#	http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=127&bitstream=127_01#page/1/mode/2up
Εκστρατεία: Dosta! Αρκετά! Ξεπεράστε τις προκαταλήψεις, γνωρίστε τους Ρομά!	Council of Europe	ΑμΚΕ «Αντίρροπον»	2006-2019	https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/dosta-in-greece	
Πλαίσιο Προγράμματος για την Εκπαίδευση Τσιγγάνων: Βασικές δεξιότητες (επίπεδο 0)	ΕΠΕΑΕΚ 2	Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων	2003-2004	http://cprp.eled.auth.gr/?p=191	http://peroma.web.auth.gr/peroma/sites/roma/docs/032.pdf
«Κοινωνικές Δομές Αντιμετώπισης της Φτώχειας»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	Δήμοι	2007-2013		
ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: Ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΕΚΟ) στα Δημοτικά Σχολεία	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ-Τομέας Παιδείας		https://www.epitiliki.minedu.gov.gr/eye/index.php/29-dhmosiothta-ergwn/265-neo-sxoleio-eko	
Ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΕΚΟ) στα δημοτικά σχολεία - Τάξεις υποδοχής	ΕΣΠΑ (2014-2020)	Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ-Τομέας Παιδείας		https://www.epitiliki.minedu.gov.gr/eye/index.php/29-dhmosiothta-ergwn/406-entaksi-evaloton-koinonikon-omadon-eko-sta-dimotika-sxoleia-takseis-ypodoxis	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Πλαίσιο Προγράμματος για την Εκπαίδευση Τσιγγάνων: Βασικές δεξιότητες (επίπεδο 1)	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων	2007-2013		https://dmaked.pde.sch.gr/attachments/article/454/03.%CE%A4%CF%83%CE%B9%CE%B3%CE%B3%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CE%B9%20%E2%80%93%20%CE%93%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82%20%CE%99.pdf
Σχέδιο δράσης για την πρόληψη ή/και την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων κάθε είδους, την ανάδειξη της σημασίας της διαφορετικότητας και την καταπολέμηση της βίας στα σχολεία (Action Plan vs racism at schools)	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Institute for Rights, Equality and Diversity (i-RED)	2010-2012	http://www.i-red.eu/?i=institute.el.projects.78	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (ΚΕΔΑ) ΤΟΥ ΕΚΠΑ (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Χρήστος Παρθένης) (με τη συνεργασία του ΙΔΕΚΕ) ΕΚΠΑ (κύριος δικαιούχος), ΑΠΘ, ΠΘ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου (συμπράττοντες φορείς)	2010-2014	https://www.keda.uoa.gr/roma/	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material
«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στις Περιφέρειες Κεντρικής, Δυτικής, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) του ΑΠΘ Επιστημονικά (υπεύθυνη του Έργου: Ευαγγελία Τρέσσου)	2010-2015 (σχολικά έτη 2010-2013)	http://cprp.eled.auth.gr/?p=181	http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/169
«Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη»		ΕΚΠΑ (Επιστημονική Υπεύθυνη Έργου: Θάλεια Δραγώνα)	2010-2013	https://museduc.gr/el/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material
«Εκπαίδευση αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών»	ΕΣΠΑ	ΑΠΘ Επιστημονική Υπεύθυνη Πράξης: Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη	2010-2013	http://www.diapolis.auth.gr/index.php	http://www.diapolis.auth.gr/index.php/ekpaideutiko-yliko

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
«ΔΙΑΠΟΛΙΣ-Προγράμματα Ψυχολογικής Υποστήριξης -, Πράξη »Εκπαίδευση Αλλοδαπών & Παλιννοστούντων Μαθητών».	ΕΣΠΑ	ΑΠΘ Επιστημονική Υπεύθυνη Πράξης: Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη	2011-2013	http://cprp.eled.auth.gr/?p=177	
«Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των Ρομά Διαμεσολαβητών» (ROMED1)	European Union and Council of Europe	«Αντίρροπον» ΑμΚΕ	2011 έως 2013 (2εκπαιδεύσεις, 2011,2012 και μία τρίτη για τις ανάγκες του ROMED2 το 2015)	https://coe-romed.org/	
Δημοκρατική Διακυβέρνηση και Κοινωνική Συμμέτοχη μέσω Διαμεσολαβησης (ROMED 2)	European Union and Council of Europe		2013 έως σήμερα	http://coe-romact.org/about-romact	
ROMACT	European Union and Council of Europe	μέχρι στιγμής δεν έχουν πραγματοποιηθεί δράσεις σε Ελλάδα	2013 έως σήμερα	https://coe-romact.org/	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Πρόγραμμα DARE-Net: Δίκτυο για την καταπολέμηση των διακρίσεων στο σχολικό περιβάλλον και δράση για την εκπαίδευση των Ρομά	Education and Culture DG, EACEA, Education and Training	ΑΝΤΙΓΟΝΗ - Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης για το Ρατσισμό, την Οικολογία, την Ειρήνη και τη Μη Βία ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ - ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	2012-2014	http://www.dare-net.eu/gr/index	Εκπαιδευτικό υλικό από το Συνήγορο του Πολίτη, όπως τις «Προτάσεις από το Συνήγορο του Πολίτη και του Συνήγορο του Παιδιού για το περιεχόμενο ενός εθνικού σχεδίου δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού», το Πρακτικό Οδηγό «Υπάρχουν σκηνίτες και κοινωνικά αποκλεισμένοι Τσιγγάνου/Ρομά στο Δήμο μας – ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;» και «Σχέσεις Δημοσίων Υπαλλήλων και Πολιτών : Οδηγός Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς» κτλ, χρησιμοποιήθηκαν ως υποστηρικτικό / επιπλέον εκπαιδευτικό υλικό.

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
ROM-UP	Lifelong Learning Programme (Education and Culture DG)	ΚΕΚΠΑ-ΔΙΕΚ Δήμος Βόλου	2012-2013	http://rom-up.snappages.com/project-gr	
Τοπική Δράση για την Local Engagement for Roma Inclusion - Multi-Annual Roma Programme (LERI)	Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA)	Δήμος Αγίας Βαρβάρας, Δήμος Μεγαρέων	2013-2016	https://fra.europa.eu/en/project/2015/local-engagement-roma-inclusion-multi-annual-roma-programme	
Εξ αποστάσεως Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης – «Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»,	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΑΠΘ (Επιστημονικώς Υπεύθυνη: Ευαγγελία Τρέσσου, Συντονισμός: Ελένη Ντρενογιάννη)	2012-2014	http://cprp.eled.auth.gr/?p=186	
«Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών ΡΟΜΑ»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΕΚΠΑ (κύριος δικαιούχος), ΑΠΘ, ΠΘ (συμπράττοντες φορείς)	2016 έως σήμερα		https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
«Είμαστε όλοι Πολίτες»	ΕΟΧ (ΕΕΑ Grants)	ΑμΚΕ «Αντίρροπον» (Διαχειριστής επιχορήγησης το Ίδρυμα Μποδοσάκη)	2015-2016	http://2009-2014.eeagrants.gr/el/programma/eimaste-oloi-polites	https://www.youtube.com/watch?v=Z-4de8MIWUA
«Ένταξη και εκπαίδευση των παιδιών ΡΟΜΑ» στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΕΚΠΑ (κύριος δικαιούχος), ΑΠΘ, ΠΘ (συμπράττοντες φορείς)	2016-2018	http://peroma.web.auth.gr/peroma/el/node/4	https://www.keda.uoa.gr/roma/index.php/material
«Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» στις περιφέρειες Βορείου και Νοτίου Αιγαίου	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ (επιστημονικά υπεύθυνη: κ. Ελένη Σκούρτου)	2016-2018	https://sites.google.com/site/romarodos/home	
«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ – Ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΕΚΟ) στα δημοτικά σχολεία» ΑΠ1 «Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης στις 8 περιφέρειες Σύγκλισης»	ΕΣΠΑ (2014-2020)	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: Υ.ΠΑΙ.Θ. – Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Εκπαιδευτικών Δράσεων (ΕΥΕ-ΕΔ) ΦΟΡΕΑΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ & ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ: Υ.ΠΑΙ.Θ. – Δ/νση Σπουδών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης		http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=5975	
PROACTIVE-Prevent Roma Discrimination Providing Mediation Skills to Police Officers	REC	ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για θέματα Ασφάλειας) (συντονιστής) (Εταίροι: ΑμΚΕ Αντίρροπον, Ε.Κ.Κ.Α, C.M.T. PROOPTIKI)	2016-2018	http://proactivemediators.eu/	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Σχέδιο Δράσης για την προσέγγιση των Ρομά μέσω εκπαιδευτικών δράσεων που θα προωθηθούν σε συνέργεια με την εκστρατεία ευαισθητοποίησης «DOSTA»	ΕΣΠΑ (2007-2013)	ΕΥΔ ΕΠΕΔΒΜ (Ανάδοχος: Logos Associates Ε.Π.Ε.Εταιρία Ολοκληρωμένων Εφαρμογών Λόγου)		http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/3741	
«Ctrl + Alt + Enterprice. Αυτο-απασχόληση για την κοινωνική ένταξη των ευάλωτων κοινωνικά Ομάδων»	Erasmus+ (KA2)	Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2015-2018	http://www.anatoliki.gr/el/sygxrimatodotoyme-na-erga/anthropinoi-poroi/304-ctrl-alt-enterprise	
«Κοινωνική επιχειρηματικότητα στις κοινότητες των Ρομά» (Social Entrepreneurship for Roma Communities-SERCo)	REC	Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς	2015-2017	http://serco-project.eu/el/	
Πρόγραμμα: «Υποστήριξη των κοινοτήτων Ρομά για αύξηση της συμμετοχής παιδιών και εφήβων Ρομά στην εκπαίδευση, καταπολέμησης της σχολικής διαρροής μέσω παροχής υποστηρικτικών δράσεων εντός της κοινότητας και υποστήριξης των σχολικών μονάδων και των στελεχών της εκπαίδευσης»	ΕΣΠΑ				

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Project Pal-“Καταπολέμηση των διακρίσεων και αντι - αθιγγανισμού στον τομέα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης στην ΕΕ”(Project Pal “Fighting discrimination and anti-Gypsyism in Education and Employment in EU”)	REC	Ινστιτούτο Ψυχοκοινωνικής Ανάπτυξης, , Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2016-2017	https://projectpal.eu/	
«Ανάπτυξη της Εθνικής πλατφόρμας διαβούλευσης και διαλόγου για θέματα Ρομά» («Development of the National Roma Platform for consultation and dialogue exchange of the Greek NRCP»)	REC	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α)	2016-2017	http://www.roma-ekka.gr/	
Roma Civil Monitor: ‘Capacity building for Roma civil society and strengthening its involvement in the monitoring of national Roma integration strategies’	European Commission	«HEROMACT» (HELLENIC ROMA ACTION) «ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΔΕΝΔΡΟΠΟΤΑΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ» «ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΩΝ” «ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ» ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ	2017-2020		

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
		ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣΜΑ FEDERATION «ΡΟΜΑ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ» «ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ»			
«Δίκτυο PAL για την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας των Ρομά» (PAL Network for Support of the Roma Entrepreneurship)	Erasmus+ (ΚΑ2)	Ανατολική Α.Ε. - Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης	2017-2019	https://oecongroup.com/pal-network-for-support-of-the-roma-entrepreneurship/	
«Ένταξη μέσω της ανταλλαγής εμπειριών στην εκπαίδευση Νέων Ρομά» (Πρέσβεις των Ρόμα – -Romani Ambassadors)	Erasmus+	Ινστιτούτο Ψυχοκοινωνικής Ανάπτυξης, ,Eduact- Δράση στην Εκπαίδευση (φιλεκπαιδευτικό μη κερδοσκοπικό – σωματείο)	2018-2019	http://www.ipsa.gr/programmata/eurwpaika-programmata/item/393-romani-ambassadors-integration-through-exchange-of-experience-in-training-of-youth-romani	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
I_do :“A youth-led alliance, building @ctive Roma citizens”	REC	ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για θέματα Ασφάλειας) (συντονιστής)	2018-2019	https://ido-alliance.eu/el/arxiki/	
Ένταξη της Πράξης «Ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (ΕΚΟ) στα σχολεία - Τάξεις Υποδοχής, σχολικό έτος 2018-2019»	ΕΣΠΑ (2014-2020)				
Πρόγραμμα «Διερεύνηση ψυχοκοινωνικών αναγκών Ρομά Δυτικής Αττικής και καλών πρακτικών στήριξης και προαγωγής της κοινωνικής ένταξής»	Περιφέρεια Αττικής	ΤΕΙ Αττικής		http://www.patt.gov.gr/site/index.php?option=com_content&view=article&id=19906:erevna-gia-ti-dimiourgia-odikoy-xarti-gia-ti-stiriksi-kai-tin-koinoniki-entaksi-efpathon-omadon-tis-pe-dytik	
CoSpiRom: Common Spaces for Integration of Roma	REC	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ (συντονιστής), ΚΕΚΠΑ- ΔΙΕΚ (εταίρος)	2019-2021	http://cospirom.sed.uth.gr/	
“Inclusive schools: making a difference for Roma children”	European Union and Council of Europe	Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE) (Υλοποίηση όχι σε Ελλάδα)	2019-2021 (πιλοτική φάση 2017-2019)	https://pjp-eu.coe.int/en/web/inclusive-education-for-roma-children	

Τίτλος Πράξης/ Προγράμματος	Πρόγραμμα	Φορέας Υλοποίησης (σε Ελλάδα)	Περίοδος Υλοποίησης	Ιστοσελίδα	Εκπαιδευτικό Υλικό
Τίτλος Πράξης: "Επιμόρφωση σε πρακτικές υποστήριξης των μαθητών και των μαθητριών στο πλαίσιο της Διαφοροποιημένης Διδασκαλίας (ΔΔ)"	ΕΣΠΑ (2014-2020)	Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ)	2019-2022	http://www.iep.edu.gr/el/espas-2014-2020/12-epimorfosi-se-praktikes-ypostirixis-ton-mathiton-kai-ton-mathitron-sto-plaisio-tis-diaforopoiimenis-didaskalias-dd	
Inclusive Schools for Roma	REC	ΙΕΠ (συντονιστής), ALLI, ΑμΚΕ Αντίρροπον, Πολιτιστικός Σύλλογος "Νέοι Ορίζοντες Ελλήνων Ρομά" (εταίροι)	2020-2022		
Peer2peer: relate schools to combat Roma dropout		ΚΕ.ΜΕ.Α (Κέντρο Μελετών για θέματα Ασφάλειας) (συντονιστής)	2020-2021		
«Κοινωνική Ένταξη και Ενδυνάμωση των Ρομά»	ΧΜ ΕΟΧ	ΕΥ ΕΔ ΕΣΠΑ	2014-2021	https://eeagrants-roma.gr/index.php/el/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1	
«RomaPlatform» (πρόγραμμα REC- REC- RDIS-NRCP-AG-2019 – Restricted call for proposals to support National Roma platforms)	REC	Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας	2021-2023	https://egroma.gov.gr/egrisi-tou-programmatos-romaplatform/	

Παράρτημα 2. Ερωτηματολόγιο Έρευνας Στελεχών Εκπαίδευσης

Ερωτηματολόγιο

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) υλοποιεί το πρόγραμμα «**Inclusive Schools For Roma**» σε συνεργασία με το Athens Lifelong Learning Institute, τη ΜΚΟ Αντίρροπον και τον Πολιτιστικό Σύλλογο «Νέοι Ορίζοντες των Ελλήνων Ρομά» και με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος “Rights, Equality and Citizenship” (Project: 881953-Rights, Equality and Citizenship Programme).

Στο πλαίσιο αυτό το ΙΕΠ διερευνά τις απόψεις των **στελεχών εκπαίδευσης** αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά.

Σε αυτή την προσπάθεια παρακαλούμε θερμά για τη συνεργασία σας ως προς τη συμπλήρωση του παρακάτω ερωτηματολογίου (10 ερωτήσεις), αποτυπώνοντας ειλικρινά τις θέσεις σας.

Η συμμετοχή σας είναι προαιρετική.

Το ΙΕΠ τηρεί όλες τις νόμιμες διαδικασίες για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτές ορίζονται από τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό 2016/679/ΕΕ και τον εφαρμοστικό Νόμο 4624/2019. Τα στοιχεία του ερωτηματολογίου θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

Σας ευχαριστούμε για τη συμμετοχή.

Η ομάδα έργου του ΙΕΠ

Email επικοινωνίας: romaeuropeanproject@iep.edu.gr

Α' Μέρος: Προσωπικά στοιχεία

1. Φύλο: ☐ Γυναίκα ☐ Άνδρας

2. Σημειώστε σε ποιο ηλικιακό εύρος ανήκετε
☐ <35 ☐ 35 – 44 ☐ 45 – 59 ☐ 60+

3. Σημειώστε το επίπεδο σπουδών σας
☐ ΑΕΙ/ΑΤΕΙ
☐ Μεταπτυχιακός τίτλος
☐ Διδακτορικός τίτλος

4. Ειδικότητα (π.χ. Εκπαιδευτικός ΠΕ70):

6. Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης στην οποία υπηρετείτε:

- ☐ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
- ☐ Κεντρικής Μακεδονίας
- ☐ Δυτικής Μακεδονίας
- ☐ Ηπείρου
- ☐ Θεσσαλίας
- ☐ Ιονίων Νήσων
- ☐ Δυτικής Ελλάδας
- ☐ Στερεάς Ελλάδας
- ☐ Αττικής
- ☐ Πελοποννήσου
- ☐ Βορείου Αιγαίου
- ☐ Νοτίου Αιγαίου
- ☐ Κρήτης

5. Υπηρεσία στην οποία υπηρετείτε:

- ☐ Κ.Υ. ΥΠΑΙΘ
- ☐ Εποπτευόμενος φορέας
- ☐ Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης
- ☐ Διεύθυνση Εκπαίδευσης
- ☐ ΠΕΚΕΣ
- ☐ ΚΕΣΥ

6. Βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία ανήκετε:

- ☐ Πρωτοβάθμια -Νηπιαγωγείο
- ☐ Πρωτοβάθμια-Δημοτικό
- ☐ Δευτεροβάθμια - Γυμνάσιο
- ☐ Δευτεροβάθμια – Γενικό Λύκειο
- ☐ Δευτεροβάθμια – ΕΠΑ.Λ.

6. Χρόνος εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας συνολικά:

- ☐ <5 ☐ 6 – 10 ☐ 11 – 20 ☐ 20+

7. Έχετε αποκτήσει κάποια πιστοποίηση/εξειδίκευση σχετική με την εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά;

- ☐ ΝΑΙ

☐ ΟΧΙ

Εάν ναι, να προσδιορίσετε (μέχρι 2 προγράμματα/επιμορφώσεις):

A) _____

B) _____

Β' Μέρος: Εμπειρία στην υποστήριξη παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά

Q1: Έχετε εμπειρία υποστήριξης της εκπαίδευσης παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά (π.χ. συμβουλευτικό έργο, επιμορφωτικό έργο, εποπτεία, συντονισμός);

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν ναι, α) για πόσο διάστημα συνολικά έχετε ασχοληθεί με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά;

☐ <2 ☐ 3 – 5 ☐ 6 – 9 ☐ 10+

β) προσδιορίστε τον/τους ρόλο/ους σας (μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις)

- ☐ Λήψη επιτελικών αποφάσεων
- ☐ Έλεγχος/εποπτεία τήρησης θεσμικού πλαισίου
- ☐ Σχεδιασμός εκπαιδευτικής πολιτικής
- ☐ Εκπόνηση υλικού
- ☐ Παροχή συμβουλευτικού έργου
- ☐ Παροχή επιμορφωτικού έργου
- ☐ Παρακολούθηση και συμμετοχή σε σχετικές δράσεις σε εθνικό επίπεδο
- ☐ Συμμετοχή σε ευρωπαϊκές δράσεις
- ☐ Οργάνωση και συντονισμός δράσεων συνεργαζόμενων φορέων
- ☐ Άλλο. Προσδιορίστε _____

Q2: Κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά (2020-2021) έχετε συνεργασία/επικοινωνία με σχολικές μονάδες/φορείς που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν ναι, προσδιορίστε με ποιους συνεργάζεστε; (μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μια απαντήσεις)

- ☐ ΥΠΑΙΘ
- ☐ ΙΕΠ
- ☐ ΠΕΚΕΣ
- ☐ ΚΕΣΥ
- ☐ Διευθυντή/ντρια σχολικής μονάδας
- ☐ Διαμεσολαβητές
- ☐ Συνεργάτες του προγράμματος «Ένταξη και Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» (ΕΔΒΜ 2014-2020)
- ☐ Πανεπιστήμια
- ☐ Εκπροσώπους φορέων/συνλόγων Ρομά Προσδιορίστε _____
- ☐ Εκπροσώπους ΜΚΟ/Διεθνών Οργανισμών. Προσδιορίστε _____
- ☐ Άλλο. Προσδιορίστε _____

Q3: Παρακαλούμε να αναφέρετε έως πέντε (5) «μαθησιακούς πόρους» (π.χ. ιστοσελίδες, έντυπο ή ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό, πλατφόρμες και «κείμενα αναφοράς»), που γνωρίζετε και θεωρείτε χρήσιμα για την υποστήριξη των παιδιών Ρομά.

1	
2	
3	
4	

Q4: Παρακαλούμε να αναφέρετε έως δύο (2) δράσεις (σε εθνικό ή/και διεθνές επίπεδο) που κατά τη γνώμη σας έχουν συμβάλει στην εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά.

1	
2	

Q5: Γνωρίζετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά ;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν, ναι ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι είναι μέρος του ρόλου του/της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά; (Μπορείτε να επιλέξετε περισσότερα από ένα)

	✓	Δεν έχω γνώμη
Ενημερώνει τις οικογένειες των παιδιών για θέματα εγγραφών		
Ενεργοποιεί την κοινότητα Ρομά και προτρέπει τους γονείς να στείλουν τα παιδιά στο σχολείο		
Εξηγεί στα παιδιά και τις οικογένειές τους τους κανόνες σχολικής ζωής		
Υποστηρίζει τα παιδιά στη σχολική μελέτη		
Ενημερώνει τους εκπαιδευτικούς για το προφίλ των παιδιών της κοινότητας Ρομά		
Άλλο[διεκρινίστε]		

Q6: Έχετε συνεργαστεί με διαμεσολαβητές/τριες;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν ναι, πόσο βοηθητικό κρίνετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά;

☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ

Ποια είναι η μεγαλύτερη βοήθεια που λάβατε από τους διαμεσολαβητές; _____

Γ' Μέρος: Διαπιστώσεις σε σχέση με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά

Q7: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα εμπόδια στην επιτυχή σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Η οικογένεια Ρομά δεν έχει σε προτεραιότητα την εκπαίδευση						
Τα κορίτσια Ρομά δεν αγαπούν το σχολείο						
Οι περισσότερες οικογένειες Ρομά αδυνατούν να προσαρμοστούν στους κανόνες της σχολικής ζωής.						
Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά δυσχεραίνουν την τακτική φοίτηση των παιδιών						
Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά είναι ένα μόνιμο εμπόδιο στην εκπαιδευτική τους ένταξη						
Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών περιορίζεται σε θέματα διδακτικής						
Η υποστήριξη των παιδιών Ρομά περιορίζεται στην ένταξή τους σε Τάξη Υποδοχής						
Τα σχολεία δεν έχουν σχέδιο δράσης για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά						
Το πρόγραμμα σπουδών και τα εκπαιδευτικά υλικά δεν λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά των παιδιών Ρομά						
Τα εκάστοτε προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά δεν λαμβάνουν υπόψη προηγούμενες δράσεις						
Τα σχολεία δεν έχουν δίκτυα συνεργασίας για τη σταθερή υποστήριξη των παιδιών Ρομά						

Τα παιδιά Ρομά δεν έχουν θετικά πρότυπα, ώστε να θέσουν ως στόχο την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης.						
Η μετάβαση στην ψηφιακή εκπαίδευση θα αυξήσει τα εμπόδια στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.						

Q8: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα στοιχεία που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Οι Τάξεις Υποδοχής βοηθούν εν μέρει τα παιδιά Ρομά να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον						
Η φοίτηση στην προσχολική εκπαίδευση είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η προσέγγιση της οικογένειας είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η συνεργασία εκπαιδευτικών-σχολείου-οικογένειας-τοπικής κοινωνίας είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά απαιτεί ευαισθητοποίηση και σχεδιασμό σε επίπεδο σχολείου						
Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά πρέπει να έχει διάρκεια και σταθερότητα.						
Η ευρεία ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά και οι οικογένειές τους σε σχέση με την εκπαίδευση						

Η συνεχής επιμόρφωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών είναι ένα σημαντικό υποστηρικτικό μέτρο						
Η συνεχής ενισχυτική διδασκαλία των παιδιών Ρομά (από την Πρωτοβάθμια έως και τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση) είναι απαραίτητη για την επιτυχή σχολική τους φοίτηση						

Q9: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ως προς το πόσο αναγκαία είναι τα παρακάτω στοιχεία για την προώθηση της εκπαίδευσης παιδιών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Ευρεία ενημέρωση σχετικά με την εθνική στρατηγική για θέματα Ρομά και την Ευρωπαϊκή Πολιτική για σχετικά θέματα (π.χ. Σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά του ρατσισμού)						
Ενημέρωση και ανάπτυξη Οδηγών για τη συνεργασία του σχολείου με την/τις κοινότητα/ες Ρομά ή/και τον διαμεσολαβητή						
Κεντρικές δράσεις αξιοποίησης του υλικού που έχει παραχθεί για την εκπαίδευση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων						
Ενεργοποίηση δικτύων συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο						
Ενίσχυση της ετοιμότητας του σχολείου να αναπτύσσει σχέδια δράσης για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών Ρομά						

Δ' Μέρος: Δράσεις για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών Ρομά

Q10: Σε ποιο βαθμό νομίζετε ότι θα θέλατε υποστήριξη, ώστε με τη σειρά σας να προωθήσετε την εκπαίδευση παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Σχετικές Ευρωπαϊκές Πολιτικές						
Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά						
Ενδυνάμωση εκπαιδευτικών (π.χ. στη Διαφοροποιημένη παιδαγωγική και τη συμπεριληπτική εκπαίδευση)						
Ανάπτυξη σχεδίων δράσης για τη δημιουργία σχολείων ανοικτών για όλους/ες						
Αξιοποίηση του ρόλου του διαμεσολαβητή						
Πηγές/πλατφόρμες υλικού και καλών πρακτικών						
Αναζήτηση φορέων/συλλόγων για συνεργασία						

(προαιρετική): Παρακαλούμε να καταγράψετε τυχόν παρατηρήσεις καθώς και τις δικές σας σκέψεις για την εκπαίδευση παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά (μέχρι 100 λέξεις).

Παράρτημα 3. Ερωτηματολόγιο Έρευνας Εκπαιδευτικών

Ερωτηματολόγιο

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) υλοποιεί το πρόγραμμα «**Inclusive Schools For Roma**» σε συνεργασία με το Athens Lifelong Learning Institute, τη ΜΚΟ Αντίρροπον και τον Πολιτιστικό Σύλλογο «Νέοι Ορίζοντες των Ελλήνων Ρομά» και με τη συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος “Rights, Equality and Citizenship” (Project: 881953-Rights, Equality and Citizenship Programme).

Στο πλαίσιο αυτό το ΙΕΠ διερευνά τις απόψεις των **εκπαιδευτικών** αναφορικά με την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά.

Σε αυτή την προσπάθεια παρακαλούμε θερμά για τη συνεργασία σας ως προς τη συμπλήρωση του παρακάτω ερωτηματολογίου (10 ερωτήσεις), αποτυπώνοντας ειλικρινά τις θέσεις σας.

Η συμμετοχή σας είναι προαιρετική.

Το ΙΕΠ τηρεί όλες τις νόμιμες διαδικασίες για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αυτές ορίζονται από τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό 2016/679/ΕΕ και τον εφαρμοστικό Νόμο 4624/2019. Τα στοιχεία του ερωτηματολογίου θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

Σας ευχαριστούμε για τη συμμετοχή.

Η ομάδα έργου του ΙΕΠ

Email επικοινωνίας: romaeuropeanproject@iep.edu.gr

Α' Μέρος: Προσωπικά στοιχεία

2. Φύλο: ☐ Γυναίκα ☐ Άνδρας

2. Σημειώστε σε ποιο ηλικιακό εύρος ανήκετε

☐ <35 ☐ 35 – 44 ☐ 45 – 59 ☐ 60+

3. Σημειώστε το επίπεδο σπουδών σας

☐ Λύκειο ή Μεταδευτεροβάθμιας σπουδές (π.χ. ΙΕΚ)

☐ ΑΕΙ/ΑΤΕΙ

☐ Μεταπτυχιακός τίτλος

☐ Διδακτορικός τίτλος

4. Ειδικότητα (π.χ. Εκπαιδευτικός ΠΕ70):

6. Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης στην οποία υπηρετείτε:

- ☐ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης
- ☐ Κεντρικής Μακεδονίας
- ☐ Δυτικής Μακεδονίας
- ☐ Ηπείρου
- ☐ Θεσσαλίας
- ☐ Ιονίων Νήσων
- ☐ Δυτικής Ελλάδας
- ☐ Στερεάς Ελλάδας
- ☐ Αττικής
- ☐ Πελοποννήσου
- ☐ Βορείου Αιγαίου
- ☐ Νοτίου Αιγαίου
- ☐ Κρήτης

5. Βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία υπηρετείτε:

- ☐ Πρωτοβάθμια -Νηπιαγωγείο
- ☐ Πρωτοβάθμια-Δημοτικό
- ☐ Δευτεροβάθμια - Γυμνάσιο
- ☐ Δευτεροβάθμια – Γενικό Λύκειο
- ☐ Δευτεροβάθμια – ΕΠΑ.Λ.

6. Χρόνος εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας:

- ☐ <5 ☐ 6 – 10 ☐ 11 – 20 ☐ 20+

7. Έχετε αποκτήσει κάποια πιστοποίηση/εξειδίκευση σχετική με την εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά;

- ☐ ΝΑΙ
☐ ΟΧΙ

Εάν ναι, να προσδιορίσετε (μέχρι 2 προγράμματα/επιμορφώσεις):

A) _____
B) _____

Β' Μέρος: Εμπειρία στη διδασκαλία παιδιών Ρομά

Q1: Έχετε προσφέρει ως τώρα διδακτικό έργο σε παιδιά Ρομά;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν ναι, α) πόσα χρόνια συνολικά έχετε εργασθεί στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα;

☐ <5 ☐ 5 – 10 ☐ 10+

β) Με πόσα διαλείμματα;

☐ 1 ☐ 2 ☐ >3

γ) Τα διαλείμματα ήταν με δική σας επιλογή;

☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ

Q2: Κατά την τρέχουσα σχολική χρονιά (2020-2021) προσφέρετε εκπαιδευτικές υπηρεσίες σε παιδιά Ρομά;

- ☐ Εθελοντικά (χωρίς κανενός είδους επαγγελματική σχέση)
☐ Επαγγελματικά
☐ Και τα δύο

Εάν ναι, σε ποιον «τύπο» εκπαίδευσης διδάσκετε παιδιά Ρομά;

- ☐ Τάξη Υποδοχής
☐ Γενική τάξη
☐ Γενική τάξη σε Διαπολιτισμικό σχολείο
☐ Δομή μη τυπικής εκπαίδευσης. Προσδιορίστε _____
☐ Άλλο. Προσδιορίστε _____

Q3: Παρακαλούμε να αναφέρετε έως πέντε (5) «μαθησιακούς πόρους» (ιστοσελίδες, έντυπο ή ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό, πλατφόρμες και «κείμενα αναφοράς»), που έχετε χρησιμοποιήσει περισσότερο κατά την άσκηση του εκπαιδευτικού σας έργου με μαθητές/τριες Ρομά;

1	
2	
3	
4	

5	
---	--

Q4: Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τα παρακάτω κατά την άσκηση του εκπαιδευτικού σας έργου γενικά;

	Καθόλου	Όχι συχνά	Αρκετά συχνά	Πολύ συχνά	Καθημερινά
Smartphone					
Tablet					
Laptop/PC					
Διαδραστικά μέσα παρουσίασης					
Εργαλεία διαμοίρασης/κοινοποίησης περιεχομένου & πληροφοριών					
Άλλο “μέσο” [διεκρινίστε]					

Q5: Γνωρίζετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά ;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν, ναι ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι είναι μέρος του ρόλου του/της διαμεσολαβητή/τριας στην Q5: Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι είναι μέρος του ρόλου του/της διαμεσολαβητή/τριας στην εκπαίδευση παιδιών Ρομά; (επιλέγεται περισσότερα από ένα)

	✓	Δεν έχω γνώμη
Ενημερώνει τις οικογένειες των παιδιών για θέματα εγγραφών		
Ενεργοποιεί την κοινότητα Ρομά και προτρέπει τους γονείς να στείλουν τα παιδιά στο σχολείο		
Εξηγεί στα παιδιά και τις οικογένειές τους τους κανόνες σχολικής ζωής		
Υποστηρίζει τα παιδιά στη σχολική μελέτη		
Ενημερώνει τους εκπαιδευτικούς για το προφίλ των παιδιών της κοινότητας Ρομά		
Άλλο[διεκρινίστε]		

Q6: Έχετε συνεργαστεί με διαμεσολαβητές/τριες;

☐ Ναι ☐ Όχι

Εάν ναι, πόσο βοηθητικό κρίνετε τον ρόλο του/της διαμεσολαβητή/τριας για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά;

☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ

(δεν εμφανίζεται με την επιλογή Καθόλου) Ποια είναι η μεγαλύτερη βοήθεια που λάβατε από τους διαμεσολαβητές; _____

Γ' Μέρος: Διαπιστώσεις σε σχέση με την εκπαίδευση παιδιών Ρομά

Q7: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα εμπόδια στην επιτυχή σχολική φοίτηση των παιδιών Ρομά.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Η οικογένεια Ρομά δεν έχει σε προτεραιότητα την εκπαίδευση						
Τα κορίτσια Ρομά δεν αγαπούν το σχολείο						
Οι περισσότερες οικογένειες Ρομά αδυνατούν να προσαρμοστούν στους κανόνες της σχολικής ζωής.						
Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά δυσχεραίνουν την τακτική φοίτηση των παιδιών						
Οι συνθήκες ζωής των οικογενειών Ρομά είναι ένα μόνιμο εμπόδιο στην εκπαιδευτική τους ένταξη						
Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών περιορίζεται σε θέματα διδακτικής						
Η υποστήριξη των παιδιών Ρομά περιορίζεται στην ένταξή τους σε Τάξη Υποδοχής						
Τα σχολεία δεν έχουν σχέδιο δράσης για την εκπαιδευτική ένταξη παιδιών Ρομά						
Το πρόγραμμα σπουδών και τα εκπαιδευτικά υλικά δεν λαμβάνουν υπόψη τα χαρακτηριστικά των παιδιών Ρομά						
Τα εκάστοτε προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης παιδιών Ρομά δεν λαμβάνουν υπόψη προηγούμενες δράσεις						
Τα σχολεία δεν έχουν δίκτυα συνεργασίας για τη σταθερή υποστήριξη των παιδιών Ρομά						

Τα παιδιά Ρομά δεν έχουν θετικά πρότυπα, ώστε να θέσουν ως στόχο την ολοκλήρωση της σχολικής φοίτησης.						
Η μετάβαση στην ψηφιακή εκπαίδευση θα αυξήσει τα εμπόδια στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά.						

Q8: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις σχετικά με τα στοιχεία που βοηθούν στην εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Οι Τάξεις Υποδοχής βοηθούν εν μέρει τα παιδιά Ρομά να ενταχθούν στην τάξη						
Η φοίτηση στην προσχολική εκπαίδευση είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η προσέγγιση της οικογένειας είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η λειτουργία του σχολείου ως κοινότητας μάθησης είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η συνεργασία εκπαιδευτικών-σχολείου-οικογένειας-τοπικής κοινωνίας είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Ο ρόλος του διαμεσολαβητή είναι κλειδί για την επιτυχή εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών Ρομά						
Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά απαιτεί ευαισθητοποίηση και σχεδιασμό σε επίπεδο σχολείου						
Η εκπαιδευτική υποστήριξη παιδιών Ρομά πρέπει να έχει διάρκεια και σταθερότητα.						
Η ευρεία ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά Ρομά και οι οικογένειές τους σε σχέση με την εκπαίδευση						
Η συνεχής επιμόρφωση και υποστήριξη των εκπαιδευτικών είναι ένα σημαντικό υποστηρικτικό μέτρο						
Η συνεχής ενισχυτική διδασκαλία των παιδιών Ρομά (από την Πρωτοβάθμια έως και τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση) είναι απαραίτητη για την επιτυχή σχολική τους φοίτηση						

Q9: Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ως προς το πόσο αναγκαία είναι τα παρακάτω στοιχεία για την προώθηση της εκπαίδευσης παιδιών ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως οι Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Ευρεία ενημέρωση σχετικά με την εθνική στρατηγική για θέματα Ρομά και την Ευρωπαϊκή Πολιτική για σχετικά θέματα (π.χ. Σχέδιο δράσης της ΕΕ κατά του ρατσισμού)						
Ενημέρωση και ανάπτυξη Οδηγών για τη συνεργασία του σχολείου με την/τις κοινότητα/ες Ρομά ή/και τον διαμεσολαβητή						
Κεντρικές δράσεις αξιοποίησης του υλικού που έχει παραχθεί για την εκπαίδευση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων						
Ενεργοποίηση δικτύων συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο						
Ενίσχυση της ετοιμότητας του σχολείου να αναπτύσσει σχέδια δράσης για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών αναγκών των παιδιών Ρομά						

Δ' Μέρος: Προγράμματα επιμόρφωσης και δράσεις για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής ένταξης παιδιών Ρομά

Q10: Σε ποιο βαθμό νομίζετε ότι θα θέλατε υποστήριξη, ώστε με τη σειρά σας να προωθήσετε την εκπαίδευση παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες όπως οι Ρομά;

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν έχω γνώμη
Γενική ενημέρωση σχετικά με Ευρωπαϊκές πολιτικές, Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά κ.ά.						
Αξιοποίηση Οδηγών και Προγραμμάτων Διαφοροποιημένης παιδαγωγικής και συμπεριληπτικής εκπαίδευσης						
Ανάπτυξη σχεδίων δράσης για τη δημιουργία σχολείων ανοικτών για όλους/ες						
Αξιοποίηση του ρόλου του διαμεσολαβητή						
Εντοπισμός και αξιοποίηση υλικού και καλών πρακτικών						
Αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών ("Τεχνολογιών Πληρ/κής & Επικοινωνίας") καθώς						

και ειδικών εφαρμογών για υποστήριξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης						
Ενεργοποίηση δικτύων συνεργασίας						

(προαιρετική): Παρακαλούμε να καταγράψετε τυχόν παρατηρήσεις καθώς και τις δικές σας σκέψεις για την εκπαίδευση παιδιών Ρομά (μέχρι 100 λέξεις).